

КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА

Частина 4
**ЦІНУЙМО КРАЙ –
ПИШАЙМОСЯ УКРАЇНОЮ!
ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ**
Робочий зошит для дітей
і матеріали для батьків і педагогів
Здобувач / здобувачка освіти

Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів до програми «Цінуймо край – пишаймося Україною!» інтегрованого спецкурсу «Культура добросусідства» були розроблені у 2007–2009 рр. і адаптовані у 2018 р. у рамках проєкту Інформаційно-дослідного центру «Інтеграція та розвиток»

Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів створені відповідно до програми спецкурсу «Культура добросусідства», яка була схвалена до використання в освітніх закладах України (лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України № 22.1/12-Г-366 від 15.06.2018 р.), і надруковані для апробації в ЗЗСО Чернівецької області

Авторський колектив:

Араджионі Маргарита Анатоліївна, кандидат історичних наук, провідна наукова співробітниця Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України;

Волошенко Оксана Валеріївна, молодша наукова співробітниця відділу екранно-сценічних мистецтв та культурології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, менеджерка медіаосвітніх програм Академії української преси;

Одинак Марія Маноліївна, завідувачка науково-методичного центру безперервної освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області;

Унгурян Ірина Корнеліївна, кандидат педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області

Особлива подяка за надані матеріали і консультації:

К. В. Алмазниковій, С. С. Араджионі, О. С. Бакшееву, І. В. Бруновій-Калісецькій, А. А. Вamuш, С. М. Гакману, І. Б. Гиричу, Я. П. Драговенко-Калюкіній, Р. І. Євтушенко, М. С. Єлігулашвілі, В. Д. Жукотинській, І. Р. Залізній, Н. В. Захаровій, М. Ю. Кірик, Ю. Г. Кононенко, Л. В. Кравчук, Л. Ф. Кравцовій, О. О. Лаврут, Л. В. Микитюк, К. О. Мірошниковій, Л. В. Наумовій, Н. Ю. Опенко, Т. В. Палько, І. М. Санковській, О. К. Смірнову, Д. Статі, Н. В. Тріщ, Є. Тулбі, А. В. Федоруку, О. Т. Федунувич-Швед, Л. П. Ходанич, Я. О. Чернишовій, М. І. Чумарній

Рецензенти:

Богачик Тамара Степанівна, кандидат історичних наук, заступниця директора з науково-методичної роботи Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області;

Макаренко Альона Василівна, учителька початкових класів Колінковецького загальноосвітнього навчального закладу Хотинського р-ну Чернівецької області

Культура добросусідства. Частина 4 : Цінуймо край – пишаймося Україною! Чернівецька область : Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів закладів загальної середньої освіти Чернівецької області / [автори-укладачі: М. А. Араджионі, О. В. Волошенко, М. М. Одинак, І. К. Унгурян]. – К. : ТОВ «Прометей», 2018. – 120 с. : іл. – Англ., нім., польськ., ромськ., рос., румунськ., укр.

ISBN 978-617-7502-40-0

Посібник створений відповідно до програми «Цінуймо край – пишаймося Україною!» спеціального курсу «Культура добросусідства». Він призначений для ознайомлення школярів і їхніх батьків із ментальними, мовними, релігійними, етнокультурними особливостями людей, які мешкають на Чернівеччині, для проведення системної виховної роботи, розвитку громадянської освіти, формування соціальних компетентностей, навичок конструктивної комунікації й успішної взаємодії у колективі. Зошит може бути використаний також як методичний посібник і хрестоматія для організації роботи учнів на уроці, під час ранкових зустрічей і годин спілкування, у гуртках і вдома.

© Араджионі М. А., ідея, авторка-укладачка базової версії зошита, 2018

© Араджионі М. А., Волошенко О. В., Одинак М. М., Унгурян І. К., укладання регіонального компонента, 2018

© ІДЦ «Інтеграція та розвиток», макет, 2018

Я ЩИРО ВІТАЮ ТЕБЕ!

Це я – бджілка Меліса! Я рада новій зустрічі з тобою, адже вона допоможе нам ще ближче познайомитися! Ти розгорнув/розгорнула цей зошит – і ми можемо продовжити мандрівку нашим дивовижним і неповторним краєм та нашою чудовою країною. Саме тому наша нова велика подорож називається «Цінуймо край – пишаймося Україною!». А запросимо ми з собою наших рідних, друзів, сусідів. Разом з ними пройдемо туристичними маршрутами краю, познайомимось з чудовими пам'ятниками архітектури, історії, культури, природи, а також із музеями і театрами. А головне – з людьми, які доклали зусиль, щоби зробити наш край і Україну такими розвинутими, сучасними, унікальними й цікавими. Ти зможеш побувати у ролі дослідника/дослідниці, будеш мати змогу замислитися над різними питаннями, навчишся працювати з інформаційними джерелами й навіть сам/сама створювати часописи! Ти вже знаєш про необхідність і значення дружби й доброго сусідства. Ми продовжимо розмову про це, а також поговоримо про цінність довіри, єдності, миру й співпраці. Ти переконаєшся в тому, що немає «кращих» і «гірших» культур. Є різні, у чомусь несхожі на нас, люди – і цим вони нам цікаві. Звичайно, я не забула й про нові цікаві завдання, які ми виконуватимемо під час наших подорожей. Хочу нагадати тобі спеціальні значки, які підкажуть, як потрібно виконати завдання.

виріж,
наклей

напиши,
закінчи
речення

розкажи,
поміркуй
уголос

з'єднай,
обери,
знайди

поміркуй,
дізнайся,
склади, відгадай

словничок

намалюй,
розфарбуй,
домалюй

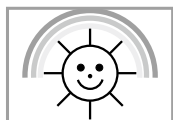

прочитай,
запам'ятай

це цікаво,
поради бджілки

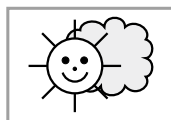
Мені б дуже хотілося знати, чи подобаються тобі наші подорожі. Тому я попрошу тебе трохи пофантазувати. У квадратику, який ти побачиш на початку подорожі, намалюй який-небудь символ, який допоможе мені зрозуміти, чого ти чекаєш від нашої зустрічі. А в кінці подорожі в такому ж самому квадратику спробуй оцінити свої враження й роздуми після заняття. Також подумай, чи виправдалися твої очікування, й вибери позначку, що найкраще відповідає відчуттям чи емоціям, які ти переживаєш.

Це було краще,
ніж я
думав/думала

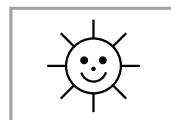
Мені не
сподобалася
подорож

Виправда-
лися, але
не повністю

Не можу
визначитися

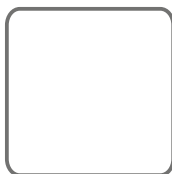
Так,
виправ-
дались

Не виправда-
лися, але я не
розчарована/
розчарований

Отже, у путь, знайомитися з дивовижним краєм нашої України!

БАТЬКІВЩИНА ТА МИР. СТАВЛЕННЯ ДО НИХ У РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ КРАЮ

Батьківщина – країна, яку людина вважає своєю рідною чи громадянином якої вона є

Громадянин/громадянка – особа, що належить до постійного населення якої-небудь держави, користується її правами і виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави

Патріотизм (грец. *πατρις* та лат. *patria* – батьківщина) – громадянське почуття, змістом якого є любов до батьківщини і готовність пожертвувати своїми інтересами заради неї, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури, особливе емоційне переживання своєї належності до країни і свого громадянства, мови, історії, традицій, готовність діяти в інтересах Вітчизни та стати на її захист у разі необхідності.

(За М. Тофтулом)

В усіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай,
Рідніша їм своя пустеля,
Аніж земний в чужині рай.
Нема без кореня рослини,
А нас, людей, – без Батьківщини.
(М. Чернявський)

Напиши слова «Батьківщина», «злагода» і «мир» своєю рідною мовою. Вивчи ці слова двома-трьома мовами своїх сусідів.

Прочитай східну казку «Пісня солов'я». Чи доводилося тобі сумувати за рідною домівкою? Зміг/змогла би ти проміняти свій будинок на дорогий палац?

Якось один купець зловив у лісі солов'я, приніс додому й зробив для нього дуже красиву клітку із золота. Був у цього купця дивний сад, а в нім стільки квітів, що очі розбігалися. Посеред саду був фонтан, до якого спускалися мармурові сходи. Купець поставив клітку поряд з фонтаном і щодня приходив слухати солов'я. А соловей тільки сумно дивився на небо й тужливо співав. Знайшов купець людину, яка розуміла пташину мову, і привів її до солов'я – хай розгадає, чому він страждає. Послухав чоловік і каже: «Господарю, пташка співає: «Батьківщино моя, гніздечко моє! Мені без вас не жити!»» Минали дні, а соловей співав дедалі жалібноше, дедалі сумніше. Тоді купець відчинив клітку й випустив солов'я на волю, а сам разом з тим, хто знав пташину мову, сів на коня верхи й поскакав

услід за ним. Соловей прилетів до свого порожнього гнізда. Сів на гілку й заспівав: «Батьківщино моя! Ти найпрекрасніша й наймиліша над усе!..» «Ох дивак цей соловей! У мене він жив у розкошах і золоті. Їв і пив зі срібла, але сумував. А тут, побачивши покинуте старе гніздо, співає-заливається!..» – вигукнув купець. «А ти не дивуйся, господарю! Кожному своя батьківщина, своє гніздо наймиліші», – сказав його супутник.

Прочитай уривок із вірша Ганни Черінь «Рідна хата». Які картини викликають захоплення авторки? Поміркуй: за що ти цінуєш свій рідний край і свою країну?

Різні в світі є країни,
Різні люди є у світі,
Різні гори, полонини,
Різні трави, різні квіти.
Є з усіх одна країна,
Найрідніша нам усім,
То – прекрасна Україна,
Нашого народу дім.

Там шумлять степи безкраї.
Наче вміють говорити.
Там ясніше сонце сяє,
Там солодше пахнуть квіти.
Різні в світі є країни,
Гарні є і є багаті.
Та найкраще в Україні,
Бо найкраще в рідній хаті.

Намалюй на окремому аркуші свою батьківщину. Розкажи, якою ти хочеш бачити її в майбутньому.

Прочитай вірш «Батьківщина» поетки з Київщини Катерини Плівачук.

Чому це, мамо, журавлі,
Які у вирій відлітають,
Там залишившись, не живуть,
Назад весною повертають?
Бо народились і зросли
Вони на цій землі, дитино,
І найдорожча їм вона,
Бо це їх рідна Батьківщина.
Коли зростеш, моя дитино,
Люби цю землю – рідний край.
Не спокусися на чужину,
Де легко жить, не промінняй.
Підтримкою будь своєму народу,
Життя будуй у своїй країні.
Не покидай її, дитино,
Твори й працюй на Батьківщині.

Поясни, як ти розумієш ці прислів'я.

Dry bread at home is better than roast meat abroad. *Сухарі вдома смачніші від печені на чужині. (Англійське)*
Найцінніше для людини на чужині – це її Батьківщина. *(Арабське)*
Mein Nest ist das best. *Своє гніздо найкраще. (Німецьке)*
Przystoi walczyć w obronie praw, wolności, ojczyzny. *Не соромно боротися за права, свободу та Батьківщину. (Польське)*
În țara ta și necazul e mai dulce. *У своїй країні навіть біда солодша. (Румунське)*

Прочитай народну легенду про походження назви нашої країни. Які ще тлумачення цієї назви тобі відомі? Які асоціації викликає слово «Україна» у тебе? Як нам треба берегти нашу країну?

Колись люди говорили, що Бог створив нашу землю і почав роздавати її різним народам. Наші предки пізно прийшли, і землі їм не дісталася. І почали вони благати: «Дай

нам, Боже, землі-материзни!» Господь їм відповів: «Буде вам матінка земля. Ідіть та осідайте он на тому клаптику між морями». І показав, де саме. Та наші предки відповіли: «Ні. Ми не будемо там жити. Там уже живуть італійці, німці, французи». Погодився Господь і сказав: «Гаразд. Віддам я вам он той куточок понад Дніпром, що залишив собі на земний рай. Там є все: річки, озера, пустелі, ліси, гори. Але то незвичайний куточок – раїна. Земля там дуже родюча і пахне медом, вода – як молоко, а з неба в душу людей ллється пісня. На той куточок будуть зазіхати нечестивці, тому його треба пильнувати і боронити. Як будете і на правду відважними, то на тій землі станете господарями, а як ні – то рабами нечестивців». Пішли предки наші на ту землю й оселилися там. А країну свою назвали Україною. І тепер ми живемо на тій самій райській землі.

Послухай вірш «До України» ромського поета-пісняра Михайла Козимиренка його рідною мовою та в перекладі українською. Які слова засвідчують любов автора до своєї країни?

Дадэнгири пхув, Украина мири,
Ту сы мандэ екх сыр чачи даёри,
Мири дроги пхув, ман хан трэ дукха,
Ягаса пэкэн, сыр лонд дрэ якха.
Мири даёри, манг ило мро – оддава,
Ваш пэскэ мэ тутыр ничи на мангава,
Мэк блата хасёл, мэ жужя тут кэрава!
Сарэ манушэнгэ тэ дэл Дэвэл бахт,
Саро мэк хасёл, саро со бибахт!
Камам тэ шунав Шэвчэнконо лав,
Сарэн манушэн, сыр пшалэн, тэ полав!
Тэ наровэл Дай ваш вмардэ чхаворэн,
Чхавэ тэ бистрэн, со да сы марибэн,
Чхая тэ выджян май шукар пало ром,
Сарэн кхам татькирла, дэвлэса до дром!

Моя Україно, ласкавий мій краю,
Удень і вночі я твій біль відчуваю.
І очі застелюють сльози солоні,
І паморозь тихо лягає на скроні.
Для себе нічого я не вимагаю,
Не б'ю себе в груди,
не рвуся до раю.
Мені лише треба дощу весняного,
Щоб плісняву змити
зі всього, зі всього.
Щоб бачив тебе я відроджену знову,
Пісні твої слухав
й Шевченкове слово.
Щоб й рома ти визнавала за сина,
Бо ти моя ненька, моя Батьківщина.

Прочитай вислови відомих людей світу про Батьківщину, громадянськість та патріотизм. Який вислів тобі подобається найбільше і чому?

- Патріотизм – це не фарбувати асфальт у жовто-блакитні кольори, а час від часу його ремонтувати. (*Сергій Жадан, український поет*)
- Усвідомлена любов до свого народу не поєднується з ненавистю до інших. (*Дмитро Лихачов, російський філолог*)
- Потрібно спочатку бути поганим громадянином, щоб потім стати хорошим рабом. (*Шарль Монтеск'є, французький філософ*)
- Немає патріотів там, де йдеться про податки. (*Джордж Орвелл, англійський письменник*)
- Наша Батьківщина благає допомоги красномовства, бо так багато її преславних подвигів поминається глибокою мовчанкою. (*Феофан Прокопович, український богослов*)
- Важливо, щоб ти був готовий померти за свою країну, але ще важливіше, щоб ти був готовий прожити життя заради неї. (*Теодор Рузвельт, президент США*)

Впиши пропущені слова у вислови про Батьківщину. Розкажи, як ти їх розумієш.

Без любові до _____ немає любові до _____ . (людини, Батьківщини)

Люблять _____ не за те, що вона _____ , а за те, що _____ .

(Батьківщину, велика, своя)

Не питай, що твоя _____ може зробити для тебе, питай, що ти можеш _____

для своєї країни. (країна, зробити)

Які якості, на твою думку, повинен мати громадянин/громадянка країни? Вибери зі списку та познач галочкою. Поясни, як ти їх розумієш.

АКТИВНІСТЬ	ГІДНІСТЬ	СМІЛИВІСТЬ
АГРЕСИВНІСТЬ	ЕГОЇЗМ	ТОЛЕРАНТНІСТЬ
БАЙДУЖІСТЬ	ЗЛІСТЬ	УВАЖНІСТЬ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	ІНІЦІАТИВНІСТЬ	ЧЕСНІСТЬ

Допиши речення.

Моєю Батьківщиною є чудова країна _____ . Місце, де я живу, – _____ , – є моєю батьківщиною. Я намагаюся піклуватися про свою батьківщину й для цього я вже зробив/зробила _____

Я вважаю: щоб стати справжнім громадянином/громадянкою України, мені ще треба _____

Як ти думаєш, що таке мир? Придумай своє визначення слів «мир» і «війна», використовуючи слова в малюнках. Намалюй на окремому аркуші свої символи-асоціації до слів «мир» і «війна».

МИР – це життя у злагоді. МИР – це відсутність війни.

МИР – це коли люди не сваряться.

МИР – це спокій за своє життя й життя близьких.

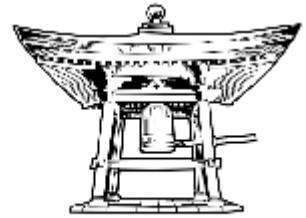
МИР – це _____

Війна – це _____

Щороку 21 вересня в усьому світі відзначають Міжнародний день миру (англ. *International Day of Peace*). За ініціативою Генеральної Асамблеї ООН цей день відзначається як день всесвітнього припинення вогню і відмовлення від насильства. У цей день кожен має замислитися над ціною миру, його важливістю для жителів усієї планети. В Україні свято встановлено згідно з Указом Президента України «Про День миру» від 5 лютого 2002 року. Таким чином наша країна підтвердила свою відданість і підтримку ідеалам миру. Існують символи миру – це умовні позначення, які свідчать про прагнення людей Землі жити у злагоді, спокої та дружбі. Як емблему на Міжнародний день миру використовують зображення білого голуба з оливковою гілкою. Її творцем є іспанський художник Пабло Пікассо. Символом спокою, мирного життя та дружби, вічного братерства і міжнародної солідарності всіх людей світу став Дзвін Миру. Уперше він був установлений у штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку 1954 р., потім такі дзвони з'явилися й у різних країнах світу. Дзвін Миру закликає до дії в ім'я збереження миру та життя на Землі, збереження Людини й Культури.

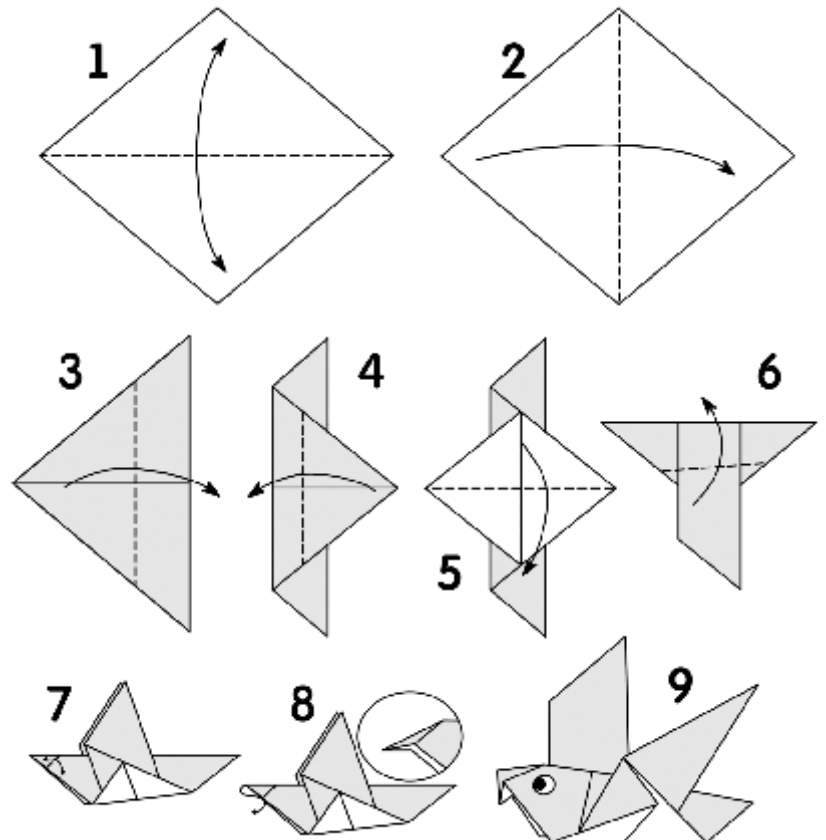

Розгадай ребус (див. правила на стор. 118)

Виготов фігурку голуба в техніці оригамі. Разом з однокласниками та однокласницями напишіть на фігурках побажання, якою ви хочете бачити нашу країну. Розмістіть фігурки голубів навколо карти України, щоб наша Батьківщина була завжди захищена миром і злагодою, жила радісно й щасливо.

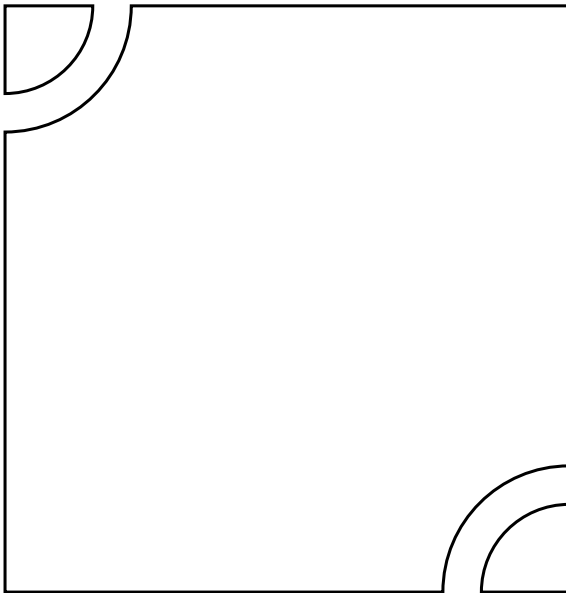
Прочитай уривок з вірша Марії Скочиліс «Лист солдату». Спробуй сам/сама написати лист захисникам і захисницям нашої країни. Поміркуй, хто ще, крім військових, може захищати країну.

Привіт, солдате! Ти мене не знаєш,
Я просто дівчина, живу собі як всі,
В моєму місті тихо, не стріляють,
Але війна торкнулася душі.
Ти зараз там, на Сході, захищаєш
Свою країну на передовій,
Там дуже страшно, постріли лунають,
Та Ти ідеш вперед, вперед у бій.
Ти борешся за волю України,
За незалежність, за її життя

І за майбутнє кожної людини,
А серед тих людей також і я.
Ти тільки повернись, благаю, чуєш,
Ти не лети високо в небеса,
Бо тут, на цій землі, Тебе чекають
Батьки, дружина, діти... вся сім'я.
Я сподіваюсь, ці рядки почувеш,
А може, прочитаєш у листі,
Я дякую Тобі, що захищаєш
Мою країну, дякую Тобі...

Придумай і намалюй символ чи емблему миру та злагоди.

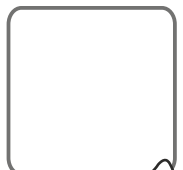
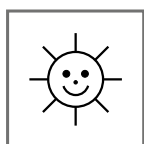
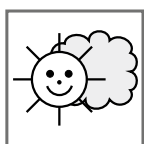
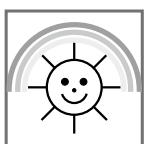
Вибери те, що, на твою думку, сприяє збереженню миру у твоєму найближчому оточенні.

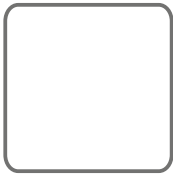
1. Бажання зрозуміти іншу людину.
2. Відмова від насильства.
3. Визнання прав і свобод інших людей.
4. Доброзичливість у спілкуванні.
5. Здатність визнати свою провину.
6. Здатність поставити себе на місце іншого.
7. Сприйняття інших такими, якими вони є.
8. Толерантність до чужих думок, вірувань, поведінки.
9. Уміння пробачати.

Поміркуй і запиши, що ти можеш зробити для збереження миру

у своїй сім'ї _____
у своєму класі _____
на своїй вулиці _____
у своєму місті _____
у своїй країні _____

ДОБРОСУСІДСТВО. ЦІННІСТЬ ЄДНОСТІ, ПОРОЗУМІННЯ ТА СПІВПРАЦІ

Придумай визначення.

 Добросусідство – це _____

 Цінність – це _____

Чому люди вважають добросусідство однією з найважливіших людських цінностей?

Німці кажуть: «Eintracht das Kleine mehrt, Zweitracht das Grosse verheert» (Єдність збільшує мале, а незгода руйнує велике). Згадай інші прислів'я про єдність і співпрацю, які ти знаєш. Подумай: чому в різних культурах зустрічаються схожі за змістом прислів'я?

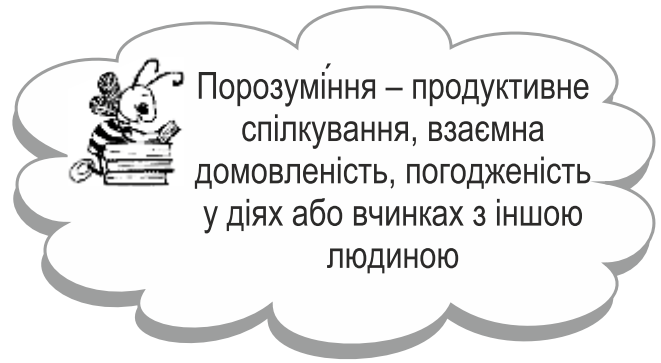
Прочитай за QR Code або прослухай англійською мовою вірш поетки Елен Бейлі «My Neighbors and Friends». Розкажи, про що йдеться в поезії? Пригадай або спробуй віднайти вірші чи пісні про добросусідство, дружбу і співпрацю рідною і не рідною тобі мовами. Представ їх однокласникам і однокласницям.

Прочитай кримськотатарську легенду про східного мудреця Ходжу Насреддіна. Спробуй пояснити, що таке «родзинки» і «кишмиш». Розкажи, до чого привела сварка торговців. Як би ти вчинив/вчинила, якби опинився/опинилася на місці Насреддіна? Доведи, що Насреддін був добрим сусідом. Чому дуже важливо жити в мирі з сусідами?

ХОДЖА НАСРЕДДІН І ЙОГО СУСІДИ

Придбав Насреддін будинок у Криму. Будинок був хоча й маленький, але світлий і сухий. Сусідами по вулиці виявилися вірмени, греки, караїми, кримчаки, кримські татари, турки. Нікого з них не образив Насреддін. Усіх запросив на входини. Чебуреки й шашлики приготував, запашну каву заварив. Неначе всім залишилися задоволені гості. Та відчув Ходжа Насреддін з їхніх розмов, що немає серед них миру та ладу. Та й на базарі помітив, що мусульмани уникають купувати що-небудь у християн, а ті, у свою чергу, обходять

продавця-мусульманина. День і ніч Ходжа трудився на своїй ділянці, бо добре пам'ятав, що «на тій землі, де в тебе піт виступає, не лише просо, а й золото зростає». Зі всіма в мирі жив Насреддін, і не заростала травом дорожка до його оселі. Кожному сусідові прагнув допомогти людяний Ходжа. І тому незабаром уславився в містечку як задушевна, мудра, працелюбна й чесна людина. Але зібралися темні хмари над містом. Спалахнула на ринку бійка між греком, що продавав родзинки, і торговцем кишмишу – турком. На допомогу забіякам прийшли одновірці. Побоїще з базару перейшло на вулиці містечка. Задзвеніли вікна будинків, заплакали й закричали діти й жінки. Ошалілі люди били невинних, знищували майно, різними мовами зверталися до одного й того ж Бога.

Докотилася бійка й до подвір'я Насреддіна. Він став перед входом, тримаючи в руках не палицю чи рушницю, а важкий, блискучий від постійної роботи кетмень. Піднявши це знаряддя землероба над головою, закричав Ходжа: «Люди! Сусіди! Схаменіться! Хіба не ходите ви по одній землі? Хіба не дихаєте одним повітрям? Хіба не гріє вас одне й те ж сонце? Хіба фрукти й овочі, вирощені мусульманами, мають інший смак, ніж плоди християн? Перестаньте сваритися й битися! Ось перед входом у мій двір фонтан, омийте свої руки, увійдіть до будинку, сядьте в тінь під деревом, спробуйте плодів мого саду». Великий був авторитет Насреддіна, схаменулися та заспокоїлися люди. Увійшли до його двору. Розташувалися по обидва боки постеленого на траві килима і, почастивавшись, переломили «хліб дружби» та почали розмовляти між собою. Старші мудрі люди, яких називають аксакалами, вирішили забрати товар у призвідників сварки – продавців сушеного винограду, щоб змішати родзинки з кишмишем і дітворі роздати. Домовилися надалі сварок та бійок не зчиняти і всіх людей, незалежно від віри й посади, шанувати.

Прочитай текст. Розпитай близьких, які приклади доброго сусідства, культурного взаємообміну, взаємодопомоги та співпраці між жителями населеного пункту або краю вони пам'ятають. Перекажи ці історії своїм однокласникам та однокласницям.

Наш край завжди був затишною оселею для представників багатьох культур. Наші земляки давно переконалися в необхідності взаємної поваги й доброзичливості, діалогу й взаємодії між людьми, незважаючи на відмінності їхніх мов, релігій і культур. Тому жителі Чернівецької області можуть навести безліч прикладів добросусідства, взаємодопомоги та співпраці. Мешканці краю, незалежно від їхньої релігійної належності, разом відзначали свята, створювали сім'ї й, окрім своєї рідної, знали декілька мов, якими розмовляли мешканці їхнього населеного пункту. Під час Другої світової війни, ризикуючи життям, вони рятували своїх сусідів від нацистських концтаборів.

А що б ти міг/могла розповісти нащадкам про нинішні сусідські взаємини серед людей, які живуть на Чернівецьчині? Склади невелику розповідь і запиши її на окремому аркуші.

Співпраця – спільна з іншою людиною діяльність із очікуванням вдалого результату

Об'єднайся з однокласниками та однокласницями у чотири групи і спробуйте скласти власний «кодекс» добросусідства. Одна група – для сусідів по парті, друга – для сусідів у багатоповерховому будинку, третя – для сусідів, що проживають у власних будинках, четверта – для сусідів-держав.

Українці та румуни – споконвічні сусіди. Наші народи пліч-о-пліч пережили багатоміліонну історію, сповнену героїчними та величними подіями. Цікаво, що в румунській мові деякі слова, пов'язані з поняттями дружби, партнерства, родинних стосунків, були запозичені зі слов'янських мов. Це вагомий доказ давніх і міцних добросусідських відносин між нашими народами.

Прочитай бірманську казку «Корови нарізно – тигру радість». Подумай: чому тигру вдалося розсварити корів? Пофантазуй, що може статися, якщо раптом розсваряться між собою пальці на твоїй руці; речі, які ти носиш; різні клавіші в музичному інструменті тощо. У чому цінність і переваги єдності та співпраці?

У давні часи неподалік від лісу паслася череда корів. Трималися вони завжди разом, жодна від стада не відходила. А в лісі жив тигр, і був він дуже хитрий і підступний. Давно вже хотілося йому роздерти якусь корову. Але стадо було наче кам'яна скеля – спробуй тут потягти хоч одну! Тоді тигр вирішив якось роз'єднати стадо, посварити корів. Ось одного разу підібрався він до однієї корови і став їй нашіптувати: «Слухай, круторога, а знаєш, що он та, із загнутими рогами і запалими боками, надумала заколоти тебе?» Потім він підповз до іншої корови: «Гей, довгохвоста! Ти, я бачу, пасешся, ніби й нічого не сталося. Або не бачиш, як пнеться ота корова з прямими рогами. Та вона ударити тебе збирається!» Повірили корови хитрому тигрові і почали підозріло вдивлятися одна в одну і скоро пересварилися через якусь дрібницю. Вони вже не трималися всі разом, як раніше, – нарізно траву щипають, нарізно на водопій ідуть. І тепер тигру легко було роздерти їх усіх одну за одною. Так і з'їв усе стадо. З тих пір люди і кажуть: «Корови нарізно – тигру радість».

Прочитай текст, проведи обговорення й занотуй його результати.

Жити, не спілкуючись з іншими людьми, ми не можемо. Щодня вдома, у школі, у транспорті та навіть біля твого будинку ми розмовляємо і взаємодіємо з іншими людьми – твоїми рідними, друзями, сусідами. Але чому іноді виникають непорозуміння, недотримання обіцянок, чвари та образи? Вся справа в тому, що нам легко співпрацювати

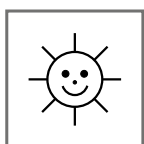
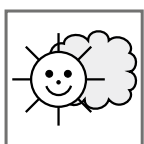
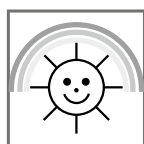
та порозумітися з однодумцями (людьми, які мають такі самі погляди). І набагато важче – з людиною, яка має відмінну від нашої думку. Погодись, навіть сам/сама із собою в думках сперечаєшся, робиш вибір щодня. Що ж говорити про спілкування з іншими людьми! Добра новина – можна і потрібно вчитися досягати порозуміння та співпраці. Поглянь на малюнок. Цифри, зображені на перетині кіл, показують, що утвориться в результаті поєднання двох понять. Сектор 1: Єдність + Співпраця = Втілення найкращих спільних ідей у життя! Сектор 2: Єдність + Порозуміння = Згуртованість, злагода, толерантне ставлення і врахування думки кожного! Сектор 3: Співпраця + Порозуміння = Продуктивне спілкування, погодженість у діях, досягнення чудових результатів! Як ти гадаєш, що може утворитися у секторі 4? Обговори свої міркування з однокласником/однокласницею, сформулюйте вашу спільну думку й запишіть її нижче. Щойно, навіть не помічаючи цього, ти співпрацював/співпрацювала з іншою людиною. І, напевне, намагався/намагалася її зрозуміти, тобто застосовував/застосовувала навичку порозуміння. Якщо ви дійшли спільного висновку, тоді ваша взаємодія закінчилася єдністю. Тож кожного дня, виконуючи спільні завдання або працюючи в групах, ти маєш можливість практикуватися співпрацювати, взаємодіяти, досягати порозуміння й відчувати єдність зі своїми однокласниками та однокласницями. Однак не забувай, що, працюючи в команді, ви маєте не тільки спільну мету, а й спільну відповідальність за досягнення результату. Тому варто домовитися про певні правила роботи й дотримуватися їх, поважати одне одного й дослухатися до всіх думок, розподіляти завдання та об'єднувати зусилля.

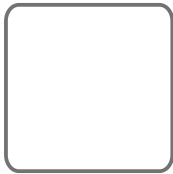

роботи й дотримуватися їх, поважати одне одного й дослухатися до всіх думок, розподіляти завдання та об'єднувати зусилля.

Подумай, як можна покращити життя у твоєму будинку, у школі, у твоєму місті. Уяви, що ти міг/могла би потрапити до мера твого міста, що б ти запропонував/запропону-вала зробити? А які ідеї в тебе є щодо того, як зробити шкільне життя цікавішим? Адже для цього не обов'язково мати купу грошей! Вартість твоєї ініціативи може складатися лише з бажання і часу кожного/кожної її учасника/учасниці. Занотуй свої ідеї нижче, щоб не забути, й приступай до їхнього втілення у життя!

«МИ» І «ВОНИ»: КОНСТРУКТИВНЕ СПІЛКУВАННЯ, ДРУЖБА Й СПІВПРАЦЯ

Прочитай казку Наталії Абрамцевої «Втрата» та спробуй уявити себе на місці однієї з гвоздик. Як би ти вчинив/вчинила на місці квітів, дізнавшись, що бачиш у дзеркалі лише своє відображення? Як ти думаєш, чи має значення колір волосся, очей, шкіри для дружби й співпраці людей?

Поряд із дзеркалом бабуся поставила вазу. Квіти побачили своє відображення в дзеркалі: дві гвоздики білі, дві рожеві й одна червона. Раніше вони не бачили дзеркал і не знали, що таке віддзеркалення. «Нас чекають прекрасні квіти», – сказала червона гвоздика. «Чарівні, чарівні», – додали гвоздики рожеві та білі. Квіти хвалили себе й не знали про це. Вони граціозно поклонилися. Ті, інші квіти теж поклонилися. «Запитаємо їх про що-небудь!» – вирішили гвоздики. Про що було питання? Неважливо. Але відповіді вони не почули. І тоді, і згодом. Невже ті, інші, не хочуть дружити?..

Дзеркало вирішило розкрити таємницю. Подзвонюючи, воно сказало, що це не інші гвоздики, а віддзеркалення. «Це ви! Прекрасні, чарівні, чудові квіти – ви!» Дзеркало не сумнівалося в тому, що гвоздики задоволені, але вони чомусь засумували й затихли. А потім червона гвоздика боязко запитала: «Ви впевнені, що тих квітів і справді зовсім немає?» – «Звичайно», – тихо задзвеніло дзеркало. «Шкода, сумно...» – сказали квіти. Дзеркало здивувалося: «Чому ж не пишаються, не радіють прекрасні квіти? Адже вони, виявляється, найгарніші». А гвоздики не думали про це й зовсім не раділи. Вони втратили друзів: гвоздику червону, дві гвоздики білі та дві рожеві...

Подумай і дай відповіді на запитання. 1. Що ти любиш найбільше? 2. Про що ти мрієш? 3. Чого б хотів побажати всім своїм однокласникам та однокласницям? Напиши свої відповіді на запитання в першому стовпчику. Підійди до однокласника чи однокласниці, з якими ти найменше спілкуєшся. Запиши їхні відповіді на ці ж питання в другій і третій колонках. Порівняй записи в стовпчиках. Розкажи, чи є щось спільне у ваших відповідях. Що тобі найбільше сподобалося у відповідях твоїх однокласників і однокласниць?

Я	ОДНОКЛАСНИК	ОДНОКЛАСНИЦЯ
1. _____ _____	1. _____ _____	1. _____ _____
2. _____ _____	2. _____ _____	2. _____ _____
3. _____ _____	3. _____ _____	3. _____ _____

Розшифруй (див. шифр на стор. 118) два грузинських прислів'я та поясни, як ти їх розумієш.

△↔□▷/↖ ✦ ◡◢◣◤◥◦✧ ✨ □▷ △↔□▷/↖, ✦ ◡◢◣◤◥ -
□▷ △◢◣◤◥.

⊕◡◢◣◤◥◦ ◡◢◣◤◥ ⊕ ◡◢◣◤◥ - ◡◢ ◊ ◡◢◣◤◥◦
⊕◡◢◣◤◥◦ ◡◢◣◤◥◦ ◡◢◣◤◥◦.

Прочитай інструкцію до вправи «Салат із секретом, або Особистості зі смаком». Виконай її разом із однокласниками та однокласницями. Після презентації результату поміркуй і спробуй дати відповіді на такі запитання. Як поєднати різні характери й отримати гарний результат? Що стало запорукою успіху вашого рецепту? Чи збережеться смак, цікавість рецепту, якщо прибрати хоча б один інгредієнт? Чи всього вистачало у вашому салаті, що хотілося б додати? Як ти думаєш, чим гарна різноманітність? Чи вдалося тобі побачити себе «збоку»? Чи хтось поміняв свій овоч/фрукт на інший після обговорення в групі? Якщо так, чому? Чи легко вам було співпрацювати в групі? Що допомагало, а що заважало вашій співпраці?

Є думка, що людині набагато легше знаходити мову зі схожою на неї навіть зовнішньо людиною. Наразі ми пропонуємо тобі побачити переваги різних однокласників(-ць).

1. Припустімо, що різні овочі, фрукти та спеції говорять про різні риси характеру. Подумай, який овоч, спеція або фрукт/ягода більше нагадує твій характер. Якщо необхідно, додай до переліку свій варіант тлумачення або інший фрукт/овоч чи спецію, яка тобі найбільш пасує, та стисло опиши риси свого характеру.

- Буряк – червоний, сором'язливий і не завжди знає свою цінність для інших.
- Груша – доброзичлива, м'яка і затишна людина.
- Картопля вміє підлаштуватися (чи то бути картоплею-фрі, чи «в кожушку», чи пюре) і відчувається добре в будь-якій компанії.
- Квасоля має твердість у поглядах і принципах, обстоює свою думку.
- Ківі – корисний і багато знає, до нього біжать за порадою, але його не завжди легко знайти, полюбляє побути на самоті.
- Олія готова вислухати кожного і намагається пом'якшити різні неприємні ситуації. Вона буває різна: кукурудзяна, оливкова, соняшникова тощо, але завжди в гуморі, адже її дитинство пройшло під яскравим сонцем.
- Помідор – веселун, іноді здається легковажним, але вміє розрядити будь-яку напружену ситуацію.
- Сіль – не дуже помітна зовні людина, але без неї не відбувається жодна подія в класі, бо може запропонувати гарну ідею чи впоратися з будь-яким завданням.
- Суничка полюбляє красу навколо, тому часто намагається прикрасити світ будь-яким способом: від пенала до зробленої презентації для уроку.

- Цибуля асоціюється з людиною, яка близько бере все до серця і може легко заплакати навіть через чужий біль.
- _____

2. Намалюй на окремому аркуші той фрукт/ягоду, овоч чи спецію, що може розповісти про твою вдачу.
3. За допомогою жеребкування об'єднайся з однокласниками та однокласницями в групи по 5–6 осіб і розкажіть одне одному про ті овочі/фрукти/спеції, які ви обрали, й чому вони відповідають вашим рисам характеру. Після обговорення учасники за бажанням можуть поміняти обраний овоч чи фрукт на той, що більш яскраво відображає характер цієї людини.
4. Приготуйте разом незвичайний овочевий чи фруктовий «салат з особистостей» і представте його назву та рецепт перед класом. Використовувати потрібно всі овочі/фрукти/ягоди/спеції, наявні у вашій групі. Готуючи ваш салат, пам'ятайте про вдалі комбінації: потрібно, щоб він був не тільки унікальним, а й смачним у реальному житті.
5. Після презентації ваших смачних «салатів» проведіть обговорення і дай відповіді на запитання, що містяться в завданні.

Прочитай українську казку «Журавель та чапля» в переказі Олени Пчілки або подивись мультфільм. Подумай: чи вміли журавель і чапля спілкуватися? Чому в них нічого не вийшло?

Був собі Журавель, і подумав він оженитися. «Кого ж би то взяти? Візьму Чаплю! – думає Журавель. – Вона мені по мислі! Якраз для мене!» От приходить до Чаплі та й каже:

– От я хочу тебе сватати, чи підеш за мене?

Подумала Чапля та й каже:

– Ні, щось я не маю охоти за тебе йти!

– Ну, як не маєш, то не маєш, Бог з тобою! – каже Журавель і пішов собі.

Але згодом роздумалася Чапля, приходить до Журавля та й каже:

– Знаєш що? Я вже роздумалася і вже хочу йти за тебе!

– А! – каже Журавель. – Ти роздумалась, і я тепер «роздумався», не хочу вже тебе брати!

– Ну, не хочеш, то й цур тобі! – каже Чапля, пішла така розгнівана.

Тим часом Журавель, як почав знов думати, розміркувався, йде знов до Чаплі.

– Вибачай, – каже, – що я тоді так тобі відказав. Тепер я надумався і хочу таки тебе брати!

– А! – каже Чапля. – Ти надумався, і я «надумалась», що мені за тебе не йти! Як то можна: я, молода, сама до тебе приходила, а ти мені так прикро відказав! Та щоб я після всього пішла за тебе? Ніколи у світі! Іди з очей!

Пішов Журавель. А Чапля як почала думати та й стала жалкувати: «Що се я, дурна, зробила! Нащо я Журавлеві відказала? Ну, чи добре ж отак самотою жити? Без господаря в хаті? Він же приходив, перепрошував. Піду скажу йому, що вже згоджуюсь!»

Пішла Чапля: здибалася мовби несподівано з Журавлем та й каже йому, що от так і так.

Куди там! Журавель уже й не думає її брати.

– Що ж се, – каже, – таке: ти мені вже двічі гарбуза дала, та щоб я знов тебе сватав? Не хочу!

– Ну, не хочеш, то нехай же ти згинеш! – каже чапля. – Уже ж тепер і не думай, і слова мені не кажи ніколи про своє сватання! Нехай тобі біс!

А Журавель таки знов почав думати: «Отже, таки оженюся, що ж таки бурлакувати – без вірної дружини та без господиньки в хаті – недобре! Піду до Чаплі, перепрошу її гарненько, може, піде!»

Пішов, але Чапля таки затялась, не хоче.

– Бачиш, – каже, – таки ти прийшов до мене! Отже ж, тепер я не хочу, нізащо не піду!

І так вони все ходять та ходять, а побратися ніяк не можуть: коли одне «надумається», то друге «роздумається», та й нема згоди. От так і ходять до цієї пори!

Напиши діалог Чаплі та Журавля так, щоб вони почули одне одного й закінчення в казці було щасливим.

Прочитай вірш – і ти дізнаєшся, скільки цікавого можна робити разом із другом/подругою. Розкажи: а що ти робиш разом із друзями/подругами?

Як добре з друзями дружити! –
Без них на світі не прожити!
Із другом можна малювати,
І в різні ігри ще пограти,
І їсти, й пити, й танцювати,

А можна просто помовчати.
Друг зрозуміти тебе може,
А якщо важко – допоможе.
Як добре з друзями дружити! –
Без них на світі не прожити!

У чому важливо погоджуватися з другом/подругою? Чи бувають випадки, коли важливо не погодитися? Наведи приклади, як можна не погодитися, не образивши при цьому свого/свою друга/подругу.

Згадай ситуації, де справжній/справжня друг/подруга виявив/виявила би:

співчуття, емпатію _____
турботу, допомогу _____
чуйність, підтримку _____

Які якості допомагають людям помиритися, а які заважають? З'єднай стрілками.

ГУМОР, ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ		НЕВМІННЯ ЧУТИ ІНШОГО
ГОРДІСТЬ	ДОПОМАГАЄ ПРИМИРЕННЮ	НЕДОВІРА
ДОВІРА	ЗАВАЖАЄ ПРИМИРЕННЮ	ОБРАЗА
ЕГОЇЗМ		ТЕРПІННЯ

Подумай, у яких ситуаціях гордість і гумор можуть допомогти примиренню, а в яких – завадити. А які ще якості або дії можуть привести як до примирення, так і до продовження сварки? Напиши їх.

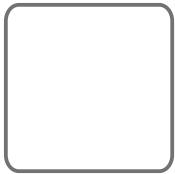

Зашифруй моїм шифром прислів'я про дружбу, яке тобі подобається, і дай його розшифрувати сусіду/сусідці по парті. Обговоріть, чому ви вибрали саме ці прислів'я.

Слово «любов» можна відтворити у вигляді сердечка. Спробуй також за допомогою малюнка зашифрувати слово «дружба». Напиши своє ім'я та ім'я свого/своєї найкращого/найкращої друга/подруги, а між ними намалюй придуманий тобою символ дружби. Обміняйся зошитами з однокласником/однокласницею. Порівняй малюнки. Який вияв дружби найбільше цінують твої однолітки?

--	--	--	--	--	--	--

ЩО ТАКЕ НАСИЛЬСТВО. ЯК ЙОМУ ПРОТИДІЯТИ? ЛЮДСЬКА Й ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ

Гідність – цінність
всього людини; ставлення
людини до самої себе
і ставлення до неї з боку
суспільства

Насильство – це
застосування сили або
психологічного тиску
до слабких або тих, хто не може
чинити опір

Людську гідність має будь-яка людська істота – і немовля, яке ще нічого ні хорошего, ні поганого в житті не зробило, і найбільший злочинець. Людську гідність слід відрізнити від особистої гідності, яка є поняттям, близьким честі, – таку гідність треба заробити. Особиста гідність росте, коли людина поводить себе благородно та порядно, і можна її втратити, якщо вчинимо підло. Для прав людини важливим є перше поняття – людська гідність, і як наслідок її існування – перелік свобод і прав. Наші права і свободи – це наш щит, що прикриває нас, нашу людську гідність від зазіхань з боку держави. Права людини не можуть дати нам гарантії, що нас будуть любити і пестити, не гарантують ні щастя в житті, ні навіть справедливості або хоча б мінімального добробуту – вони лише захищають нас від негуманного ставлення, принижень і зазіхань на нашу гідність, і то лише з боку одного, але найсильнішого порушника, тобто державної влади, яка може застосовувати різні засоби тиску і примусу.

(За Мареком Новіцьким)

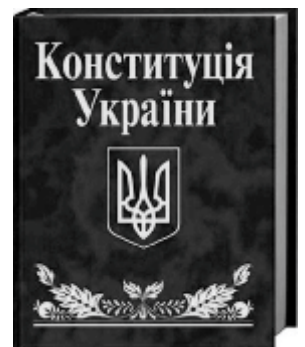
Головним законом нашої держави є Конституція України. Згідно з нашою Конституцією утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. У статті 3 цього документа людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Також про людську та особисту гідність йде мова в інших статтях Конституції, а саме:

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Про захист людської та особистої гідності є спеціальні статті в іншому важливому документі держави – Цивільному кодексі України, який регулює відносини між громадянами країни:

Стаття 297. Право на повагу до гідності та честі.

1. Кожен має право на повагу до його гідності та честі.
2. Гідність та честь фізичної особи є недоторканими.
3. Фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі.

Стаття 23. Відшкодування моральної шкоди.

1. Особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

2. Моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. (...)

Булінг (англ. *bully* – задиратися, залякувати) означає різновид насильства: залякування, фізичний або психологічний терор, спрямований на те, щоб викликати в іншого страх і таким чином підпорядкувати його собі.

Цькування – агресивне переслідування одного з членів колективу з боку інших членів колективу або його частини. Проявляється у бойкоті, дошкулянні, кепкуванні, дезінформації, доносах, завданні шкоди здоров'ю, дрібних крадіжках або псуванні особистих речей, приниженні особистої гідності.

Мобінг (з англ. *mob* – натовп) – форма психологічного насилля у вигляді цькування людини в колективі, щоб її «вичавити» звідти.

Хейзинг (з англ. *hazing*) – ритуалізоване жорстоке або принизливе поведіння при вступі до певної групи та подальша підтримка ієрархії в цій групі.

Прочитай перелік. Якщо щось із цього переліку відбулося або відбувається зараз у твоєму житті, значить, ти став/стала жертвою насилля з боку твоїх однолітків, старших школярів або дорослих. Про це не можна мовчати. Обов'язково розкажи про це вчителю/вчительці або соціальному(-ій) працівнику(-ці). Також ти можеш зателефонувати на безкоштовну національну дитячу «гарячу лінію» – 0-800-500-225.

- З тебе коли-небудь глузували, тебе дражнили, обзивали чи цькували у твоєму шкільному колективі, принижували твою особисту гідність.
- Тебе ігнорували, не запрошували до гри, у спортивну команду, працювати в групі чи робити спільний проект.
- Тебе ображали чи ставилися до тебе упереджено через твою стать, колір шкіри, акцент, релігійні переконання або культурну належність.
- З тебе знущалися через окуляри, брекети, слуховий апарат або через одяг, твій зріст, статуру, розміри чи форму тіла тощо.
- Тобі казали, що ти погана, невдячна, недобра, ні на що не здатна дитина.

- На тебе тиснули друзі чи хтось із дорослих, пропонуючи зробити щось, чого ти не хотів/хотіла, а потім ти шкодував/шкодувала і відчував/відчувала сором.
- Хтось коли-небудь повівся з тобою жорстоко чи підло, а ти не зміг/змогла чи побоявся/побоялася сказати про це.

Прочитай ситуації та разом із сусідом/сусідкою по парті спробуйте відповісти на запитання. Обговоріть ваші відповіді в четвірках, шістках і всі разом.

Ситуація 1. Оксана з 4-Б пішла в туалет. Там дві дівчинки з 9-А класу почали вимагати у неї гроші. Оксана сказала, що грошей у неї немає. Тоді вони взялися штовхати її. З того часу, як тільки вони бачать Оксану, кепкують над нею.

Питання до ситуації 1. Що ви зробили б, якби були Оксаною? До яких наслідків може призвести ця ситуація? Що це, дівчата просто дражнять чи знущаються?

Ситуація 2. Хлопчаки з 4-А дуже дружні. Всі вони мають прізвиська, але переважно необразливі.

Питання до ситуації 2. Які прізвиська мають хлопці вашого класу? Чи завжди вони необразливі? Чи можуть прізвиська завдавати болю? Що б ви зробили, якби хтось дав вам образливе прізвисько? Яких прізвиськ не має бути?

Ситуація 3. Фанг приїхав із Китаю – він єдиний хлопчик азіатського походження в класі. Батько радить йому ігнорувати неприємні висловлювання дітей на свою адресу. Нещодавно декілька хлопчиків почали кидати в нього камінці.

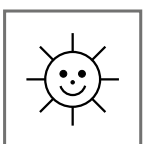
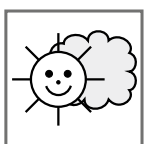
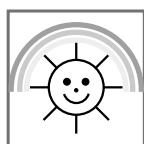
Питання до ситуації 3. Що ви відчували б, якби були Фангом? Чи звернулися б ви за допомогою у школі? Які можуть бути наслідки цієї ситуації?

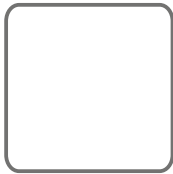

Подумай, які види насилля, знущання ти найчастіше спостерігаєш серед своїх однолітків у школі або на вулиці. Запиши їх нижче. Об'єднайся в групу зі своїми однокласниками та однокласницями й обговоріть, з якими виявами насилля (булінгу, цькування тощо) ваші однолітки найчастіше зустрічаються. Поміркуйте разом, як цим виявам можна завадити.

Спробуй створити територію без насилля у себе вдома, у дворі, у класі. Пофантазуй і намалюй на окремому аркуші якусь уявну турботливу істоту. У середині малюнка за допомогою символів познач поведінку, відносини (слова та дії), які ти хочеш бачити у своєму класі, а зовні – ті, які не хочеш. Обговоріть ваші малюнки з однокласниками та однокласницями.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДИ НАШОГО КРАЮ. НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ОХОРОНИ

Прочитай уривок з вірша «Буковині» поетки Ніни Люльки. Розкажи про куточок природи Чернівецької області, який тобі дуже подобається. Якщо хочеш – намалюй його.

Буковино ти зелена, наш карпатський краю,
І найкращої земельки в світі я не знаю.
Все у тебе прекраснеє: гори і долини,
Милі зору, ніжні серцю твої полонини.

Буковино, земле моя, моя Буковино –
Вірна дочка, краща квітка в вінку України.
Ти квітуєш у Карпатах жовто-синім цвітом,
Близька й мила для душі, дорослим і дітям.

Розглянь карту Чернівецької області. Розфарбуй різними кольорами райони. Віднайди місце, де ти живеш. Розкажи про природу твоєї місцевості.

Дізнайся, які рідкісні рослини зображені на гербі Чернівецької області.

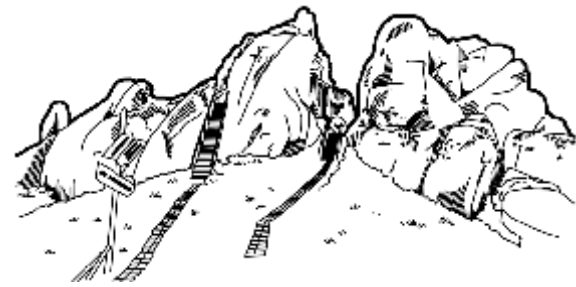
Прочитай текст і підкресли одним кольором знайомі, а іншим – незнайомі тобі географічні назви та терміни. За допомогою учителя/вчительки розбери зміст термінів і знайди на фізичній карті Чернівецької області підкреслені назви.

Чернівецька область утворена 7 серпня 1940 р. Вона є найменшою з усіх областей України – її площа становить 8,1 тис. кв. км. Територія області подібна до трикутника, гіпотенуза якого є державним кордоном із Румунією та Молдовою, короткий катет відмежовує її від Івано-Франківської області (на заході), а довгий – від Тернопільської, Хмельницької та Вінницької областей, межа з якими збігається зі звивистою долиною Дністра. Хоч територія Чернівецької області невелика, однак вона відзначається

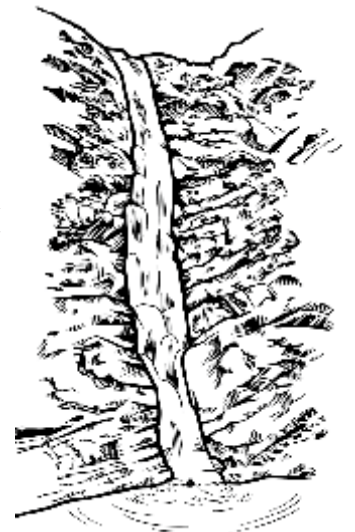

великою різноманітністю природних умов, чітко поділяючись на три частини: північна частина (між річками Дністром і Прутом) – лісостепова рівнина з середньою абсолютною висотою близько 230 м, середня частина (між Прутом і краєм Карпат) – Передгір'я з висотою майже 350 м, і гірська частина – Карпати з середньою висотою приблизно 900 м.

Гірську смугу в межах Чернівецької області називають Буковинськими Карпатами, які теж орографічно неоднорідні. Вони найвищі на самому півдні, там, де піднімаються хребти Яровиця, Максимець, Томнатик, Жупани, Чорний Діл тощо, які місцями досягають 1400–1500 м (найвища точка – 1565 м, г. Яровиця). Далі на північ, у басейні річки Путили, Карпати знижуються до 900–1000 м, а біля Путили – навіть до 600 м. Це так зване Путильське низькогір'я, яке ще далі на північ змінюється гірськими хребтами середньої висоти – Ракова, Шурдин, Товарниця, Букова, Чимірна тощо з висотами 1100–1300 м (г. Лунгул – 1377 м). Окраїнні хребти Карпат, на переході їх до Передкарпаття, знову знижуються до 700–900 м, утворюючи так зване Берегове, або Берегометське, низькогір'я.

Територію Чернівецької області течуть 75 річок завдовжки понад 10 км кожна. Всі вони належать до басейну Чорного моря. Основні річки в межах області – Прут і Серет (притоки Дунаю), а також Дністер. Дністер тече 272 км вздовж північної межі області; праві притоки його невеликі. Річки південно-західної частини області протікають серед гір та північно-східних відног Українських Карпат (Покутсько-Буковинські Карпати і Яловичорські гори), тому є типово гірськими річками. Решта річок області належать до рівнинних річок. У Путильському р-ні розташовується найбільша кількість водоспадів, зокрема Буковинські (Смугарські), Сіручок, Сучавський Гук та ін. Водоспади є також у Вижницькому, Заставнівському та Сторожинецькому р-нах. У краї можна побачити озера, зокрема Бездонне в Заставнівському р-ні, Гірське Око на Путильщині, Очеретяні озера в Хотинському р-ні. В області є відомі родовища лікувальних грязей та джерела мінеральних вод – у Глибоцькому, Кіцманському, Сторожинецькому, Путильському та Вижницькому р-нах.

Важливу роль в економічному і соціальному розвитку області відіграють ліси. Загальна площа лісів становить 258 тис. га. Основними породами є ялина, бук, ялиця і дуб. Тваринний світ області нараховує 303 види хребетних тварин. Тут можна зустріти мешканців середньоєвропейських широколистих лісів – козулю європейську, оленя благородного, черепаха болотну та ін., представників Середземномор'я – жабу зелену, саламандру плямисту та ін. З долин річок до субальпійських чагарників перекочує на літо бурий ведмідь. З хижаків зустрічаються вовки, куниці, рисі, тхори. У лісах, садах, на полях і водоймищах живуть майже 200 видів птахів. Більшість із них – мешканці лісів, зокрема дятли, голуби та ін. Заболочені місця населяють кулики, лелеки, чаплі. Зустрічаються гірська плиска, сойка, карпатський глухар тощо. Річки та ставки області населяють 50 видів риб, серед яких є промислові та рідкісні. Найчисленніші – з родини корошових і окуневих.

Розгадай філворд «Річки Чернівецьчини». Виділи назви різними кольорами та спробуй віднайти довжину кожної з річок. Розкажи про свої враження від споглядання водойми.

С	О	Е	Р	Ч	А	Ш	Я	М	А
Б	К	Г	Ц	Е	Т	О	Ц	И	В
І	И	К	А	Р	Е	М	И	Г	О
Л	Р	Я	Н	С	К	І	В	О	С
К	Л	А	К	Е	Г	У	К	І	В
А	Ї	Р	А	Р	Е	Т	С	У	Ч
П	Е	Г	П	А	Л	Ф	А	Р	А
Б	Р	А	У	Т	И	У	П	Я	В
А	К	М	О	Л	Н	Н	Д	О	А
Л	А	П	Я	Ц	И	П	Р	У	Т

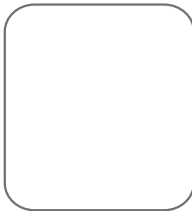
Напиши, яких представників рослинного й тваринного світу твого регіону ти знаєш.

РОСЛИННИЙ СВІТ

ТВАРИННИЙ СВІТ

Прочитай загадки Лесі Вознюк і з'єднай стрілочками з малюнком-відгадкою. Домалюй у рамочках ілюстрації, яких не вистачає. Пригадай, що ти вже знаєш про ці рослини.

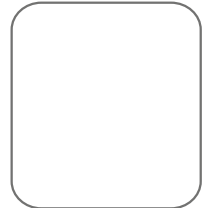
Не оса, а жало має, не вогонь, а обпікає.
Коли йдете в ліс гуляти, обмініть її, малята.

Квітень жовту фарбу взяв, моріжок розмалював,
Із-під пензлика розквітли, наче сонце, диво-квіти.

Що за диво-дивина в житі квітка є одна?
Палає, мов ліхтарик, червоний кептарик.

Він беззубий, а кусає, він безрукий, а хапає,
Ще й причепиться міцненько до штанців і до сукенки.

Прочитай вірш Галини Малик «Зламана гілка» та подумай, які небезпеки підстерігають живу й неживу природу, що нас оточує. Як ти її можеш захистити?

Зламав Івасик гілку із берези
І кинув геть, коли награвся нею.
Веселий він побіг собі додому.
Вона ж лежить на глинищі рудому.
В самотині зітхає гілка тяжко:

Уже на ній не сяде більше пташка.
Вже вітерець її не захитає,
«Хитати ще?» – її не запитає.
В її прожилках не бродити соку,
Не гріти мрію ніжну і високу!
Івась у ліжку спить спокійно, тихо.
Невже не знає він, що скоїв лихо?
Природа рідна – наша втіха,
То хай не знає вона лиха!
Ми всі господарі природи,
Тож збережімо її вроду!

Роздивись малюнки птаха і тварин та придумай до них загадки або ребуси. Подумай, у яких регіонах Чернівецької області вони мешкають. Якщо ти зустрівся/ зустрівалася із цими тваринами – розкажи про свій досвід.

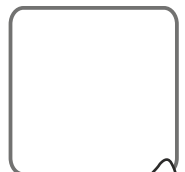
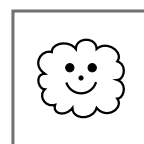
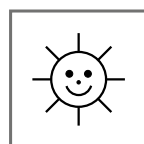
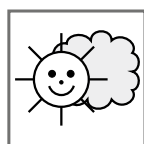
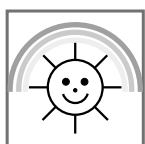
Подумай, що сприяє збереженню рослинного і тваринного світу. Познач варіанти відповідей, які, на твою думку, є правильними.

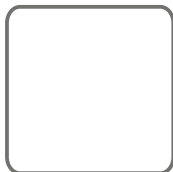
☐ Використання добрив, отрутохімікатів.	☐ Лісовідновлення і розведення тварин.
☐ Вирубування лісів.	☐ Надмірний збір лікарських рослин.
☐ Встановлення на трубах заводів очисних фільтрів.	☐ Полювання на звірів і птахів.
☐ Дотримання законів про охорону природи громадянами.	☐ Скидання сміття у воду.
	☐ Сортування і переробка сміття.
	☐ Створення заповідників.
	☐ Червона книга.

Розшифруй анаграми, у яких «заховалися» різні професії. Які з цих професій допомагають охороняти природу? Підкресли та розкажи про одну з них.

НОАГРОМ А _____	ДУВА́НИРЕСИРКЛЬ Д _____	ОКМРЯ́ М _____
ХЕО́АРЛОГ А _____	ОГКО́ЕЛ Е _____	КА́РЕРУП П _____
ЮТБА́НК Б _____	РЕ́ГЕ Є _____	ВНПРІКА́ЦІ ООРКЗПА́У П _____ З _____
ЕРИНА́ТЕВР В _____	ІКОТЕ́ЗОХН З _____	ДИ́ВСІКАН С _____
А́ЗОВДОЛ В _____	ЛНІ́ІСК Л _____	ПО́ГАФТОР Т _____

ЩО ТАКЕ ЧЕРВОНА КНИГА?

Придумай визначення.

 Екологія – це _____

 Ландшафт – це _____

Людино, схаменись мерщій!
 Вік на землі недовгий твій.
 Окрім, що ми були людьми,
 Чим ще себе прославим ми?
 Убитим птахом на зорі
 Чи лісом, що до пня згорів?
 Чи сміттєзвалищем в гаю,
 Що затхлість видиха свою?
 Рікою з мертвою плотвою
 Чи степом із пожухлою травною?

Людино, схаменись мерщій!
 Ти у природи у боргу.
 І славен вік хай буде твій
 Буянням квітів на лугу,
 І співом голосним пташини,
 І нивою з колоссям житнім,
 Й червоним кетягом калини,
 Й волошки поглядом блакитним,
 І свіжістю трави в росі,
 І тихим шелестом лісів...

(Д. Кононенко)

Прочитай текст та постарайся дати відповіді на запитання після нього. Читаючи текст, познач олівцем на полях: позначкою «v» – інформацію, яка вже тобі відома; знаком «+» – нову інформацію; знаком «?» – інформацію, яка незрозуміла; знаком «!» – інформацію, яка тебе зацікавила. Після того як розбереш із дорослими незрозумілі місця, спробуй відповісти на питання: для чого потрібна Червона книга? Скільки часу знадобилося фахівцям МСОП, щоб розробити перший варіант Червоної книги? Чому цю книгу декілька разів перевидавали? Що символізують різні кольори сторінок Червоної книги?

Людство не завжди замислювалося над тим, що рослинний і тваринний світ хоча й поповнюється, проте не є невичерпним. Одні рослини й тварини використовуються як їжа, інші – у господарстві, треті – бездумно знищуються людиною задля забави або зникають унаслідок зміни ландшафту чи погіршення екологічної ситуації на планеті. Безрозсудне господарювання й руйнівне використання природних ресурсів призвели до того, що деякі види рослин і тварин зникли з лиця землі, а інші опинилися на межі вимирання.

У 1948 р. в невеликому французькому містечку Фонтенбло було засновано Міжнародну спілку охорони природи й природних ресурсів (МСОП), яка має координувати роботу державних, наукових і громадських організацій більшості країн світу з охорони живої природи. У числі перших її рішень було створення в 1949 р. постійної Комісії з виживання видів (Species Survival Commission), або Комісії з рідкісних видів. Основною метою Комісії було складання світового списку (кадастру) тварин, яким з певних причин загрожує зникнення. Цей список почали називати Червоною книгою (Red Data Book), оскільки червоний колір символізує сигнал небезпеки.

Перше видання Червоної книги МСОП вийшло у світ у 1963 р. у двох томах і розсилалось тільки відомим державним діячам і вченим. Спочатку в цю книгу було занесено 211 видів і підвидів ссавців та 312 видів і підвидів птахів. Три томи другого видання книги вийшли в 1966–1971 рр. Червона книга мала вигляд товстого перекидного календаря, будь-яка сторінка могла бути замінена новою. Однак у ній з'явилися сторінки, що мають різний колір. На червоних сторінках подаються відомості про види, які перебувають під загрозою зникнення. Дані про види, чисельність яких скорочується, друкуються на жовтих аркушах. Відомості про них становлять особливу Янтарну книгу. Рідкісні види занесені на білі сторінки. Чорні сторінки – для зниклих видів. А ось інформацію про врятовані види почали друкувати на аркушах зеленого кольору.

Червону книгу називають книгою сорому і водночас книгою совісті людей. Сорому тих, хто бездумно знищує природу, забуваючи, що без рослинного і тваринного світу загине життя на планеті. Книга совісті тих, хто, не шкодуючи зусиль і коштів, намагається зберегти чарівний світ природи.

Згідно з виданням Червоного списку МСОП 2000 р., на планеті за останні 500 років вимерло 766 видів, хоча вже у виданні 2006 р. такими зазначалися 784 види, тобто за 6 років людство втратило 18 представників флори і фауни, а відновило лише 13. Робота над Червоною книгою МСОП продовжується. Цей документ має постійно доповнюватися й оновлюватися, оскільки умови проживання рослин і тварин постійно змінюються і дедалі нові й нові види можуть опинитися на межі вимирання.

Прочитай вірш «Червона книга» Б. Дубровіна в перекладі Д. Кононенка і поміркуй вголос: чому автор пропонує внести до Червоної книги людину?

Охороняються Червоною книгою
Багато рідкісних тварин і птахів,
Щоб вижив простір багатолікий
Заради світлих майбутніх днів.
Щоб пустелі нагрязнути не посміли,
Щоб душі наші не почали пустіти,
Охороняються звірі, охороняються змії,
Охороняються навіть польові квіти!
Ми ліси і поля ображаємо,
Від образ наших річкам болить.

А собі вибачаємо й вибачаємо,
Та майбутнє нам не вибачить!
Берегти нам треба надійно,
Захищати в людей на виду
Чистоту наших помислів рвійних,
Безкорисливість і доброту.
Я прошу вас, облиште всі чвари й інтриги
Й, щоб життя не залишило нас,
Запишіть до Червоної книги
Ви Людину всіх націй і рас!

У 1976 р. було створено Червону книгу України. До неї занесено 29 видів ссавців, 28 видів птахів, 4 види земноводних, 6 видів плазунів, 18 видів комах і 110 видів рослин. Сучасна Червона книга України – основний державний документ, що узагальнює матеріали про сучасний стан рідкісних рослин і тварин у країні. На її основі розробляються різні заходи, спрямовані на охорону, відновлення та раціональне використання флори та фауни країни. Червона книга України складається з двох томів. Перший – «Тваринний світ» – у виданні 1994 р. містить відомості про 382 види та підвиди тварин, а у виданні 2009 р. – вже 542! Другий том – «Рослинний світ» – у 1996 р. мав 541 вид рослин і грибів, а у 2009 р. вже 826!

У Чернівецькій області до Червоної книги занесені 140 видів рослин, з яких 53 види є вразливими, 39 – рідкісними і 19 перебувають на межі зникнення, а також 134 види тварин, з яких 68 – вразливі, 30 – рідкісні та 21 – на межі зникнення. Веденням Червоної книги України займається спеціальний підрозділ в уряді нашої країни. Ознайомитися з нею можна на сайті: <http://redbook-ua.org/> або за QR Code.

Червона книга не єдиний документ у нашій країні, який допомагає людям піклуватися про охорону природи. Окрім цього, ухвалені закони: «Про охорону навколишнього середовища» (1991 р.), «Про тваринний світ» (1993 р.), «Про захист рослин» (1998 р.), «Про рослинний світ» (1999 р.), «Про Червону книгу України» (2002 р.) та ін. У 1994 р. Україна затвердила міжнародну Конвенцію про біологічне різноманіття (1992 р.), а в 1996 р. – Бернську конвенцію про охорону дикої флори і фауни, а також їхніх природних місць існування в Європі (1979 р.).

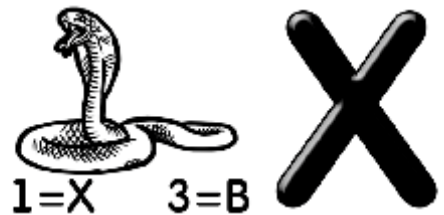

У філворді заховано 11 назв рослин і тварин, занесених до Червоної книги Українських Карпат. Слова читаються в будь-якому напрямку, а «ламаються» – лише по горизонталі і вертикалі. Унизу стрілочкою вказано, як, наприклад, можна прочитати слово «полоз».

К	О	Н	Б	А	К	Н	Е
Л	А	В	О	Б	Р	Ь	Л
І	Я	З	Р	Е	О	Н	О
Р	Б	У	Н	А	Р	А	Н
Л	Е	Л	К	Р	Ф	А	Ш
А	К	Е	И	Ц	Р	Е	Л
П	С	Н	Н	И	О	З	О
І	Д	І	Ж	С	П	О	Л

Відгадай ребус і ти дізнаєшся, який представник фауни Буковини вже зник з нашого краю.

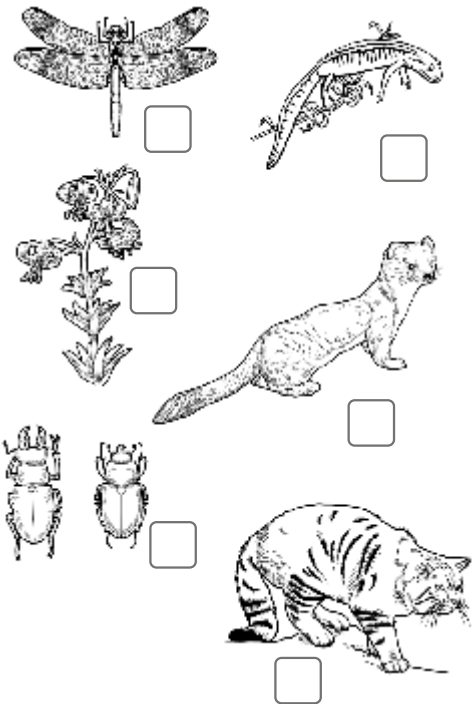

Цю квітку гуцули називають «шовкова косиця», а західноєвропейці – «левою лапою». Спробуй віднайти інші назви цієї рослини.

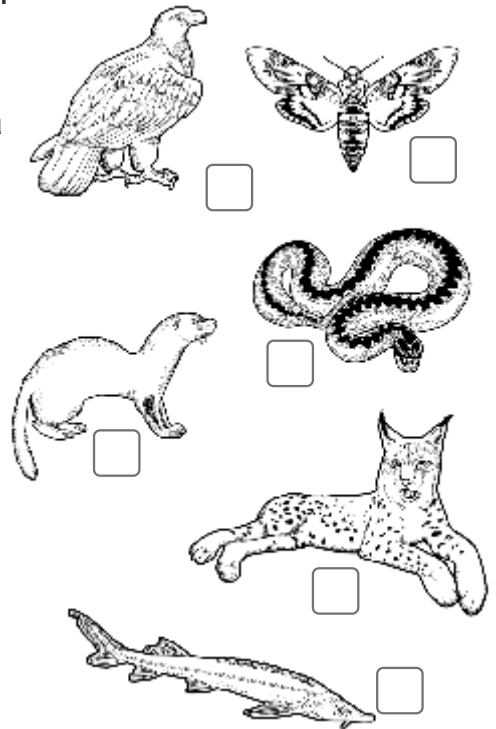

Розглянь малюнки деяких представників флори і фауни Чернівецької області, занесених до Червоної книги України. Пронумеруй малюнки відповідно до назв. Що ти знаєш про них? Чи бачив/бачила ти їх у природі?

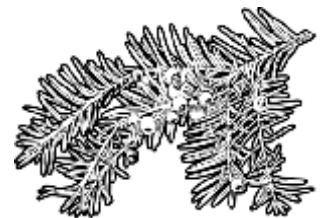
1. Бабка перев'язана
2. Беркут
3. Бражник «мертва голова»
4. Гадюка степова
5. Горностай
6. Жук-олень
7. Кіт лісовий
6. Лілія лісова
7. Рись карпатська
8. Стерлядь прісноводна
9. Тритон
10. Тхір степовий

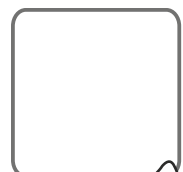
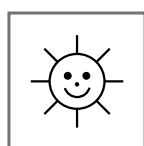
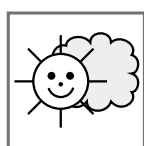
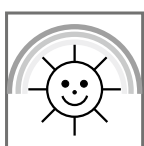
Прочитай текст. Пошукай в Інтернеті, які ендеміки та релікти зустрічаються у твоєму регіоні. Підготуй розповідь про один із них або намалюй його на окремому аркуші.

Ендеміки – представники флори і фауни, які поширені тільки на певній території. Їх ще часто називають «місцевими жителями» чи «аборигенами». У краї є ендемічні види, що ростуть лише в Східних Карпатах. Згадаймо рододендрон карпатський – чагарник з шкірястими овальними листочками і ясно-рожевими дрібними квіточками, з яких у Румунії варять напрочуд смачне варення, медунку Філярського, молочай карпатський, щавель карпатський та ін. Є чимало ендеміків і серед тварин, зокрема білка карпатська, тритон карпатський та ін.

Релікти – це мандрівники в часі, довгожителі, які прийшли до нас із глибокої давнини. До наших часів збереглися рослини, які називають тисячолітніми. Серед рідкісних реліктів у нашому краї збереглися бруслина карликова, вудсія ельбська, кедр європейський, модрина польська, сосна звичайна, тис ягідний тощо.

Екзоти – це іноземні рослини, завезені з різних куточків світу й адаптовані до наших умов. В Українських Карпатах, а також у деяких парках і скверах можна побачити вихідців з Північної і Південної Америки, країн Європи та Азії, зокрема айва японська, кедр гімалайський, коркове дерево тощо.

ЗАПОВІДНИКИ Й ЗАКАЗНИКИ. ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ

Заповідник – заповідна природна територія (тобто та, що перебуває під особливою охороною), де оберігаються рідкісні й цінні рослини, тварини, унікальні ділянки природи, культурні цінності; проводяться комплексні наукові дослідження

Прочитай визначення, які переплуталися між собою. Подумай і спробуй правильно з'єднати стрілочками охоронні об'єкти з їхніми характеристиками.

Заказник

окремі унікальні природні об'єкти (дерева, парки, джерела), що мають наукове, пізнавальне, історичне, культурно-естетичне значення

Пам'ятка природи

велика природна територія, на якій поєднано охорону природи та відпочинок людей

Заповідні урочища

територія, на якій на відкритому ґрунті культивуються різні види рослин, часто рідкісних і екзотичних, поряд з якими створюються красиві декоративні споруди, скульптури, водойми тощо

Дендрологічний парк

ділянка під охороною, яка виділяється серед навколишньої місцевості природними ознаками (ліс серед поля, луки, болото серед лісу) й має важливе наукове, природоохоронне й естетичне значення

Національний парк

територія, що виділена для збереження окремого природного комплексу або одного з його компонентів (тільки рослин, тільки тварин або окремих їхніх видів тощо)

На сьогодні у Чернівецькій області є 331 заповідна територія загальною площею понад 103 тис. га, з яких 20 тис. га долучилися до заповідників лише за останні п'ять років. Із усіх заповідних територій краю 25 мають загальнодержавне значення, а саме: національні природні парки «Вижницький», «Черемоський» та «Хотинський», 10 заказників, 9 пам'яток природи, 2 дендропарки та Чернівецький ботанічний сад. 306 об'єктів мають місцеве значення, серед них: 2 регіональні ландшафтні парки, 47 заказників, 175 пам'яток природи, 4 дендропарки, 40 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 38 заповідних урочищ. Таким чином, площа заповідників Буковини становить 12,8 % усієї території Чернівецької області. Це більше, ніж у середньому в Україні (показник 9 %), але менше, ніж у Європі, де заповідні площі становлять 20 % території.

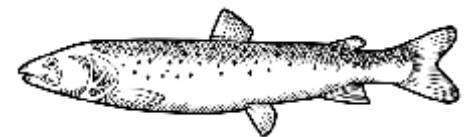
Прочитай і спробуй нанести на карту (стор. 20) приблизне місце розташування об'єктів природи Чернівецької області, що охороняються державою. Визнач, який із парків розташований найближче до твого населеного пункту. Поговори з дорослими, які рослини і тварини цих парків можуть бути небезпечними для людини і чому саме. У якому з цих парків ти вже побував/побувала?

Національний природний парк «Вижницький» розташований на межі Українських Карпат та Передкарпаття. До території парку увійшли ландшафтні заказники загальнодержавного значення «Стебник» та «Лужки», заповідні урочища «Стаєчний» та «Яворів». За площею це один з найменших національних природних парків регіону. Він репрезентує низькогірну частину Карпат з досить м'яким кліматом і переважанням у лісах теплолюбних порід – бука та ялиці. Ліси займають понад 95 % його території. Тут ще трапляються окремі ділянки пралісів, де дерева сягають висоти 40 м та 70–90 см у діаметрі. Територія національного парку та суміжні з нею місцевості багаті на мінеральні води (джерела «Черешенька», «Лужки», «Вижниця» тощо).

Всього на території Вижницького національного парку виявлено 960 видів судинних рослин (з них 40 видів занесено до Червоної книги України). Найбільшу цінність становить надбородник безлистий – одна з найрідкісніших орхідей флори України, яка росте тільки на території цього парку. У лісах зростає також чимало реліктових видів, зокрема папороті з роду багаторядників, кадило карпатське тощо. На лучному урочищі Волотів зростають 10 червонокнижних видів, зокрема й лікарські рослини – арніка гірська та беладонна звичайна. Більшість наземних хребетних тварин парку є типовими представниками широколистяних та мішаних лісів Європи (лелека білий, кіт лісовий та ін.). Незначною є частка видів середземноморського походження (саламандра плямиста, квакша звичайна та ін.). Тут можна зустріти сову довгохвосту, рись, ведмедя бурого тощо. Загалом фауна хребетних національного парку представлена 20 видами риб, 12 – земноводних, 7 – плазунів, 141 – птахів, 52 – ссавців. З них 62 види занесено до Червоної книги України, а 11 видів – до Європейського Червоного списку.

Хотинський національний природний парк – природоохоронна територія в межах Хотинського, Кельменецького та Сокирянського р-нів. Тут можна побачити частину водного плеса Дністерського водосховища, ландшафти крутосхилів каньйонної долини Дністра та його правих приток з листяними лісами та лучно-степовими ділянками. До складу парку повністю чи частково увійшли десятки об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема ландшафтні заказники місцевого значення «Поливанів яр», «Молодівський яр», «Шебутинський яр», «Галицька стінка», «Бабинська стінка», «Гриняцька стінка»; іхтіологічні заказники «Бернівський острів», «Дарабанське плесо», «Орестівський», «Непоротівський», «Куютинський»; геологічні пам'ятки природи місцевого значення «Ділянка пралісу», «Бучок», «Реліктова бучина» поблизу с. Рухотина тощо. На стрімких схилах каньйону досліджено понад 30 печер. В околицях с. Гринячки розташований найвищий (30 м) водоспад усієї Буковини.

Чи є у твоєму населеному пункті або в його околицях цікавий природний об'єкт або територія, які потребують охорони і піклування, але вони ще не внесені в число заказників чи пам'яток природи? Обговори з однолітками та з дорослими, що можна зробити, щоб зберегти цей куточок природи вашими власними зусиллями.

У Чернівецькій області нараховується 175 пам'яток природи. Серед численних ботанічних пам'яток, зокрема, можна згадати урочище Білка і Тисовий яр у Сторожинецькому р-ні, ділянку арніки гірської у Путильському р-ні, віковий дуб у Глибоцькому р-ні, реліктові дуби у Кіцманському р-ні, Рухотинський і Шилівський ліси, Чотири Тополі у Сокирянському р-ні тощо. Серед геологічних – печери Буковинка й Попелюшка у Новоселицькому р-ні, Баламутівська й Фуштейка у Заставнівському р-ні; скелі Кінашки й Лекеченські скелі у Вижницькому р-ні, камінь Жаба й скеля Кам'яна Багачка в Путильському р-ні; водоспади: Чемернарський Гук, Кізя, Королівський тощо. Серед гідрологічних пам'яток переважають джерела: Широка Криниця у Хотинському р-ні, Сад-гірська мінеральна в Чернівцях, Хрещатик і Вікно в Заставнівському р-ні, Розкопинці у Сокирянському р-ні, а також є декілька озер.

Які легенди, перекази та історії про пам'ятки природи краю тобі відомі? Якщо згадаєш – напиши назву та про який саме пам'ятник ідеться. Які пам'ятки природи ти бачив/бачила на власні очі?

Розглянь малюнки і вибери, якого представника фауни тобі хотілося б побачити в природному середовищі. Якщо його тут немає – домалюй. Спробуй віднайти в Інтернеті, у якому із заказників, садів або парків Чернівецької області зустрічаються ці представники тваринного світу.

Можливо, у тебе вдома або в класі є кімнатні рослини, маленький куточок природи або зоокуточок. Розкажи, як ти піклуєшся про ці рослини чи тварин.

Прочитай розповідь про Ботанічний сад у Чернівцях. Розкажи, чи є парки, сквери або пам'ятки природи у твоєму населеному пункті.

Ботанічний сад Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівецький ботанічний сад) є природоохоронною територією й розташований у Чернівцях на площі 3,5 га. Він був закладений у 1877 р. Першими тут висадили тюльпанне дерево, софору японську, болотний кипарис, дворянський кипарис, декілька видів ясенів, дубів, катальп та модрин. Сьогодні це науково-дослідна лабораторія, де працює насіннева лабораторія, функціонує гербарій. Тут в оранжереї зростають 920 видів тропічних рослин. У дендрарії плекають 768 видів та 385 декоративних форм, сортів та різновидів. У саду можна побачити 437 екземплярів хвойних рослин і 755 – листяних, зокрема магнолії представлені 18 видами: магнолія гостролиста, магнолія лікарська, магнолія Лебнера, магнолія Суланжа, магнолія Кобус тощо. Тут зростають гречка японська, таволга і бузина червона, кущі барбарису тощо. Навесні в Ботанічному саду починають квітнути тюльпани (понад 100 сортів!), конвалії, підсніжники, гіацинти, білоцвіт весняний та ін. У ботанічному саду також зростає 145 видів кактусів, 70 видів ірисів, 70 нарцисів, та 60 видів хризантем. Кожного року квітнуть хамеропс деревоподібний, сторічна лівістона китайська та фінік канарський.

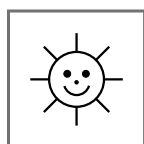
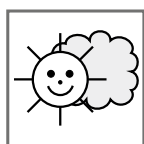
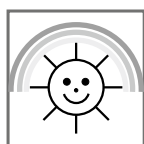
Згадай, чи відвідував(-ла) ти коли-небудь зоопарк? Поміркуй: де тварина почуватися краще – у природному середовищі чи в зоопарку? Обґрунтуй свою відповідь.

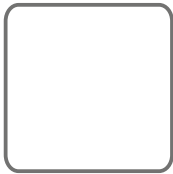

Проведи розвідку разом з однолітками або батьками – спробуйте разом знайти населені пункти Чернівецької області, назви яких пов'язані з рослинами чи тваринами. Чи є в краї пам'ятники, встановлені представникам флори і фауни? Якщо так, то де вони розташовані й чому їх було зроблено? Поміркуй: якій тварині чи якій рослині ти хотів/хотіла би поставити пам'ятник і чому? Намалюй на окремому аркуші, який вигляд мав би цей пам'ятник.

Тепер ти знаєш про силу-силенну цікавих місць нашого краю! Проте для кожного з нас важливо те, що розташоване поруч і до чого можна торкнутися безпосередньо. Пропоную дізнатися про найближчу місцеву природну пам'ятку або витвір природи та, уявивши себе гідом/гідесою або дослідником/дослідницею, скласти коротку розповідь та намалювати ілюстрації про це визначне місце. Згодом здобутими відомостями можна поділитися з друзями та знайомими, влаштувати спільну з батьками екскурсію до парку чи заповідника. А ти зможеш стати на час відвідування справжнім/справжньою провідником/провідницею територією вже знайомого тобі об'єкта.

ЗНАЙОМСТВО З ПАМ'ЯТКАМИ АРХІТЕКТУРИ КРАЮ

Придумай визначення.

Архіте́ктура – це

Зодчий – це

Чернівці по праву вважають одним з найгарніших міст України і символічно називають «Маленьким Парижем». Тут колись існували квартали русинів і вірмен, євреїв і поляків, румунів і німців та ін. Кожна етнічна група привносила свої звичаї та художні традиції, що лягли в основу неповторного архітектурного обличчя всього краю. До Списку історичних населених місць України, які зберегли своє розпланування, форму забудови та культурні особливості, включено 11 поселень, зокрема м. Чернівці, м. Вижницю, м. Герцу, смт Глибоку, смт Кельменці, м. Кіцмань, смт Лужани, м. Новоселицю, смт Путилу, м. Сторожинець, м. Хотин. Загалом у Чернівецькій області налічується 750 пам'яток історії, археології, містобудування та архітектури, монументального мистецтва. Будівля колишньої резиденції митрополитів Буковини і Далмації в Чернівцях внесена до переліку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Прочитай текст. Розкажи, які з описаних пам'яток архітектури ти вже відвідав/відвідала. Чим тебе вразили ці будови? Яку ще цікаву архітектурну споруду твого населеного пункту чи краю ти хотів/хотіла би включити до цієї розповіді?

У нашому краї можна побачити архітектурні пам'ятки різних епох. Але з давніх часів збереглося їх зовсім небагато. Річ у тому, що стародавні споруди з дерева та глини довго не живуть і гинуть у вогні чи під дією вологи, винищуються під час воєн і нових забудов. Однією з найстаріших і найвідоміших пам'яток оборонної архітектури Чернівецької області є Хотинська фортеця – споруда XIII–XVIII ст., яку називають одним із семи чудес України. Вона бере свій початок від Хотинського замку, що був створений ще у IX ст. князем Володимиром Святославичем як одне з порубіжних укріплень південного заходу Русі-України. Спочатку укріплення мало вигляд замкненого земляного валу з дерев'яними стінами та оборонни-

ми спорудами. Наприкінці XI ст. Хотин належав до Теробовлянського князівства, згодом – до Галицько-Волинського. У 1250–1264 рр. князь Данило Галицький і його син Лев перебудували фортецю. Навколо неї з'явилися кам'яна стіна та рови шириною до 6 м. Пізніше, коли Хотинська фортеця входила до складу Молдовського князівства, воєвода Штефан III (1429–1504) особисто керував її реконструкцією: було зведено прикрашений геометричними орнаментами мур шириною 5–6 м і висотою 40 м, башти, рівень двору фортеці підняли на 10 м, були вириті глибокі підвали. Саме тоді Хотинська фортеця практично повністю набула свого сьогодняшнього вигляду. Упродовж XIV–XVI ст. вона правила резиденцією молдавських господарів. Згодом нею заволоділа Османська імперія. У 1711–1718 рр. османи за допомогою запрошених французьких інженерів перетворили Хотинську фортецю на один із найнепрístupніших бастионів тодішньої Центрально-Східної Європи. У фортеці також було зведено мечеть, турецьку лазню та інші будівлі. Унікальність Хотинської фортеці в тому, що це одна з найкраще збережених фортець Європи XVI ст. Від часів панування в регіоні Османської імперії залишився слід і в Чернівцях. Саме турецькому військовому гарнізону, який був розквартирований у Чернівцях на початку XVIII ст., міські легенди приписують спорудження мурованої криниці та кам'яного резервуару для води, а також мурованого мосту над вулицею Турецькою.

Серед громадських будівель Чернівців першої половини XIX ст. привертає до себе увагу ратуша – триповерхова будівля у стилі пізнього класицизму з 50-метровою двоярусною баштою та внутрішнім двориком, яка збудована для розміщення органів місцевого самоврядування. Будівлю споруджено на фундаменті, вимуруваному з каменю, який під вежею сягає понад 6 м глибини. Будівництво йшло чотири роки (1843–1847) під керівництвом Адольфа Маріна та наглядом архітектора Андреаса Мікуліча. Сьогодні ця споруда є пам'яткою архітектури національного значення. Мабуть, другою за висотою в краї є будівля Сторожинецької ратуші, яка зведена у 1905 р. в популярному в той час стилі модерн. Споруда двоповерхова, вкрита червоною черепицею, з наріжною, квадратною у плані вежею.

На вежі на рівні четвертого поверху розміщений годинник із чотирма циферблатами. Над ним – оглядовий майданчик. Завершенням вежі є декоративна баня з ліхтарем та шпилем. Також привертає до себе увагу будівля Герцаївської ратуші, вежа якої нагадує оборонну споруду старовинного замку.

Іншою визначною громадською будівлею Чернівців став театр, збудований у рекордно стислі терміни – за 14 місяців у 1904–1905 рр. Він у своїй красі не поступається найкращим театрам Європи, оскільки є творінням віденського архітектурного бюро Фердинанда Фельнера і Германа Гельмера, яке було відоме спорудженням 43 театрів, зокрема й Одеської опери. Перемовини щодо архітектурного проекту розпочалися ще у 1900 р., коли Ф. Фельнер особисто приїхав до Чернівців для ознайомлення з місцевістю. У травні 1902 р. проект був готовий, проте лише у 1904 р. місто спромоглося зібрати 600 тис. крон для початку будівництва. Скульптором був запрошений віденський майстер Ернст Геденбарт. Розпис інтер'єрів довірили чехам Гудячеку та Ягоді. Сьогодні в будівлі розміщується Чернівецький український музично-драматичний театр імені Ольги Кобилянської.

У другій половині XIX ст. у Чернівцях був зведений шедевр світової архітектури – резиденція православних митрополитів Буковини й Далмації. Сьогодні в ній розташований центральний корпус Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. Проект резиденції зробив чеський архітектор Йосип Главка, головою будівничого комітету став владика Євген Гакман. Безпосередньо спорудження цього комплексу тривало майже 20 років – з 1864 до 1882 р. За масштабами будівництва резиденції не мало аналогів у краї й коштувало великі гроші – 1 750 тис. гульденів. Фінансування здійснювалося за рахунок Буковинського православного релігійного фонду. Також як вияв добросусідства свої пожертви зробили місцева іудейська громада й німецька та польська католицькі громади. Будівля університету вражає багатством оформлення, у якому поєднуються готичні, візантійські, східні та інші мотиви.

У XIX – на початку XX ст. в краї заможними австрійцями вірменського, єврейського, німецького, польського, румунського, чеського й українського походження було побудовано багато цікавих міських і позаміських палаців, садиб і маєтків.

Зокрема, серед найцікавіших об'єктів парадної житлової архітектури можна згадати палац барона де Зота в с. Вікні Заставнівського р-ну, який був побудований у 1809 р. у романтичному західноєвропейському стилі. Палац оточує заснований у 1860 р. парк, у якому ростуть 28 видів рідкісних дерев. У 1876 р. в с. Хлівиці був зведений палац Отто і Лізи Гольднер, а у с. Чортоторії того самого Кіцманського

р-ну – палац Манеску. Також у Кіцманському р-ні в с. Дубівцях можна побачити палац родового маєтку барона Шимоновича, який був зведений напередодні війни в 1914 р. Триповерховий палац у с. Карапчеві Вижницького р-ну був побудований на замовлення заможного вірменського купця Криштофовича. У Сторожинецькому р-ні в с. Банилові-Підгірному можна побачити палац Гросса та Урсакі, а в с. Старій Жадові – палац графа Сикантина, виконаний у 1893 р. у стилі модерн і зовні прикрашений кам'яним орнаментом із зображеннями рослин та тварин. На Сторожинеччині у с. Буденці розташований палац Мікулі-Волчинських, збудований французькими архітекторами на межі XIX–XX ст. А в самому Сторожинці можна помилуватися палацом Оренштайнів. У переважній більшості тих палаців, що збереглися до наших часів, розташовані навчальні або лікувальні заклади.

Напиши назви тих пам'яток архітектури, які можна побачити у твоєму населеному пункті або його околицях.

Поміркуй, представники яких професій брали участь у будівництві в давнину і у наш час. Які будівельні матеріали використовували у давнину? З яких матеріалів зводять будинки сучасні фахівці? Спробуй побудувати з конструктора або сірників та інших матеріалів будь-яку споруду.

На мальовничій північно-східній околиці міста Чернівців, поблизу Прута, розташований обласний музей народної архітектури та побуту. Територія музею має різноманітний рельєф, що дає уявлення про ландшафти географічних зон Буковини. На дев'яти гектарах експозиції відтворено дві сільські вулиці, які включають п'ять селянських садиб, громадські та господарські споруди – церкву, дзвіницю, примарію, корчму, кузню.

На сьогодні з різних куточків області перевезено і встановлено 35 архітектурних об'єктів. Вони репрезентують буковинські поселення середини XIX – першої половини XX ст. Регіональні особливості виразно проявляються у конструкції споруд, виборі будівельних матеріалів, традиціях будівництва. Простежуються вони в крої та оздобленні одягу, побуті, розвитку ремесел, обрядах, звичаях, традиційному фольклорі. Музей продовжує розбудовуватися і поповнюватися новими експонатами.

Прочитай текст. Згадай, які сакральні (культові) споруди є у твоєму населеному пункті. Розкажи, що ти знаєш про їхню архітектуру або історію будівництва.

У Чернівецькій області нараховується 137 пам'яток архітектури національного значення, переважну більшість становлять сакральні або культові споруди. Серед них є чудові зразки дерев'яної і кам'яної (мурованої) архітектури. Найстарішими з мурованих церков можна вважати замкову церкву (XIII–XVI ст.) в Хотині, Вознесенську церкву (1455 р.) в с. Лужанах Кіцманського р-ну, Різдва Богородиці (1459 р.) в с. Рухотині Хотинського р-ну, Іллінську церкву (1560 р.) в с. Топорівцях Новоселицького р-ну, церкву Різдва Богородиці (1646 р.) в с. Байраках Герцаївського р-ну та дзвіницю Іванівської церкви з каплицею (XVII ст.) в с. Хрещатику Заставнівського р-ну. Останні дослідження Лужанської мурованої святині дають підстави вважати, що вона була збудована ще у XIII ст. і є унікальним взірцем храму хатнього типу з оборонними характеристиками.

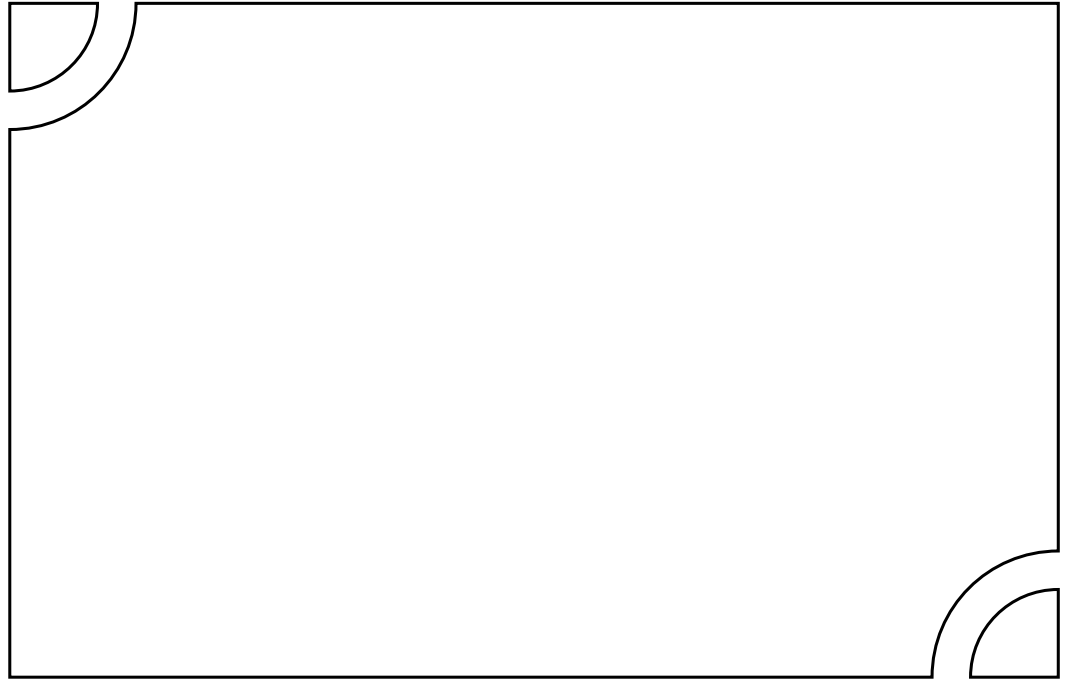
З усіх старовинних храмів Чернівців молдавсько-турецької доби на своєму первісному місці залишилася лише дерев'яна церква Святого Миколая, яка постала у 1607 р. на міській околиці при «дорозі на Горечу». За архітектурною композицією це однорівнева споруда хатнього типу без купола, стіни якої складені з дубових брусів у зруб, а дах покритий дранкою та увінчаний трьома кованими хрестами. Також варто згадати інші старовинні дерев'яні храми Чернівецької області, які охороняються державою, зокрема

Хрестовоздвиженську церкву 1561 р. в с. Підвальному і Михайлівську церкву та дзвіницю 1663 р. в с. Петрашівці Герцаївського р-ну, Миколаївську церкву 1618 р. в с. Полянці Глибоцького р-ну, церкву Різдва Богородиці 1630 р. в с. Селятині Путильського р-ну та ін. Докладніше про них можна дізнатися за QR Code.

Намалюй ілюстрацію сакральної архітектурної споруди, яку можна побачити у твоєму селі/місті або районі.

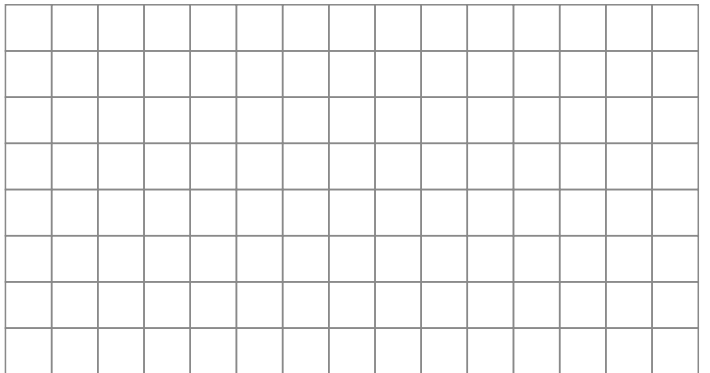
Придумай екскурсійний маршрут для свого/своєї приятеля/приятельки, що приїхав/приїхала здалека, щоб ознайомити його/її з архітектурними шедеврами Чернівецької області, якими ти особливо пишаєшся. Згадай, які цікавинки ти міг/могла би показати своїм гостям у своєму населеному пункті та його околицях.

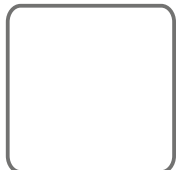
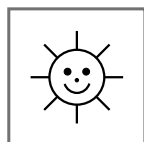
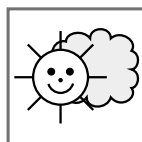
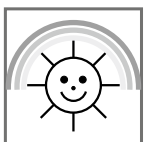
Розкажи про якийсь найнезвичніший будинок твого населеного пункту. За бажанням намалюй будинок своєї мрії на окремому аркуші.

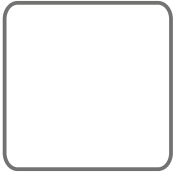

Пошукай в Інтернеті прізвища архітекторів, які створювали унікальні пам'ятки Чернівецької області, і склади з них кросворд, використовуючи ключові слова «АРХІТЕКТОР» або «ЗОДЧИЙ». Запропонуй сусіду/сусідці по парті розгадати його.

Придумай екскурсійний маршрут для свого/своєї приятеля/приятельки, що приїхав/приїхала здалека, щоб ознайомити його/її з архітектурними шедеврами нашого краю, якими ти особливо пишаєшся.

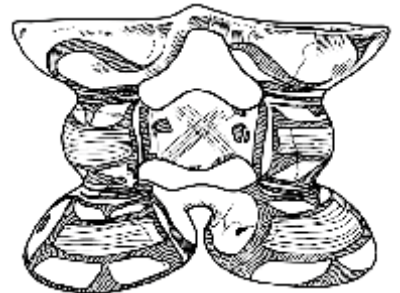

ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ, ЯКІ ЗРОБИЛИ НАШ КРАЙ ВІДОМИМ У ЄВРОПІ

Прочитай текст. Розкажи, про які стародавні пам'ятки на теренах або в околицях твого населеного пункту або району ти чув/чула під час пішохідної або музейної екскурсії. Намалюй на окремому аркуші, як ти уявляєш собі первісних людей, що жили в нашому краї.

Сива минувшина Чернівецької області – це величезний історичний період – від появи перших людей на теренах краю до перших писемних згадок про цю місцину у межиріччі Дністра і Пруту. За насиченістю історичних знахідок Чернівецька область є одним із лідерів в Україні. Зроблені в нашому краї відкриття стали надбанням не лише української, а й світової археології. Одна з таких знахідок – стоянка біля с. Молодового на Дністрі (150–40 тис. років тому) з рештками одного з найдавніших в Україні штучного житла мисливців на мамонтів і предметів, що свідчать про розвиток первісного мистецтва у пралюдей – неандертальців. В урочищі Голий Щовб, поблизу с. Братанівки Сокирянського р-ну, знайдена стоянка первісної людини (60–10 тис. років тому), де були прикраси, фрагменти антропоморфної скульптури і флейта з рогу північного оленя – один із найдавніших музичних інструментів світу. У Глибоцькому, Заставнівському, Кіцманському, Сокирянському і Сторожинецькому р-нах виявлено поселення давньої культури Трипілля-Кукутені. Загалом на теренах Чернівецької області нараховується 836 пам'ятників археології (18 із них – національного значення) і 586 пам'ятників історії.

Прочитай стислий нарис основних подій історії нашого краю, які залишили свій слід у світовій історії, і національно-визвольної боротьби українців. Розкажи, що ти знаєш про те, як у давнину й у наш час українці виборювали свою незалежність.

Давньогрецький історик Геродот вважав, що 2500 років тому землі поблизу річок Тірасу (сучасний Дністер), Порати (Прут) і Тіарантосу (Серет) перебували у володінні скіфів. Згодом тут з'явилися фракійські племена гетів та даків, зі Сходу в регіон прийшли іраномовні сармати, а також оселилося плем'я бастарнів. Надалі землі краю входили до державних утворень готів, а у IV ст. вони пережили нашествя гунів. Деякі історики вважають, що вже у X ст., київські князі об'єднали місцевих білих хорватів та тиверців разом з іншими слов'янськими племенами у державу Русь-Україну. Після ослаблення цієї держави упродовж XII–XIV ст. Прутсько-Дністровське межиріччя увійшло до складу Галицького, а потім Галицько-Волинського князівства. У цей період на нашій землі виникли давньоруські городища – Василів, Кучелмин, Хотин, Черн та ін.

Після монгольської навали край перебував під зверхністю Золотої орди. У XIV ст. тут посилили свої позиції Угорське і Польське королівства та постала Молдовська держава. З 1476 р. Молдовське князівство, у складі якого були й землі нашого краю, під проводом Штефана III Великого почало тривалу боротьбу за незалежність із новим завойовником – Османською державою. У 1538 р. Молдовське князівство визнало зверхність османського султана.

Хотинська фортеця перетворилася на один з основних військових форпостів османів і майже два століття була ареною активних бойових дій, переходячи з одних рук до інших. Упродовж XVI–XVII ст. загоны козаків часто вели воєнні дії проти турецько-татарських військ та інших супротивників. Саме звідси йшов у свій останній похід на Сучаву народний герой Дмитро (Байда) Вишневецький, якого вважають засновником козацької фортеці на Малій Хортиці – прототипу Запорозької Січі. Через зраду деяких молдовських бояр, які його запросили, він потрапив в османський полон і був страчений. У 1570-ті рр. походи на теренах нашого краю очолював козацький кошовий отаман волоського походження Іван Підкова (1533–1578), який потім став господарем (1577–1578) Молдовського князівства. У 1594 р. 2500 козаків на чолі із Северином Наливайком на Хотинській землі розбили військо кримського хана.

У 1616 р. північну частину Буковини взяла під контроль Польща. Під час Цецорської битви поляків з османами у 1620 р., яка сталася поблизу Ясс, загинув чигиринський підстароста Михайло Хмельницький, а його син Богдан Хмельницький потрапив у дворічний турецький полон. Надихнувшись цією перемогою, наступного року султан Осман II вирушив на Поділля зі своїм майже 250-тисячним військом, у складі якого було більш ніж 150 тис. османських вояків і їхніх союзників, велика кількість обозних слуг, більш ніж 200 гармат (зокрема 20 важких облогових гармат, які перевозили 20–30 пар волів), 4 бойових слона і верблюди. Проте під Хотином османи не змогли подолати опір війська Речі Посполитої, яке за чисельністю було в два рази меншим – у його складі нараховувалося 41,5 тис. козаків і лише 35 тис. польського війська і найманців. За свідченнями очевидців, саме козаки відіграли вирішальну роль у битві. Козаків Війська Запорозького очолював гетьман Петро Сагайдачний, який тут був смертельно поранений. Наслідки Хотинської битви 1621 р. мали велике міжнародне значення, проте неоднозначно сприймалися сторонами конфлікту – кожна вважала себе переможцем. Ця битва знекровила Османську імперію і змусила відмовитись від планів завоювання Європи, проте посилила її вплив у Молдовському князівстві. Річ Посполита зупинила просування османів на терена своєї держави, проте вимушена була за мирним договором віддати османам Хотинську фортецю. На честь Хотинської битви Папа Римський Григорій XV та Папа Урбан VIII за мужність війська запровадили день пам'яті – 10 жовтня, і католицька церква по всьому світові упродовж двох століть відправляла в цей день спеціальну службу.

У роки національно-визвольної війни українського народу (1648–1657) у складі козацько-селянських військ перебувала значна частина буковинців, які утворили власний полк. Після Полтавської битви (1709) шведські та козацькі армії переховувались у Молдовському князівстві. Росіяни зробили військовий рейд до Чернівців, Радівців і Сучави, де знищили або полонили багатьох шведів, але козаки-«мазепівці» зуміли врятуватися, відійшовши долиною Прута. Ці дії росіян були розцінені Османською імперією як вторгнення на свої землі і стало приводом для російсько-турецької війни. Петро I підписав спеціальний диплом, відповідно до якого Молдовське князівство мало перейти під російський протекторат, і розпочав свій невдалий Прутський похід (1711 р.) проти османів. Після поразки російське військо відступало на північ через Чернівці та Хотин. Османи вирішили посилити свою військову присутність у нашому краї.

У 1735 р. розпочалася наступна російсько-турецька війна. Одним з її кульмінаційних моментів стала Ставчанська битва (1739), у якій російське військо перемогло і захопило Хотинську фортецю, проте загальні результати цієї війни для росіян були невтішними. Під час чергової війни з османами (1768–1774) російські війська у 1769 р. захопили Хотин, а згодом і столицю Молдовського князівства – Ясси. У цій ситуації султан звернувся до Габсбурзької монархії з проханням виступити посередником при укладанні максимально вигідного йому мирного договору з Російською імперією і за це обіцяв австрійцям віддати частину своїх земель. Оскільки цісар Йосиф II при першому поділі Польщі (1772) дістав Східну Галичину, він зажадав від османів приєднання до своєї держави частини Молдовського князівства, що межувала з його землями. Отже, у 1774–1778 рр. був створений австрійський дистрикт Буковина, який включав у себе західну частину сучасної Чернівецької області і згодом став складовою частиною австрійського Королівства Галичини і Лодомерії. У 1849 р. цісар Австрійської імперії Франц Йосиф I утворив Герцогство Буковина, у конституції якої підтверджувалося, що Буковина є окремою коронною землею імперії, що вона має представництво у Райхсраті і всі народи Буковини є рівноправними. У цих умовах з 1880-х рр. на Буковині розпочалося українське відродження.

Північно-східна частина сучасної Чернівецької області (Сокирянський, Кельменецький, Хотинський і частково Новоселицький р-ни) ще до 1806 р. залишалася у складі Молдовської держави під протекторатом османів, а після чергової російсько-турецької війни, у 1812 р. увійшла до складу Російської імперії як частина Бессарабської губернії. Герцаївський р-н також залишався частиною Молдовського князівства, а в 1861–1940 рр. входив до складу Румунії, після 1940 р. – до СРСР. Цікаво, що сьогодні Герцаївський р-н є найменшим в Україні за територією, а Герца (всього 2,1 тис. мешканців) – найменший за населенням райцентр. Окрім Герцаївського, з 1918 по 1940 рр. до складу Румунії входили Сокирянський, Кельменецький, Хотинський і частково Новоселицький р-ни. Отже, за останні тисячу років територія сучасної Чернівецької області входила до складу різних держав, зокрема Русі-України, Тербовлянського князівства, Галицького і Галицько-Волинського князівства (яке деякий час виплачувало данину Золотій Орді), Молдовського князівства (яке у різні часи перебувало під сюзеренітетом Угорського і Польського королівств та Османської імперії), Габсбурзької Австрії та Австро-Угорщини, Західноукраїнської Народної Республіки, Румунії, СРСР. Від 1991 р. Чернівецька область – складова частина незалежної України. Події Революції Гідності в Чернівцях ще раз довели, що українці Буковини є серед лідерів національного руху та впевнено обрали єдину, незалежну і соборну Україну та європейський шлях розвитку.

Прочитай і роздивись карту. Як ти гадаєш, який зі шляхів, що вказані на карті, є «бурштиновим», «із варягів у греки», «шовковим»? Подумай, чому змінилися торговельні шляхи в наш час. З яких країн привозили товари до нас раніше і тепер? Як ти гадаєш, чим торгували купці на місцевих ринках за старих часів? Що можна побачити і купити на сучасних ринках і в супермаркетах? Які товари наш край може пропонувати сучасним підприємцям з інших куточків країни та із-за кордону?

Розквіту будь-якого міста або регіону, зростанню його впливу та добробуту, поширенню інформації про нього у світі сприяють торгівля і вигідне географічне положення, яке стимулює подорожі та товарообіг. Саме під час активного функціонування водного торгового шляху «із варягів у греки», який проходив від берегів Балтійського моря через Дніпро до Чорного моря і Константинополя наприкінці IX–XII ст., почав зростати та розбудовуватися Київ, як один із центрів транзитної торгівлі в Східній Європі, а згодом і вся Русь-Україна. Шлях «із варягів у греки» став ще однією, найсхіднішою ділянкою відомого європейського Бурштинового шляху. А на теренах нашого краю в давнину також перетиналося декілька регіональних і світових торговельних шляхів, зокрема через наші міста проходили відгалуження Бурштинового шляху та північна гілка Великого шовкового шляху. Останній вів із Криму до Польщі та Німеччини і з'єднував усі великі цивілізації Євразії – Китай, Індію, Близький Схід і Європу. Шовковий шлях став унікальним виявом тривалої взаємовигідної співпраці осілих і кочових народів. Завдяки Шовковому шляху китайці отримали із Середньої Азії та Європи виноград, бавовну, волоський горіх, гранат, квасолю, моркву, огірки, цибулю, коней-аргамаків тощо. Привезені в Європу шовкові тканини прирівнювалися до золота, оскільки не лише були дуже тонкі й красиві, а й позбавляли європейців вошей. Прянощі використовувалися для приготування ліків і для консервації продуктів. Секрет виготовлення паперу дав змогу розвинути книгодрукування. Тож відбувався обмін не лише товарами, а й знаннями, технологіями, ідеями й культурами.

Торгові міста на теренах нашого краю розбудовувалися ще за часів Русі-України. Зокрема с. Онут на Заставнівщині згадується в літописі у 1215 р. Воно виникло колись як торгове місто на важливому судноплавному шляху, що проходив по Дністру з Галицької Русі до дельти Дунаю. Місто Василів (тепер с. Василів Заставнівського р-ну) розташовувалося на перехресті сухопутного і водного торгових шляхів. Його заснував князь

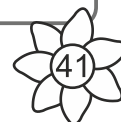
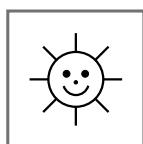
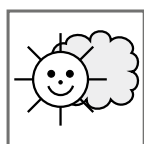
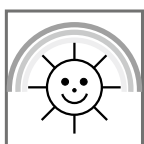

Василько (1084–1124 рр.) з роду Ростиславичів, який правив у Тереховлі. Тут поруч із фортецею, недалеко від пристані на Дністрі, де товари з кораблів перевантажували на сухопутний транспорт і навпаки, була велика торгова площа, від якої до наших днів збереглася топонімічна назва Торговиця. Через це місто колись проходив торговий шлях з Галича до Угорщини. Укріплені міста Попрутської оборонної лінії охороняли найважливіші переправи і місця зупинок торгових караванів. Зокрема, Хмелів на Черемоші охороняв шлях «з Коломиї до Родни», Черн на Пруті – «з Галича Великого до Галича Малого». У XV ст. завершується формування поселення Черновіци, яке в той час було розташоване на перехресті шляхів з Північно-Західної Європи на Балкани і в Османську імперію. Водночас залишався важливим торговим центром Хотин. У цих містах організували митниці. Волоські купці брали активну участь у розвитку транзитної торгівлі та мали свою колонію у Львові й деяких інших великих торгових містах Європи.

Прочитай текст. Чи відомо тобі про буковинців за кордоном? Запитай рідних: можливо, хтось із вашої сім'ї теж колись виїхав в одну з цих країн? Розпитай тих, хто подорожував, як живеться українцям на чужині.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. відбувалось одне важливе історичне явище, яке вивело галичан на світові обшири і зробило їхню Батьківщину відомою світові, – масовий виїзд людей за кордони своєї держави. Наші земляки – українці, євреї, поляки та ін. вимушено чи добровільно з економічних, політичних або релігійних причин переселялися в інші країни на постійне чи тривале проживання. Перша хвиля – масова трудова еміграція до США – розпочалася в 1877 р., до Бразилії – у 1880-х рр., у Канаду – з 1891 р., до російського Сибіру – після 1907 р. Виїздили також до Австралії, Аргентини, Нової Зеландії, на Гавайські острови. У той час США і Канада потребували дедалі більше робочих рук, і тому виник міф про казкові країни мрій, де гроші ллються рікою. Буковинців і галичан вербували поїхати туди на заробітки. Відомо, що в 1891–1901 рр. з Австро-Угорської імперії емігрували до Канади і США 78 тис. українців. У 1901–1911 рр. виїхало 224 тис. осіб. Із часом вони зрозуміли, що легенди про казкову країну не зовсім відповідають дійсності, проте вже не мали змоги повернутися на Батьківщину. Однак вони намагалися не поривати зв'язків із рідним краєм, у важкі часи надавали Україні свою підтримку і зберігали та популяризували свою культуру у країнах проживання. Наприклад, у канадському Вегревілі (провінція Альберта) розташований пам'ятник, який нагадує українську писанку. Пам'ятник писанці є і в аргентинському м. Апостолесе. Упродовж XX ст. сталося ще три хвилі еміграції – у 1910–1980-х рр. переважно з політичних причин, а остання, яка розпочалася в 1990-х рр., – переважно з економічних. Сучасні українські заробітчани емігрують у Грецію, Італію, Канаду, Молдову, Німеччину, Польщу, Португалію, Росію, Румунію тощо. За оцінками деяких дослідників, за межами України на початку XXI ст. проживало близько 10–13 млн етнічних українців. У Чернівцях у 1992 р. створений Музей буковинської діаспори.

НАШІ СПІВВІТЧИЗНИКИ ТА ЗНАМЕНИТІ ОСОБИСТОСТІ, ЯКІ УСЛАВИЛИ КРАЙ

Придумай визначення.

Історична особистість –

Суспільна діяльність –

Буковина – земля, що народила прославлених діячів культури, науки й політики, які зуміли заявити про себе як діячі інших національних культур і розвинутих держав. Часто їх сприймають як великих американців, ізраїльтян, німців, поляків, росіян, румунів та ін., проте вони пам'ятають про своє коріння. Зокрема згадаймо 24-го генерал-губернатора Канади Ромона (Романа) Гнатишина (1934–2002), американську дипломатку та політика Вікторію Нуланд, спікера ізраїльського Кнесету (парламенту) уродженця Чернівців Йоеля (Юлія) Едельштейна та ін.

Наша земля дала світові багато талановитих і героїчних людей. Прочитай фрагмент вірша нашого славетного письменника, передвісника українського національного відродження Буковини Юрія Федьковича. Він розповідає про уродженця Путильщини, керівника селянського руху Буковини у 1840-х рр. Лук'яна Кобилицю (1812–1851). Розкажи, кого з патріотів України, що колись зі зброєю в руках боролися за незалежність країни й відстоюють її в наш час, ти ще знаєш.

Скочив Лук'ян із-за стола:
«А сором-бо, браття,
А сором-бо журитися
У гуцульській хаті!
Наші батьки не журились,
Та й нам ще не конче
Журитися! Наша правда
Велика, як сонце!..
Ми не платим цісарщину,
Щоб німці з-за того
Справляли нам кайданнячко
На руки, на ноги. (...)
Не так, браття депутати!

Він цісар для того,
Аби правду святу беріг,
Як бога святого,
Аби нарід ущасливить,
А не закопати!
Ану, хлопці, ану живо
Коня осідлати
Мені мого вороного!
Що буде, те й буде,
А я їду в Угорщину
До міста до Буди.
Угре волю добувають,
Поможуть і нашу.

А ви стада воронії
Женіте на пашу.
А як прийдуть з Угорщини
Від мене вам вісті...
Тоді треба, пани-браття,
На коники сісти...

Виборювати незалежність і захищати права людини, права громадян, права національних спільнот, права жінок тощо можна не тільки зброєю, а й пером і словом. І хоча цей ненасильницький шлях іноді є довшим, але не менш дієвим. Це довели наші земляки/землячки – духовні лідери, письменники, громадські діячі, журналісти і політики. Прочитай про деяких із них.

Непересічною особистістю й одним із «будителів» українського національного відродження на Буковині був перший митрополит Буковини і Далмації Євгеній Гакман (1793–1873). Євфимій Васильович Гакман народився в бідній селянській родині в с. Васловівцях Заставнівського р-ну. Завдяки гарним здібностям, працьовитості та наполегливості зміг здобути гімназичну освіту в Чернівцях і теологічну – у Віденському університеті. Ще студентом він був запрошений у палац викладати основи волоської мови цісаревичу Фердинанду. У 1823 р. повернувся до Чернівців і прийняв чернечий постриг з іменем Євгеній. У 1835 р. його висвятили у сан єпископа Чернівецького і Буковинського, а за 30 років він домігся утворення окремої митрополії Буковини та Далмації. У 1838 р. єпископ Євгеній відкрив окрему школу дияконів, у якій поряд із німецькою широко вживалися місцеві мови – русинська (українська) та румунська, а у 1869 р. затвердив використання в церковному діловодстві української як другої урядової мови краю. Під час революційних подій (1848–1849) Євгеній Гакман доклав зусиль до того, щоб вивести шкільництво краю з-під нагляду Львівської римо-католицької консисторії і передати під нагляд православної консисторії в Чернівцях, аби зупинити спольщення буковинських школярів. Також він відіграв надзвичайно важливу роль у справі заснування Чернівецького університету, який запропонував розмістити у своїй резиденції. У відповідь на спроби румунізації краю владика Євгеній сприяв створенню у 1869 р. «Руської Бесіди» – першої української громадсько-культурно-освітньої організації Буковини. Євгеній Гакман обійняв гідні посади у Буковинському крайовому сеймі та Рейхсраті – парламенті імперії, які розпочали свою роботу у 1861–1862 рр. Це дало йому додаткові важелі впливу і можливості обстоювати права української спільноти краю.

Румунський політичний діяч і доктор права Аурел лицар Ончул (1864–1921) народився в Південній Буковині у родині православного священника, який згодом став професором Чернівецького університету. Вищу освіту А. Ончул здобув у Відні та Чернівцях, тому дуже добре був обізнаний із ситуацією та проблемами краю. У 1903 р. він був обраний депутатом австрійського парламенту. А. Ончул вважається одним із засновників міжнаціонального депутатського клубу «Вільнодумний союз». До цього клубу увійшли депутати-представники української спільноти – представник шляхетського буковинського роду і професійний дипломат Микола лицар фон Василько (1868–1924), український мовознавець зі Львова, майбутній засновник Музею визвольної боротьби України у Празі Степан Смаль-Стоцький (1859–1938); від єврейської спільноти – доктор права і президент Чернівецької єврейської релігійної громади Бенно Штраухер (1850–1940), від вірменської спільноти – Стефан Штефанович. Завдяки злагодженій дії депутатів від «Вільнодумного союзу» вдалося затвердити в сеймі низку законів, на підставі яких було здобуто культурну автономію для національних груп, що проживали на Буковині, проведено виборчу та освітню реформи тощо. Варто зазначити, що уродженець с. Лукавців Вишницького р-ну Микола Василько уславився не тільки як член

«Вільнодумного союзу» і беззмінний упродовж 19 років (1899–1918) депутат австрійського парламенту, де у 1916 р. очолив Союз українських парламентських і сеймових депутатів Буковини. Під час I Світової війни М. Василько став одним із співзасновників і членом Головної Української Ради, а після проголошення Західноукраїнської Народної Республіки був її першим дипломатичним представником у Відні.

Відома українська письменниця Ольга Кобилянська (1863–1942) вважається піонеркою феміністичного руху на Буковині, спрямованого на захист прав жінок і гендерну рівність. О. Кобилянська народилася на Буковині в родині українця шляхетного походження. Її мати Марія Вернер походила зі спольщеної німецької родини, проте з любові до чоловіка вона вивчила українську мову. Української мови Ольга навчалася лише вдома, бо в школі вона могла навчатися лише німецькою та румунською. Відколи закінчила початкову школу, вона мріяла про продовження освіти, проте для багатьох жінок тоді це була майже нездійсненна мрія. Її починають цікавити жіноче питання та проблеми емансипації. Під впливом подруг зі свого оточення – письменниці й діячки жіночого руху Наталії Кобринської (1855–1920), першої української жінки-лікаря в Австро-Угорщині Софії Окуневської-Морачевської (1865–1926), художниці Августи Кохановської (1868–1927) – О. Кобилянська не тільки стала писати свої твори українською мовою, а й розпочала активну громадську діяльність. У 1894 р. вона стояла біля витоків створення Товариства руських жінок на Буковині і обґрунтувала мету цього руху в брошурі «Дещо про ідею жіночого руху». Проте наступного року вона пішла з товариства через його москвофільську позицію, а у 1902 р. стала одним із організаторів і головою жіночого товариства у Чернівцях «Кружок українських дівчат». У своїх літературних творах О. Кобилянська, змальовуючи героїнь, просувала ідеї активної життєвої позиції жінки, обстоювала необхідність боротися, а не миритися з несприятливими обставинами.

Дарія Ребет (1913–1992) народилася в Кіцмані в родині священника Омеляна Цісика. Оскільки її дід по материнській лінії був одним із «пробудителів Буковини», Дарія рано почала цікавитися громадським життям. Щоб уміти захищати права людей, вона навчалася на юридичних факультетах у Львівському і Люблінському університетах і навіть здобула науковий ступінь магістра права. У 1930-х рр. Д. Ребет увійшла до молодіжної структури Організації українських націоналістів (далі – ОУН) у Стрию й очолювала жіночі групи. За участь в українському визвольному русі кілька разів заарештовувалась польською поліцією, відбувала піврічне ув'язнення в тюрмі. Під час гітлерівської окупації налагоджувала роботу підпільних осередків ОУНР. У повоєнний час жила в Німеччині. Відзначилася активністю у розбудові жіночого руху в еміграції: проводила з'їзди українського жіноцтва Німеччини, співпрацювала з часописом «Громадянка», брала участь у створенні міжнародної Ліги Жінок в екзилі, в якій, окрім українок, об'єдналися представництва жінок-емігранток різних національностей. Д. Ребет була членкинею редколегій часописів «Сучасна Україна», «Сучасність» та «Український самостійник». Після розколу ОУНР у грудні 1956 р. приєдналася до ОУНЗ і була обрана до складу її Політичної ради. У 1979–1991 рр. обіймала посаду голови Проводу ОУНЗ, стала авторкою статей, присвячених українському визвольному рухові, ідеології ОУН та її історії.

Досягнення жінок нашого краю вражають. Подивись навколо себе – і ти знайдеш чимало прикладів для наслідування. Розкажи про них.

Праведниками народів світу в Ізраїлі вважають людей неєврейського походження, які ризикували життям під час Другої світової війни заради порятунку євреїв від знищення нацистами. Тільки в Чернівцях таке звання здобули 15 осіб. Особливою є історія порятунку євреїв відомим адвокатом румунського походження Траяном Поповичем (1892–1946). У 1942 р. він став мером Чернівців. Т. Попович був проти створення єврейського гетто, про що відкрито сперечався з губернатором Буковини, а згодом він відмовився брати участь у депортації євреїв до концтаборів. Хоча його демарші були марними, проте прагнення врятувати бодай когось підштовхнуло Поповича до активніших дій. Він став видавати євреям дозволи на роботу в Чернівцях, мотивуючи це нагальною необхідністю для збереження промисловості та торгівлі міста. Т. Попович зміг врятувати в такий спосіб майже 20000 євреїв, хоча за це був звільнений з посади.

Іншим праведником світу може вважатися Гжегож Шиманович (1898–1980) – адвокат і віце-мер Чернівців (у 1931 р.). Він був польським активістом на Буковині – у 1924 р. заснував Товариство молодих поляків у Чернівцях, згодом став головою польських освітніх закладів і просвітницьких організацій. Практикував як адвокат, надав юридичні консультації для представників національних меншин. На прохання Чилійського посольства в Румунії Г. Шиманович очолив консульське відділення цієї держави у Чернівцях. У 1939 р., після окупації Польщі, багато євреїв переїхали до Чернівців, але тут на них також почали полювання. Г. Шиманович видавав приреченим на смерть людям чилійські паспорти та допомагав емігрувати. Відомі випадки, коли консул рятував людей, які уже перебували у вагонах для відправки до таборів смерті. У такий спосіб близько 800 польських євреїв були буквально вирвані з рук нацистів. Через що окупаційна влада ліквідувала консульство, і Шиманович був змушений з родиною емігрувати до Канади.

Серед наших земляків є політики і громадські діячі, які відіграли певну роль в історії країни. Згадай, про кого з них ти чув/чула.

Як ти гадаєш: які компетентності, чесноти та риси характеру повинен/повинна мати громадський(-ка) або державний(-на) діяч/діячка?

У всьому світі особливою повагою користуються люди, яких називають правозахисниками. Вони не тільки сповідують філософію верховенства прав людини, а й не бояться стати на її захист, протистояти владі, яка порушує права людини, навіть коли зазнають репресій і переслідувань. Особливо важко цим людям було у часи СРСР. Цікаво, що Олекса Тихий (1927–1984) – один із десяти

співзасновників правозахисної Української Гельсінської групи, уродженець Донбасу і борець за незалежність України та розвиток української культури, ще в молодості склав для себе життєве кредо (моральні правила) «Для чого я живу?». Прочитай його слова. Який вислів тобі найбільше сподобався й чому? Обґрунтуй власну думку. Поміркуй над власним життєвим кредо.

«Я – для того, щоб мої земляки-донбасівці давали не лише вугілля, сталь, машини, пшеницю... Для того, щоб моя Донеччина давала не тільки уболівальників футболу, учених-безбатченків, російськомовних інженерів, агрономів, лікарів, учителів, а й українських спеціалістів-патріотів, українських поетів та прозаїків, композиторів та акторів.

1. Щоб жило людство, мій народ, мій рід.
2. Щоби не зробити нікому ніякого зла, не проявити ні до кого ніякої байдужості й несправедливості в його долі, тяжкому становищі, горі.
3. Я – свідомо частка Всесвіту, людства, свого народу, оточення за місцем проживання й роботи, у колі своїх друзів і недругів. Я за все відповідальний.
4. Я маю людську гідність, національну гордість. Нікому не дозволю топтати ні перше, ні друге.
5. Зневажаю смерть, голод, бідність, страждання і саму зневагу.
6. Прагну, щоб моє «я» було гідне наймення «людина». У всьому, завжди, незалежно від обставин чиню згідно зі своїм сумлінням.
7. Щоб поважати й цінувати працю, переконання й культуру кожної людини, на якому б рівні в порівнянні з моїми, загальноприйнятими і найвищими досягненнями людства вона не перебувала.
8. Щоб до останнього подиху вчитися і по можливості без насильства й примусу навчати всіх, хто бажає в мене вчитися.
9. Щоби зневажати сильних, багатих, авторитетних, якщо вони свою силу, багатство й авторитет використовують для кпин, знущань, чванства перед іншими людьми або хоч би однією людиною.
10. Байдужим до тих, хто живе тваринним життям. По можливості намагаюся допомогти кожному такому усвідомити себе людиною.
11. Щоб вивчати, підтримувати, розвивати мову, культуру, традиції свого народу.
12. Щоби позбутися і сприяти іншим позбутися всього низького, підлого, чужого духові людства».

Про яких відомих людей свідчать назви вулиць вашого населеного пункту? Напиши ці назви і знайди інформацію про ту людину, прізвище якої тебе зацікавило.

Прочитай про деяких відомих митців, які народилися й розпочали свою кар'єру в нашому краї, а стали відомими в багатьох країнах світу. Пошукай в Інтернеті, які ще відомі люди мистецтва жили або живуть зараз у Чернівецькій області.

Дмитро Гнатюк (1925–2016) народився у с. Мамаївцях Кіцманського р-ну в селянській родині, закінчив румуномовну школу. Мав неабиякий співочий талант. У 1945 р. став солістом Чернівецького обласного музично-драматичного театру ім. Ольги Кобилянської, а за 6 років – солістом, а згодом режисером і директором Київського театру опери і балету. Уславився виконанням пісень українською мовою – можеш послухати за QR Code. Д. Гнатюк записав понад 15 платівок, 6 компакт-дисків, гастролював за кордоном (Канада, Німеччина, Португалія, США, Угорщина та ін.). Здобув звання народного артиста України і Героя України. Виявляв активну громадянську позицію – підтримував Помаранчеву революцію та Євромайдан.

Володимир Івасюк (1949–1979), відомий український композитор, поет і виконавець, народився в м. Кіцмані, де з 5 років навчався музики – грав на альті, віолончелі, гітарі, фортепіано. У 15 років написав музику до першої пісні «Колискова» на вірші батька. У 1970 р. склав відомі пісні «Червона рута» й «Водограй», які 13 вересня вперше виконав з Оленою Кузнецовою на Театральній площі Чернівців. За своє коротке життя він написав 107 пісень, 53 інструментальних твори, музику до кількох спектаклів і вважається одним з основоположників української популярної музики. За невідомих обставин загинув у Львові, його похорон перетворився на масову акцію протесту проти радянської влади. Посмертно йому надано звання Герой України.

Софія Ротару народилася в 1947 р. в с. Маршинцях Новоселицького р-ну в молдовській родині. Співала з дитинства, також, як і її сестри, займалася в драмгуртку. Закінчила Чернівецьке музичне училище. Другою своєю мамою називала єврейську співачку та педагога Сіді Таль, що навчала її професійного співу в Чернівцях. С. Ротару виконувала пісні В. Івасюка як солістка вокально-інструментального ансамблю «Червона рута», сформованого нею та її чоловіком А. Євдокименком при Чернівецькій філармонії. Уславилася як естрадна співачка та виконавиця народних пісень українською та румунською мовами. Набула шаленої популярності за часів СРСР. Багато гастролювала за кордоном. Герой України.

Йозеф Шмідт (1904–1942) – оперний співак єврейського походження, який народився в Давидівці Сторожинецького р-ну. Рано виявив свій талант, коли у 1914 р. переїхав з батьками до Чернівців, став співати у хорі Чернівецької синагоги, яким керував педагог і знавець вокалу кантор Самуель Тандоштейн, потім навчався у Віденській консерваторії. Співав у Берлінській, Віденській, Брюссельській операх, у 1933 р. здійснив концертне турне по США, Мексиці, Кубі, Нідерландах, Бельгії. Того ж року дав два концерти у Чернівцях. Його порівнювали з геніальним Енріко Карузо. Через малий зріст у нього не склалася кар'єра співака в опері, але він був відомим актором і співаком у кінофільмах, записував платівки.

Назарій Яремчук (1951–1995) народився під Вижницею в музичній родині: у батька був тенор, він співав у церковному хорі; мати співала, грала на мандоліні та виступала в місцевому народному театрі. Ще маленьким хлопчиком Назарій також почав співати. Згодом його запросили солістом у ВІА «Смерічка» Вижницького будинку культури, яким керував Л. Дутківський. У 1973 р. «Смерічку» запросили на професійну сцену в Чернівці. Він набув шаленої популярності, гастролював за кордоном – у Бразилії, США тощо. Співаками стали його діти – Дмитро, Назарій-молодший та Марія. Марія представляла Україну на міжнародному пісенному конкурсі Євробачення-2014. Також на Євробаченні-2008 Україну представляла інша наша землячка – уродженка Кіцманя Ані Лорак (Кароліна Куєк).

Чи знаєш ти, що першим і єдиним космонавтом незалежної України був наш земляк? Це Герой України, уродженець с. Клішківців Хотинського р-ну Леонід Каденюк (1951–2018). Він виріс у родині сільських учителів, на відмінно закінчив школу, а потім Чернігівське вище військово-авіаційне училище льотчиків. У серпні 1976 р. за свою відмінну професійну підготовку був відібраний до загону радянських космонавтів у групу багаторазової космічної системи «Буран». Також працював льотчиком-випробувачем. У 1995 р. був відібраний до групи космонавтів Національного космічного агентства України. Л. Каденюк пройшов підготовку в NASA до космічного польоту на американському кораблі багаторазового використання «Колумбія» місії STS-87 як спеціаліст із проведення наукових експериментів. Цей політ проходив з 19 листопада по 5 грудня 1997 р. Цікаво, що під час польоту космонавти екіпажу могли замовляти мелодії для пробудження й на прохання Леоніда двічі в космосі лунав Гімн України. Про свою подорож він написав книгу «Місія – Космос» і декілька наукових праць. Згодом Л. Каденюк став генерал-майором Збройних сил України, президентом Аерокосмічного товариства України і почесним доктором Чернівецького національного університету імені Ю. Федьковича.

Напиши, які знамениті люди жили у твоєму регіоні або відвідували його. Якщо якась особистість тобі дуже цікава, підготуй про неї презентацію або розповідь.

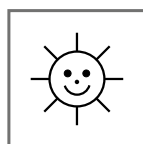
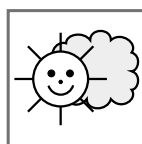
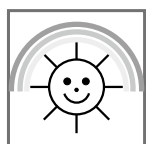
Поговори з рідними про своїх сучасних родичів та предків. Уважно роздивись людей, що тебе оточують у школі, на вулиці, у громаді. Можливо, серед них є людина, яка зробила в житті дуже багато доброго, гарного й корисного. Розпитай про неї й розкажи своїм однокласникам та однокласницям.

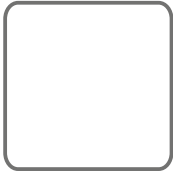

Поміркуй, чому вулиця, на якій ти живеш, має таку назву. На честь кого ти хотів/хотіла би назвати вулицю у твоєму населеному пункті? Якій особистості або події ти хотів/хотіла би поставити пам'ятник? Який він повинен мати вигляд і чому?

Подумай і напиши, ким би ти хотів/хотіла стати в майбутньому і як би ти міг/могла прославити своє місто, регіон.

СПОРТСМЕНИ І РЕКОРДИ. СПОРТ У НАШОМУ ЖИТТІ

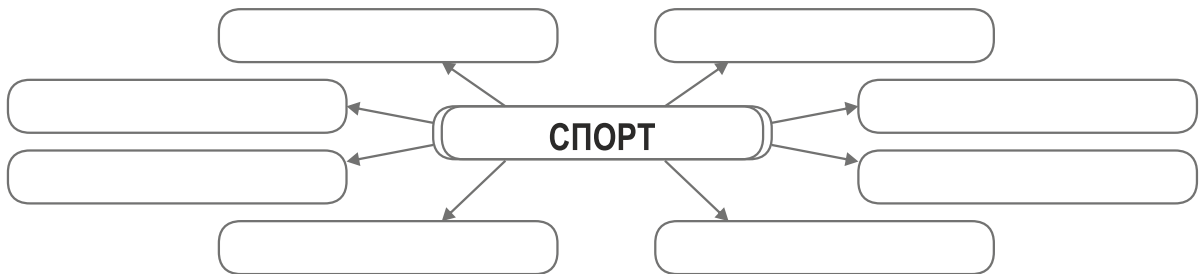
Відгадай загадку.

Бокс, хокей, бобслей, футбол,
Сноуборд і волейбол...

Стадіон, басейни, kort —
Об'єднало слово...

Обговори з однокласниками/однокласницями, що спорт дає людині. Складіть асоціативний куц до слова «Спорт».

Спорт (англ. sport, походить від давньофранцузького disport – дозвілля, розвага) – це організована за певними правилами діяльність людей, яка потребує їхніх фізичних та інтелектуальних здібностей, а також міжособистісні стосунки, що виникають у процесі гри. Спорт – це змагання за певними правилами та підготовка до цих змагань. Часто спорт править розвагою для глядачів. Види спорту поділяються на індивідуальні й командні. Окремо виділяють розумові види спорту й технічні види спорту. До розумових видів спорту належать різного роду настільні ігри. У технічних видах спорту використовуються різноманітні механізми й машини: мотоцикли, автомобілі, літаки, моторні човни тощо.

Прочитай український переклад віршів, написаних засновником сучасного олімпійського руху П'єром де Кубертенем. Розкажи, що особисто для тебе значить спорт. Чи займаєшся ти яким-небудь видом спорту? Чи уболіваєш за якусь команду?

О СПОРТ! ТИ – МИР!
Несеш ти радість, щастя й мир,
Немов ріка – весняні води.
Під покривалом твоїх крил
Племена дружать і народи.
На ґрунті дружби і змагань
Фонтаном б'ють джерела чисті.
І п'ють ту воду без вагань
І немічні, і мускулісті.
Тож на вустах твоє ім'я
У місті, в чумі і в наметі.
О Спорт! Ти – мир і надбання
Усіх народів на планеті!

О СПОРТ! ТИ – НАСОЛОДА!
Спливає час, за віком вік.
Життя незмінне тріумфує.
Скрізь, де проходить чоловік,
Там завжди поруч спорт крокує.
Супутник нашого буття,
Одвічний дух його вирує,
Нам щирі радості життя
Душі і тілу він дарує.

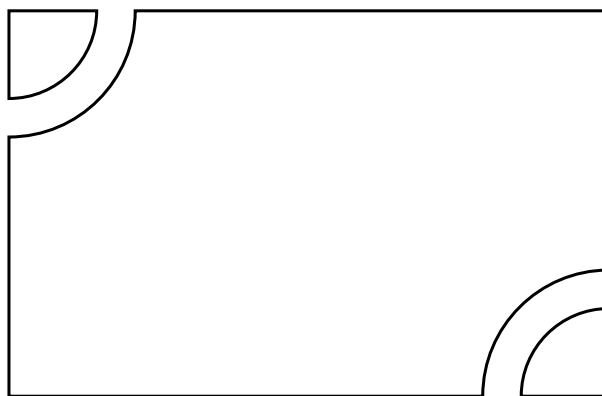
Склади синквейн на тему «Спорт».

Прочитай текст. Чи доводилось тобі бачити олімпійські кільця? Скільки їх, якого кольору? Що вони символізують? Запитай про це дорослих, однолітків, скористайся Інтернетом. Намалюй емблему олімпіад.

Олімпійські ігри – міжнародні спортивні змагання, які проводяться через певний проміжок часу. Вони зародилися в Стародавній Греції в місті Олімпії й були визначною подією в житті греків: за ними навіть вели відлік часу. Під час Олімпійських ігор припинялися війни. Сучасні Олімпійські ігри розпочалися з 1896 р. Вони бувають літніми й зимовими. Літні, як і в давні часи, проводяться кожні чотири роки. Зимові Олімпійські ігри об'єднують зимові види спорту й проводяться через два роки після літніх. Переможці змагань дістають довічне звання олімпійського чемпіона – це найвище досягнення у спорті. Олімпіади проводяться під гаслом «Citius, altius, fortius» (пер. з латини: «Швидше, вище, сильніше»). Також популярним є гасло «Головне не перемога, а участь».

Окрім звичайних Олімпійських ігор, на тих же аренах, де вони відбувалися, з 1992 р. проводять Параолімпійські ігри – міжнародні спортивні змагання для людей з інвалідністю. Спорт для таких людей створює умови для успішної життєдіяльності, відновлює психічну рівновагу, дає змогу повернутися до повноцінного життя. Параолімпійський рух в Україні почав розвиватися з 1989 р., і вже сформувалися 4 національні федерації спорту людей із порушеннями опорно-рухового апарату, зору, слуху та інтелекту. Україна брала участь у шести літніх і п'яти зимових Параолімпійських іграх. Параолімпійська збірна України – одна з найсильніших у світі: на Олімпіадах 2016 і 2018 рр. наша команда посіла 3 і 4 місця.

Асоціація сприяння міжнародному руху «Спорт для всіх» (TAFISA) оголосила перелік 20 найпопулярніших і наймасовіших видів спорту у світі: баскетбол, велосипедний спорт, волейбол, гольф, екстремальний спорт, єдиноборства (вільна, греко-римська боротьба, бокс, дзюдо, ушу, карате), йога, культуризм, легка атлетика, лижний спорт, настільний теніс, національні види спорту, плавання, ролер-спорт, скелелазіння, спортивне орієнтування, спортивні танці, теніс, футбол, хокей. Це дослідження TAFISA провела у 200 країнах. Перше місце в рейтингу посіла легка атлетика, якою займаються 9,6 % населення планети. Друге місце дісталось футболу – 8,4 %, а третє – плаванню (8,1 %).

Відгадай загадки. Відгадки запиши.

З гірки мчаться сани-біб,
В них сидить кілька осіб.
Швидкість там – не для дітей!
Звуть вид спорту цей _____

З нетерпінням зиму ждуть,
Лід малюють – іскри йдуть!
Гострі та стрімкі вони.
Мають назву _____

Той, хто диво-дошку має,
Із гори, як птах, злітає.
Це не гра – зимовий спорт!
Зветься вид цей _____

Ця спортивна боротьба –
Рух на лижах і стрільба...
Гонка – справжній марафон!
Цей вид спорту _____

Дві команди, як в футболі,
Та на крижаному полі,
І дорослих, і дітей
Позбирав на лід _____

Кулю шкіряну ганяють,
Лиш одну на полі мають!
По ногах не б'ють – це фол!
Називають гру _____

Буковинський край пишається багатьма спортсменами та рекордами, які вони встановили. Згадаймо лише декількох з них, що досягли спортивних вершин.

У 1960-х рр. кумиром чернівецьких хлопчаків і дівчат був бігун Абрам Кривошеєв, який представляв Радянський Союз на двох Олімпіадах – у Римі в 1960 р. та Токіо у 1964 р. Він посів п'яте і шосте місце у забігу на 800 м. Першою серед представників Буковини олімпійську медаль здобула теж легкоатлетка – стрибунка у висоту з Роші (Чернівців) Валентина Козир, яка стала бронзовою призеркою на Олімпіаді 1968 р. у Мехіко. В олімпійському Мюнхені у 1972 р. тріумфували одразу двоє радянських спортсменів, чиї долі пов'язані з Буковиною. Це володар золотих і срібних олімпійських медалей спринтер Валерій Борзов, що провів дитячі роки у Чернівцях, та уродженець с. Витилівки Кіцманського р-ну Сергій Кушнірюк, який здобув золоту медаль у складі гандбольної збірної СРСР. На наступній Олімпіаді 1976 р. В. Борзов був бронзовим призером, а чернівчанин Сергій Сенюков здобув п'яте місце у стрибках у висоту.

У 1980-х рр. зійшли зірки чернівецької лучниці Тетяни Мунтян, сторожинецького десятиборця Павла Тарновецького та уродженки Витилівки Кіцманського р-ну веслувальниці Марії Омелянович (Данилюк). Вони виступали в 1988 р. в олімпійському Сеулі. Їхню олімпійську естафету у 1990-х рр. прийняла ще одна лучниця з Чернівців – Ліна Герасименко. У 1996 р. в Атланті вона встановила олімпійський рекорд. Натомість роком раніше вони разом із Тетяною Мунтян у складі збірної України принесли нашій державі першу командну перемогу на чемпіонаті світу в приміщенні. Окрім наших олімпійців, як не згадати справжній спортивний подвиг чернівчанина Сергія Яненка, який у 1997 р. сенсаційно переміг на чемпіонаті світу з бігу на 100 км!

У 1998 р. на зимових іграх у стрибках з трампліна виступав уродженець Чернівців Любомир Коган. Також на зимових Олімпіадах 2002, 2006 і 2010 рр. у фрістайлі змагався Станіслав Кравчук. У 2004 р. в Афінах бронзову медаль у складі збірної з гандболу завоювала уродженка Хотина Тетяна Шинкаренко (Ситник). Ще один наш земляк – уродженець Кіцманя легкоатлет Іван Гешко брав участь у трьох Олімпіадах поспіль (у 2000, 2004 і 2008 рр.). Тут його найвищим досягненням було п'яте місце, проте він

неодноразово ставав призером чемпіонатів Європи і світу на своїй «коронній» дистанції 1500 м. А за підсумками сезону 2006 р. І. Гешка першим серед буковинців назвали спортсменом року в Україні. Уроженець Заставни Андрій Стадник представляв Україну на Олімпіаді в Пекіні у вільній боротьбі, де здобув срібло. В олімпійському Лондоні у 2012 р. виступали ще два наші земляки – Тетяна Дорохова у стрільбі з лука та легкоатлет Микола Лабовський. Якщо продовжувати розповідь про здобутки наших легкоатлетів, не можна оминати увагою «горизонтальну» стрибунку Євгенію Ставчанську, яка у 1990-х рр. виграла юнацьку першість Європи, і уродженку Маршинців Новоселицького р-ну Наталю Лупу, яка у 15 років виграла юнацьку першість Європи на дистанції 1500 м (2003 р.), а в 17 – юніорський чемпіонат Європи на 800 м, Роман Паскар з Маршинців на юнацькому чемпіонаті Європи у 2007 р. здобув для України єдину золоту медаль. І можна не сумніватися: буковинці ще не раз прославлять свій край перемогами на різних аренах у різних куточках світу!

(За Г. Мазурашу)

Цікаво, що серед уродженців нашого краю є спортсмени, що виступали на Олімпіадах як представники інших держав. Зокрема, у 1956 р. у Мельбурні та у 1960 р. в Римі бронзові медалі у спортивній гімнастиці виборола представниця Румунії, чернівчанка за народженням Єлена Леуштяну. Олімпійська чемпіонка 1968 р. зі стрибків у довжину румунка Віоріка Віскопуляну є уродженкою с. Буденця Сторожинецького р-ну. У боротьбі дзюдо чернівчанин Марік Бергер як представник Канади став бронзовим призером Олімпіади-84 у Лос-Анджелесі.

Якими українськими спортсменами та спортсменками ти особливо пишаєшся? Зашифруй їхні прізвища моїм шифром або придуманим тобою (див. стор. 118), а потім запропонуй розшифрувати сусідові/сусідці по парті. Поясни свій вибір.

Розкажи, про які спортивні рекорди ти знаєш. Чи є в тебе який-небудь особистий спортивний рекорд?

Яких спортсменів твого населеного пункту ти знаєш?

Йога – це стародавнє вчення про самовдосконалення. Перші свідчення існування йоги на Землі датуються III тис. до н. е. Навіщо потрібна йога? Індійські вчителі запевняють, що регулярні заняття йогою допомагають розслабитися, зняти напругу, покращують роботу внутрішніх органів і систем організму, підвищують працездатність і розумову активність, розвивають координацію рухів. Основою йоги є пози – асани, – які робить людина, коли тренує своє тіло й приводить його в гармонію з диханням, внутрішніми відчуттями та емоціями. Спробуй зробити декілька асан. Якщо ці вправи тобі сподобаються – пошукай більш детальні інструкції й описи інших асан в Інтернеті або запишись у групу занять йогою.

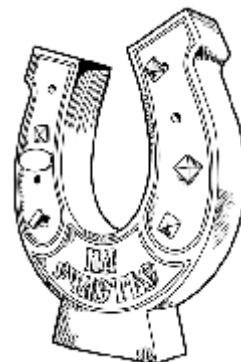
• «Пробудження»: сядь на підлогу і схрести ноги. Поклади руки на коліна. Тримаючи плечі опущеними, тягнися хребтом угору, відчуй себе квіточкою, що виходить із землі назустріч сонечку.

• «Вулкан»: на вдиху одночасно підними руки вгору і стань навшпиньки. Кінчики пальців і п'яти тримай разом. Усім тілом тягнися до неба.

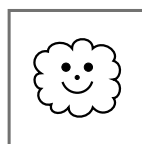
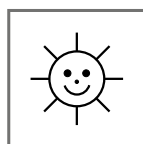
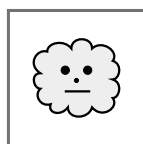
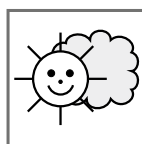
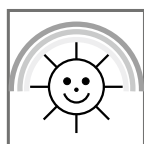

Перевір свої знання з теми «Спорт». Дай відповіді на запитання.

1. Назви батьківщину Олімпійських ігор.
2. Як називається чиста перемога в боксі?
3. Як називається найголовніший тенісний турнір?
4. Назви довжину дистанції марафонського бігу.
5. Який вид спорту супроводжує японська мова?
6. Як називається майданчик для боксу?
7. Як називається етап початку бігу?
8. У якому виді спорту костюм та екіпіровка не змінювалися з позаминулого століття?
9. Як називається спортивна колюча зброя з клинком прямокутного перетину?
10. Якому спортсмену, щоб перемогти, потрібно влучно стріляти і швидко бігати?

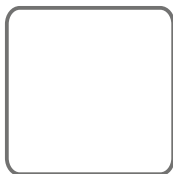

Щорічно в другу суботу вересня в Україні відзначається День фізичної культури і спорту. Мета цього свята – популяризація спорту в країні серед молоді та пропаганда здорового способу життя. У цей день зазвичай проводяться різні спортивні змагання і свята. Також можна спробувати свої сили на щорічному Чернівецькому півмарафоні на дистанції 21,1 км або в щорічному трейлі – забігу по місцевості з природними перешкодами «Гуцул Трейл». Проте можна не чекати великих спортивних подій у твоєму населеному пункті, а спробувати разом з друзями, сусідами або однокласниками з користю для здоров'я провести час на спортмайданчику або на шкільному стадіоні.

ВІДОМІ ВЧЕНІ ТА ВИНАХІДНИКИ НАШОГО КРАЮ

Слова, які ти бачиш у назві подорожі, напевно, дуже знайомі тобі. А чи замислювався/замислювалася ти над походженням цих слів? Наприклад, винахідник. Співзвучне до слова «знаходити». Тому винахідником називають людину, яка вигадала або вперше по-новому застосувала відомі до цього часу предмети, ресурси, зокрема й по-новому працювала з інформацією та зробила нові висновки. А ось дослідником/дослідницею називають людину, яка вивчає різні явища, проводить досліди, а також у процесі своєї роботи може робити відкриття, наприклад розпізнавати нові можливості звичних речей або вивчати джерела інформації, узагальнювати наявну інформацію та робити певні висновки.

Поміркуй: чи може одна й та сама людина бути і винахідником, і дослідником? А дослідником і майстром? Що допомагає одній і тій самій людині поєднувати різні ролі? Що може стати на заваді? Пропонуємо тобі дати своє визначення деяких понять, які ти бачиш нижче, кількома словами. Зроби це непростим способом – впиши щонайменше 5 асоціацій, які спадають на думку, коли ти чуєш слова «вчений», «майстер», «відкриття». Поділися результатами з сусідом/сусідкою по парті, з однокласниками та однокласницями. Чи багато асоціацій збіглися? Як гадаєш, чому?

ВІДКРИТТЯ _____

ВЧЕНИЙ _____

МАЙСТЕР _____

Прочитай про тих наших земляків, хто вже досяг успіху й чіими розробками, відкриттями та винаходами пишаються не тільки в нашій країні, а й у світі. На жаль, не всі вони змогли реалізувати себе на Батьківщині – дехто з них у різні періоди історії краю був вимушений емігрувати за кордон. Познайомся лише з деякими іменами. Подумай, на кого з них ти хотів/хотіла би бути схожим/схожою і чому.

Бенджамін Грюнберг (1875–1965) – американський учений і педагог, народився в Новоселиці в єврейській родині. Разом із батьками емігрував до США, після навчання захистив дисертацію з фізіологічної хімії. У 1908 р. організував перші відділи наукової і біологічної освіти в державних школах Нью-Йорка, очолив організований ним Департамент наукової освіти Нью-Йорка і в 1919 р. написав перший підручник біології для середніх шкіл. У 1920–1922 рр. керував педагогічною роботою Державного відділу охорони здоров'я, під егідою якого організував першу програму статевого навчання школярів і опублікував низку педагогічних розробок у цій галузі.

Раймунд Кайндль (1866–1930) – визначний історик, етнограф і педагог Буковини, народився в Чернівцях у німецькій римо-католицькій родині. Любов до краю, його культури та фольклору йому прищепила старенька служниця-гуцулка. Освіту здобув у

Чернівцях, згодом став професором університету, де колись студіював. Все життя Р. Кайндль присвятив дослідженню походження русинів (українців), а також побуту і духовній культурі українських селян Північної Буковини, німців Карпатського регіону та російських старовірів. Він написав три частини «Історії Буковини» і є автором близько 300 наукових праць з буковинської тематики.

Григорій (Грегуар) Колпакчі (1886–1973) – французький філософ і єгиптолог єврейського походження, народився в купецькій родині в Хотині. Освіту здобув у Харкові, а потім у Санкт-Петербурзі. У 1914 р. емігрував до Лондона, а потім Парижа, займався антропософією. Був поліглотом – вільно володів 10 європейськими мовами, читав майже всіма давніми мовами, а також арабською, китайською, фінською, японською тощо. У 1954 р. Г. Колпакчі відновив текст і здійснив перший у світі повний переклад німецькою і французькою мовами Єгипетської книги мертвих, викладав у Сорбонні і Державній школі східних мов Франції.

Нестор Монастирський (1847–1888) – відомий російський хірург, народився в Чернівцях. Вищу медичну освіту здобув у Віденському університеті. У 1881 або 1883 р. Монастирський, одночасно з німецьким терапевтом А. Ніколаєром (1884 р.) і незалежно від нього, відкрив і описав збудника правця. У 1888 р. вперше у світі виконав «операцію Монастирського» при раку головки підшлункової залози. Н. Монастирський вважається одним із основоположників антисептики й асептики в Росії. У 1886 р. вийшла книга «Про сучасне лікування ран», заснована на його лекціях.

Софія Окуневська-Морачевська (1865–1926) – перша випускниця університету і перша жінка-лікарка в Австро-Угорщині, була українкою, донькою повітового лікаря у Сторожинці. Вищу медичну освіту здобула в Цюрихському університеті. С. Окуневська створила цілу школу акушерів-гінекологів, виробила принципи навчання середнього медичного персоналу, вперше в Західній Україні організувала курси для сестер милосердя та курси акушерок. У 1908 р. видала працю «Вплив температури на осмотичний тиск еритроцитів», яка неодноразово перевидавалася.

Костянтин Попович (1924–2010) – український і молдовський учений-літературознавець, фольклорист, письменник, народився в с. Романківцях Сокирянського р-ну. Закінчив румунську школу, а після війни – Чернівецький університет. Вважається знаним у світі дослідником творчості М. Емінеску. Йому належать майже 500 публікацій, зокрема 40 книг. К. Попович брав участь у написанні та редагуванні чотирьох видань «Історії молдавської літератури», «Історії Молдавії» «Історії Румунії» тощо. З 1991 р. працював директором Інституту національних меншин Академії наук Молдови.

Костянтин Томащук (1840–1889) – доктор права, професор і перший ректор Чернівецького університету, народився у Чернівцях в українській родині. Тут закінчив гімназію, а вищу освіту здобув у Львівському університеті. У 1870 р. повернувся до Чернівців. Був блискучим оратором, Томащука неодноразово обирали депутатом австрійського парламенту. К. Томащук відіграв значну роль у заснуванні Чернівецького університету. У 1875 р. він став його першим ректором, професором австрійського цивільного процесу та торговельного права.

Ервін Чаргафф (1905–2002) – відомий у світі біохімік, що працював у Австрії, Франції, Німеччині та США, – народився у Чернівцях у заможній

єврейській родині. Вищу освіту здобув у Віденському університеті, де у 1928 р. захистив докторську дисертацію. Займався дослідженням зсідання крові, а також вивченням хімічного складу і структури нуклеїнових кислот. Вперше одержав ДНК у чистому вигляді. Розроблені ним і його колегами «Правила Чаргаффа» відіграли вирішальну роль у розшифровці структури ДНК, яку зробили Д. Вотсон і Ф. Крік. За свої дослідження Е. Чаргафф був обраний членом Національних академій наук у США, Німеччині, Нідерландах і Франції.

Катерина Шкабара (1912–2002) – кібернетик, одна з творців прообразу і предка сучасного комп'ютера, народилася в Хотині. У 1948–1950 рр. К. Шкабара у складі групи С. О. Лебедєва стала учасницею проекту створення першої в континентальній Європі електронної обчислювальної машини «МЕСМ». Згодом у Києві вийшла монографія «Малая электронная счетная машина» (С. О. Лебедєв, Л. Н. Дашевський, К. О. Шкабара) – перший підручник для радянських програмістів. К. Шкабара взяла участь у створенні ЕОМ «Київ». У співпраці зі знаменитим хірургом М. Амосовим вони створили робочу модель кібернетичної машини для постановки діагнозу захворювань серця. Є авторкою майже 70 наукових праць.

Моїсей Шкуд (1907–1988) – відомий за радянських часів архітектор, інженер і конструктор, народився в Сокирянах. Після закінчення Київського політехнічного інституту керував будівництвом радіостанцій у багатьох містах України і колишнього СРСР, а згодом і телецентрів, зокрема є співавтором проекту Останкінської вежі в Москві, станцій космічного зв'язку. У 1962 р. під керівництвом М. Шкуда була розроблена перша в СРСР сухопутна система сотового зв'язку «Алтай».

Звісно, вчених, які народилися і працювали в нашій країні, і зокрема у твоєму регіоні, набагато більше, ніж ти побачив/побачила в цьому зошиті. Поговори з дорослими, пошукай в Інтернеті й спробуй знайти інформацію про вчених, винахідників/винахідниць і просто творчих людей, що живуть поруч із тобою.

Чи відомо тобі, що такі винаходи, як батут, ласти для плавання, снігохід, пластилін, хутряні навушники та фруктовий лід на паличці, належать дітям різних країн світу? Є й серед сучасних учнів Чернівецької області майбутні вчені і винахідники. Про них теж знають Україна і світ. Може, вони мешкають поруч із тобою? Ти також можеш стати винахідником/винахідницею. Розкажи про те, які галузі науки тебе цікавлять.

Якщо ти цікавишся інноваціями в науці й техніці та сам/сама хочеш долучитися до їхнього створення, поцікався, можливо, у твоєму закладі освіти є гуртки юних винахідників чи дитячої науково-технічної творчості. У Чернівцях працює Чернівецький обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді та інші установи та об'єднання, які підтримують молоді таланти. Щорічно в області проводяться конкурси для молодих винахідників: «Мирний космос», «Байт», конкурс-змагання з радіоелектронного конструювання, з автотельного спорту, змагання «Роботрафік», юних веб-дизайнерів і користувачів ПК тощо. Детальніше можеш подивитися за QR Code.

Поміркуй разом з однолітками: якщо людина має право отримати прибуток із використання своїх винаходів, то чи має вона нести матеріальну чи моральну відповідальність за шкоду, яку може заподіяти певний винахід здоров'ю людини, існуванню людства чи природи?

Чи знаєш ти, що такі винаходи, як гасова лампа, компактний диск, гіпсова пов'язка та попередник рентгена, кінескоп для показу кінострічок, годинник-глюкометр, рукавичка для людей з вадами зору та багато інших важливих і необхідних речей, належать українцям з різних куточків нашої країни? Але, на жаль, деякі з винахідників/винахідниць не змогли вчасно описати своє відкриття, запатентувати його й представити світовій спільноті, тому й не вони сьогодні є визнаними «батьками» цих корисних речей.

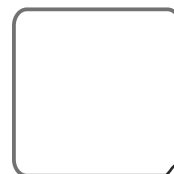
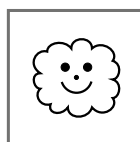
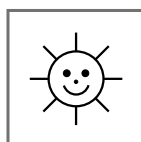
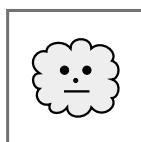
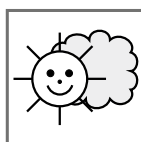
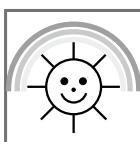
Як ти зміг/змогла побачити, в Україні живуть дуже талановиті люди з допитливим розумом, спостережливі та уважні до деталей. Але деякі ідеї, винайдені українцями, світ побачив під іменем інших вчених. Не виключено, що декілька людей одночасно можуть дійти однакових висновків під час дослідів. Як же довести, що ідея належить саме тобі? Ось декілька важливих кроків, яких треба дотримуватись:

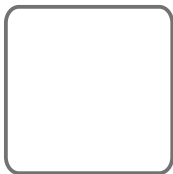
1. Найнадійніший захист – це патентування в спеціальному державному бюро. Це можливо зробити навіть у твоєму віці за допомогою батьків. Але, щоб запатентувати ідею, потрібно зробити прототип (мінікопію, пробний екземпляр, приклад коду з інформацією), тобто надати ідеї матеріальної форми.

2. Під час виготовлення прототипу потрібно нотувати кожний свій крок. У такий спосіб ти матимеш докази, як його отримав/отримала, як дійшов/дійшла цієї думки. А також підказки для себе, що треба врахувати на майбутнє. Що вдалося, а від чого довелося відмовитися.

3. Якщо ти спілкуєшся з потенційним покупцем/покупчиною або людиною, яка готова оплатити виготовлення прототипу (таку людину називають інвестором/інвесторкою), будь певен/певна, що описуєш основні риси продукту. Непотрібно розповідати деталі виготовлення, технологію і кроки – так твою ідею можуть вкрасти. Опиши, для чого ця річ створена і кого вона може зацікавити.

4. Подумай над логотипом та назвою. Вона може бути пов'язана з властивостями продукту, як, наприклад, торгова марка «Ласунка» (назва говорить про смак продукції). Також назва може походити від імені автора, наприклад дизайнери називають торгові марки своїм ім'ям – Vovk, Pustovit, AndreTan тощо. І головне – не зупиняйся. Завжди виграє той, хто мріє і втілює ідеї в життя.

ПІДПРИЄМНИЦТВО Й ТОРГІВЛЯ. НАРОДНІ МАЙСТРИ/МАЙСТРИНІ ТА ПІДПРИЄМЦІ(-НИЦІ) КРАЮ

Придумай визначення.

 Майстер/майстриня –

 Підприємець/
підприємниця –

Розкажи, які народні ремесла й види декоративно-ужиткового мистецтва ти знаєш.

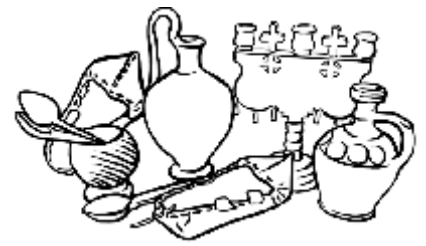
Передивись речі, якими прикрашена твоя оселя та якими ти користуєшся у повсякденному житті, – можливо, на чомусь ти знайдеш клеймо або підпис народного(-ї) майстра/майстрині, про яких йде мова в тексті. Розкажи про це в класі. Які ще цікаві вироби народних майстрів/майстринь і аматорів/аматорок ти зустрічав/зустрічала під час відвідування музеїв, ярмарків у своєму населеному пункті? Яких ще майстрів/майстринь ти знаєш?

У нашому краї здавна було поширене виготовлення дерев'яних виробів. Скажімо, у Підзахаричах на Путильщині майстри робили бочки, коновки, ложки, дерев'яні миски, а у Мілієвому Вижницького р-ну – ярма для биків. Дерев'яний посуд виробляли і в Ревному, а дерев'яні ворота, хвіртки, штахети для парканів – у Мамаївцях Кіцманського р-ну. Тут же, як і в Раранчі (Рідківцях) Новоселицького р-ну, робили гарні хрести з дерева. А дерев'яні замки для дверей, скрині та валізи виготовляв майстер Петро Матієвич із Вижниці. У краї також робили «кросна» – примітивні ткацькі верстати, які були майже в кожній хаті. Вони виготовлялись майстрами у Берегометі та Руському Банилові Вижницького р-ну, Волоці Глибоцького р-ну, Васловівцях, Вікні, Миткові, Онуті, Самушині Заставнівського р-ну, Ленківцях Кельменецького р-ну, Реваківцях Кіцманського р-ну, Раранчі. Далеко за межами краю славилися гуцульські майстри, які прикрашали дерев'яні вироби чудовою різьбою. Відомі миски, люльки, сопілки з Підзахаричів, народні меблі з Розтоків над Черемошем. Уславили себе майстри-різьбярі з родини Шкрібляків, а також Володимир Ворончак, Тарас Грецюк, Михайло Катеринюк, Володимир Запорожець, Ярослав Паладій, Іван Терен, Федір Чев'юк, Василь Явдошняк та ін. На Буковині робили різні музичні інструменти, зокрема цимбали в Чагрі Глибоцького р-ну. У Чернівцях навіть був цех «Мистецтво» з випуску музичних інструментів.

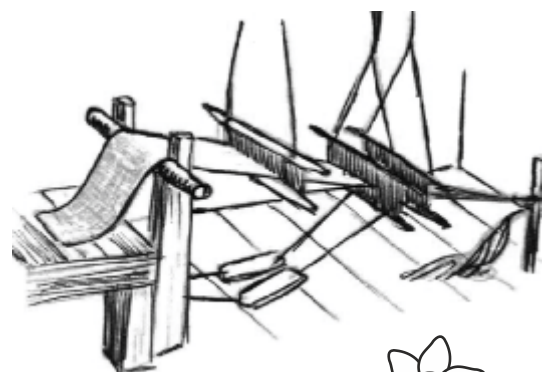
Розвинутим був у краї й гончарний промисел. Провідними осередками гончарства у XIX–XX ст. на Буковині були Хотин, Малинці, Клішківці, Вашківці, Садгора, Коболчин. Зокрема, у Коболчині Сокирянського р-ну, майстри-гончарі жили ще з XV ст. У 1970-ті рр. тут працювало понад 30 гончарів, серед найвідоміших – В. Гончар, І. Мазур, М. Николайко, А. Шевчук та інші. Тут виготовляли якісний посуд для приготування, зберігання і споживання страв (горщики, глечики, миски, макітри, ринки, тикви, барильця, куманці, кухлі тощо), а також обрядовий посуд, архітектурно-будівельні вироби (димарі, кахлі, цеглу, черепицю). У селі відкритий музей гончарної справи, який створив майстер Іван Гончар, що намагається відродити це ремесло. У Хотині та навколишніх селах виготовляли як теракотовий та димлений, так і полив'яний посуд. У Малинцях колись займалися гончарством майже у кожному дворі, тут працювало до 50 майстрів, були відомі цілі гончарські династії: Боцани, Поштарі, Паладійчуки, Котики, Рибаки та ін., а тепер у селі гончарюють лише два майстри: І. Паладійчук і В. Поштар. Окрім посуду, у Малинцях з середини XX ст. почали виготовляти вазони для квітів, а також такий вид архітектурної кераміки, як димарі. Садгора була одним з найбільших гончарських осередків Чернівецької області. На початку XX ст. тут працювало близько 1000 майстрів, що займалися виготовленням полив'яного і простого посуду та іграшок. Серед майстрів-гончарів Садгори були і українці, і євреї, зокрема славився своїми виробами Дем'ян Рабинович. Сьогодні в краї є дуже відомим чернівецький майстер-гончар Сергій Богопольський.

З лози буковинці плели кошики – у Підзахаричах, Мамаївцях, деяких інших селах. А у Вашківцях, між іншим, робили солом'яні капелюхи. Сьогодні лозоплетіння розвивається здебільшого у Чернівцях. У селах над Дністром добували камінь, з якого робили хрести, столи, кам'яні лавки – цим займався, зокрема, Іван Калинюк у Хрещатику Заставнівського р-ну. Досить поширеними в краї здавна було бісероплетіння і писанкарство. Зокрема в музеї історії Старого Вовчинця Глибоцького р-ну можна побачити колекцію із 5000 писанок. Регіональні особливості писанкарства ще збережено в Виженці, Мілієвому, Підзахаричах, Розтоках, Старому Вовчинці, Банилові-Підгірному. Традиційно в області сільські майстри-шевці виготовляли взуття, інші вироби зі шкіри: широкі пояси-череси, кептарі тощо, зокрема сто років тому відомим майстром був Антон Островський з Нової Жучки (тепер Чернівці).

Ткацтво було найпоширенішим з усіх домашніх промислів. Нерідко за кросна сідали й чоловіки: колись Василь Чорний у Чагрі виготовляв вовняні скорці (великі килими) і палатарі (невеликі барвисті килимки на стінку). Своїми килимами прославилися Трифон Митрофанович з Топорівців Новоселицького р-ну, Кипріян Заверський з Неполоківців і Дмитро Воевідко з Лашківки Кіцманського р-ну. А Костянтин Руснак з Дубівців на Кіцманщині ткав на кроснах окрайки (пояси з кольорової вовни), горбатки з кольорових ниток, рушники. Оригінальними поясами-коланчиками відомий був Дмитро Солом'яний з Малого Кучурова Заставнівського р-ну. Звичайно, славилися й жінки: гарні пояси ткала Ольга Калиновська з Топорівців, а її односелиця Марія Неділько виготовляла гаптовані коміри й манжети. Роди-

ни Купчанків і Храпків з Берегомета стали відомими завдяки тканим поясам, горбаткам, тайстрам (великим торбам). Багато буковинок здобули визнання своїми вишивками: Тетяна Бондарчук з Мигового, Софія Катеринюк з Вижниці та ін. І сьогодні визнаними центрами ткацтва і вишивки в краї є м. Вижниця, с. Виженка, смт Путила і с. Підзахаричі. Уславили себе у вишивці, ткацтві й виготовленні народних строїв майстрині Олена Гасюк, Євдокія Візнюк, Галина Дженикай, Параска Клим, Ксенія Колотило, Ганна Кривобок, Дарія Стасюк та ін. і майстри Георгій Гарас, Михайло Покиданець, Микола Шкрібляк та ін.

(За І. Н. Снігуром і Р. Я. Мотилем)

Розпитуючи дорослих, відвідуючи бібліотеку чи за допомогою мережі Інтернет, спробуй дізнатися, чи живуть у твоєму населеному пункті народні майстри/майстрині й що вони виробляють. Розкажи про них у класі, і якщо вам буде цікаво з ними зустрітися, запросіть їх на урок.

У Вижниці розташований відомий на всю Україну коледж прикладного мистецтва, де студентів навчають художньої обробки дерева, металу, художнього ковальства, ткацтва, вишивки, моделювання та конструювання одягу, дизайну середовища тощо, і який названий на честь В. Ю. Шкрібляка. Майстер Василь Шкрібляк (1856–1928) походить із гуцульської родини мистців-токарів і різьбярів на дереві ХІХ–ХХ ст. з с. Яворова Косівського повіту. Її родоначальником був батько Василя – Юрій Шкрібляк (1823–1885) – талановитий самоук-токарь і майстер плаского різьблення. Вироби Шкрібляка експонувалися на господарсько-промислових виставках у Відні (1872), Львові (1877), Трієсті (1878) тощо і здобули визначне місце у світовому народному мистецтві. Діти Юрія, – окрім Василя, були ще Микола та Федір, – а також його онуки і правнуки (зокрема і родина Корпанюків) продовжили і розвили це мистецтво. Василь деякий час навчався у крайовій різьбярській школі, створеній у 1905 р. у Вижниці, а потім працював у ній викладачем. У Вижниці йому був споруджений пам'ятник.

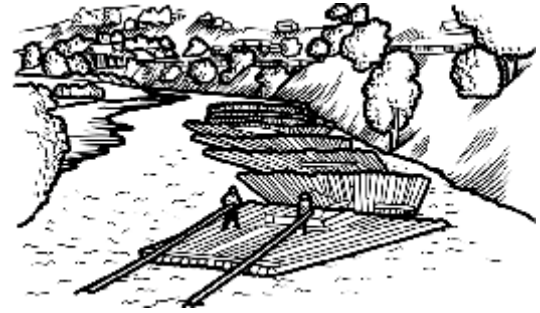

Прочитай про розвиток традиційних промислів на Буковині у ХХ ст. Розпитай дорослих, чи знають вони, хто такі «бокораші» і що це була за професія. Спробуй скласти для однокласників та однокласниць математичне завдання, використовуючи числа, наведені в тексті.

До Першої світової війни на Буковині видобували буре вугілля – у Вашківцях і в с. Іспасі Вижницького р-ну. Проте у 1915 р. копальні були зруйновані та більше не відродилися. А в Старій Красношорі Сторожинецького р-ну випарювали традиційними методами сіль. Тут же виготовляли поташ та випалювали вапно. Найвідомішим на Сторожинеччині було підприємство з виготовлення гутного скла, кераміки, фаянсу. Його власники – члени родини Фішерів, які мешкали у Чернівцях. Згодом виробництво з Красноїльська перевели до Лунки, а у 1913 р. підприємство перевезено на південь Буковини. У Красноїльську ж дотепер працює лісокомбінат, початок якому поклала стара лісопилка.

Основну частину карпатських лісоматеріалів сплавляли річками на плотах. Їх формували на прирічкових складах «порташах» – на низьких ділянках берегів річки або на невеликій воді в самому руслі. Розміри лісосплавних плотів не були сталими. У середині XIX ст. у верхів'ї прикарпатських і буковинських річок сплавляли плотові одиниці з 6–8 (Серет), 8–10 (Прут, Білий і Чорний Черемоші) збитих разом колод завдовжки в середньому 5–7 м кожна. Найбільших масштабів сплав деревини карпатськими річками сягнув наприкінці XIX – на початку XX ст., зокрема у 1898 р. по Чорному Черемошу керманічі-бокораші відтранспортували 1 267 плотів, по Білому Черемошу – 1 444 плоти. Наступного року черемоські плотарі доправили до міст Кутів і Вижниці 3 650 плотів, а в 1900 р. – 3 800 плотів, якими доправили 292 500 колод. Останній прощальний пліт сплавили Черемошем 11 серпня 1979 р. Відтоді силу води карпатських річок для транспортування деревини зовсім не використовують. Проте вирубка лісу продовжується і дуже шкодить природному середовищу.

Серед підприємців нашого краю до Другої світової війни було багато етнічних євреїв, адже вони становили значну частину населення багатьох міст Буковини. Варто згадати, що у 1900 р. у Чернівцях мешкало 21587 євреїв, що становило 32 % від усього населення, у Садгорі – 3437 (76 %), Вижниці – 3997 (89 %), Хотині – 9210 (50 %), Сторожинці – 2430 (36 %), Сучаві – 4229 (38,6 %) тощо. У XIX ст. єврейські підприємці займалися переважно торгівлею, лихварством, виробництвом напоїв (до прикладу – Пивоварний завод Колпакчі і Бронштейна в Хотині) і нерухомістю. У Чернівцях одними з перших євреїв, хто викупив земельні ділянки, побудував на них гарні кам'яні будинки, які потім здавалися в оренду, були Соломон Зальтер, Герш Лангер та Мелех Юстер. У 1862 р. в єврейську власність перейшло перше помістя – с. Камена. А напередодні Першої світової війни єврейськими власниками, орендарями та економами управлялися близько 85 % маєтків Буковини. Єврейський фінансовий капітал з другої половини XIX ст. активно долучався до організації промислового виробництва та його модернізації. Згідно з даними Буковинської торгово-промислової палати, у 1871 р. з 95 парових котлів, які діяли на підприємствах Буковини, 75 використовувалися на підприємствах, власниками яких були євреї. Одним із відомих підприємців того часу був Герш Тріхтер (1860–1911), який уславився своїми новаціями, зокрема переобладнав старий Чернівецький паровий млин у модерне підприємство.

Розпитай дорослих, кого з відомих підприємців, засновників промислових підприємств твого населеного пункту, вони можуть згадати.

Прочитай маленькі історії про двох успішних менеджерів нашого краю. Розкажи, що ти знаєш про цю професію. Якими якостями має володіти успішний/успішна менеджер/менеджерка?

Видатного чернівчанина і першого автономного бургомістра Чернівців Якоба рицаря фон Петровича (1815–1868), який походив із родини заможних буковинських вірмен, справедливо вважали «батьком» Чернівців. За сучасними стандартами його професійні досягнення та ефективна робота задля блага міста можуть сміливо претендувати на статус «топ-менеджер» та «антикризовий менеджер». Свій перший управлінський досвід нащадок аристократичного роду Якоб рицар фон Петрович здобув саме завдяки ретельній роботі із вдосконалення функціонування батьківського маєтку. Невдовзі набутий досвід та практичні знання стали в пригоді під час керуванням спадковим маєтком дружини майбутнього бургомістра Антонії фон Мікулі, який був розташований у с. Веренчанці Заставнівського р-ну. Фон Петрович мав неабиякий підприємницький хист та успішно застосовував у господарстві тогочасні інновації та винаходи. Згодом маєток у Веренчанці почав приносити суттєвий прибуток, а ім'я Якоба фон Петровича, як вправного фахівця, стало відомим на території всієї Буковини.

Українська майстриня ділового одягу, генеральний директор ТДВ «Трембіта» Стелла Омелянівна Станкевич народилася в с. Ошихлібах Кіцманського р-ну. Спочатку вона пов'язала своє життя з професією швачки, була гарним професіоналом і лідером у колективі швейної фабрики у Чернівцях, тому директорка запропонувала їй посаду майстра. У 29 років С. Станкевич призначили начальником цеху з пошиття чоловічих костюмів, де у її підпорядкуванні працювало вже 500 працівників. Долаючи нелегкі сходинки виробничої кар'єри, С. Станкевич здобула вищу освіту і випробовувала себе у ролі головного технолога, головного інженера і, нарешті, директора підприємства, у якому працювало вже 5000 підлеглих. З 1984 р. обіймає посаду генерального директора ВШО (ТДВ) «Трембіта». Завдяки її діловим якостям, вмінню ефективно керувати та ухвалювати неординарні, сміливі рішення підприємству вдалося не лише вистояти у складних економічних умовах, а й динамічно та сучасно розвиватися. Сьогодні продукцію цього підприємства знають не тільки в нашій країні, а й за кордоном.

Чи знаєш ти, що піонер комп'ютерних технологій у США Стів (Степан) Возняк походить з родини емігранта з Буковини? Він став не тільки конструктором (разом зі Стівом Джобсом) одного з перших персональних комп'ютерів у світі, а й успішним підприємцем – співзасновником фірми Apple inc. У 1975 р. Возняк почав працювати в компанії Hewlett-Packard, де проектував калькулятори. Коли на ринку з'явився перший персональний комп'ютер Altair 8800, Стівен не міг дозволити собі витратити 400 доларів на його покупку, тому вирішив зібрати свій власний. У гаражі Возняк і його приятель Стів Джобс створили комп'ютерну плату – прототип комп'ютера Apple I. Місцевий торговець електронним обладнанням замовив їм 25 таких пристроїв, що спонукало хлопців створити своє підприємство, і Возняк у 26 років став його віце-президентом. Першою продукцією новоутвореної компанії став комп'ютер Apple I ціною 667 доларів. Apple II, що з'явився незабаром, став ще компактнішим і зручнішим у використанні. У 1980 р. Apple II надійшов у публічний продаж і зробив Джобса і Возняка мільйонерами. Наступними кроками фірми стало виробництво принтерів і програмного забезпечення, яке писав Возняк. До 1992 р. щорічний прибуток фірми досяг 7 млрд доларів.

Людина має вчитися, їсти, лікуватися, мати житло, одягатися, переміщатися в просторі тощо. Потреба – це необхідність володіти певними речами, а також користуватися послугами – в освіті, охороні здоров'я, побуті, розвагах тощо. Для того щоб задовольняти потреби людей у товарах і послугах, й існує бізнес.

Бізнес (з англ. – заняття, справа) дає людям те, що їм потрібне для життя. А людина, яка займається бізнесом, називається бізнесменом або підприємцем. Бізнесмен має 1) вивчити потреби людей, 2) знайти або зробити те, що їм необхідно, 3) продати це людям, які все це споживають і тому називаються споживачами. Це величезна праця, що потребує постійних зусиль. Що ж змушує бізнесмена так працювати? Головна його мета – отримати від своєї справи більше коштів, ніж у неї вкладено, тобто отримати прибуток.

Прибуток – це частина виручки від продажу товару (виконання робіт або послуг), що залишається після виплати та покриття всіх витрат на виробництво цих товарів і після оплати всіх податків. Прибуток дає можливість розвивати свій бізнес, вкладати гроші в цікаві проекти, робити для себе необхідні покупки, краще харчуватися, одягатися, відпочивати й т. д. Великий і регулярний прибуток також дає змогу займатися благодійною діяльністю. Крім цього, бізнесмен може отримувати моральне задоволення від самореалізації, утілення своїх ідей, виробництва корисних товарів тощо.

Однак підприємницька діяльність – це не тільки радість перемог. У бізнесі є гостра конкурентна боротьба, суперництво, ризик втрат та інші проблеми. Важливо вірити у свою ідею, мати чіткий план її реалізації й не боятися складнощів.

У нашій країні тепер у кожної людини є можливість мати свою справу й бути власником/власницею. Хто ж такий/така власник/власниця? Це людина, яка має право володіння, користування, розпорядження яким-небудь майном. Бізнесмен/бізнесменка, як і власник/власниця, може мати в розпорядженні засоби виробництва – будинки, землю, інструменти, машини, комп'ютери тощо, зокрема звичайну духовку, якщо збирається сам/сама випікати тістечка, або бандуру, якщо збирається грати в переході й цим заробляти гроші. Отже, якщо в підприємця/підприємниці є власність на засоби виробництва чи гроші на їхню оренду, він/вона може почати свою справу (бізнес). Обсяг діяльності залежить від вкладеного в нього капіталу, тобто грошей. Якщо на старті підприємницької діяльності ти обмежений/обмежена в коштах, значить, потрібно розраховувати на свої сили або знайти інвестора/інвесторку – того, хто має вільні гроші й готовий їх вкласти в цікаві ідеї з метою отримати прибуток чи безкорисливо, як благодійник/благодійниця. Пошук грошей для реалізації ідей називається «фандрайзинг». Практика показує, що майже всі великі ідеї, наприклад виготовлення автомобілів чи комп'ютерів, на самому початку не викликали великого захоплення в тих, хто мав капітал і міг допомогти втілити в життя нове відкриття. Також багато цікавих ідей сучасним бізнесменам спали на думку ще під час навчання у школі. Тож, якщо в тебе є бізнес-ідея, не втрачай надії й наполегливо шукай можливості її втілення.

Для успішного заняття бізнесом необхідно розуміти, що таке маркетинг. Щоб домогтися успіху, треба зрозуміти, для кого ти працюєш. Розуміння і задоволення потреб своїх споживачів – це і є маркетинг. Мета маркетингу – дізнатися і зрозуміти чи переконати споживача/споживачку (клієнта/клієнтку) настільки, щоб без цього товару або послуги він/вона не міг/могла обходитися. Товари й послуги, за які ми просто зараз готові дістати гроші з гаманця, і є попит. Наприклад, парасольки найкраще продаються в дощову погоду. Ще один приклад. Бізнесмен Байрон Різ вирішив стати справжнім Санта-Клаусом для дітей у всьому світі, адже кожен малюк узимку мріє про подарунок чи хоча б лист від нього. Чоловік зробив сайт SantaMail.org, щоб діти мали можливість відправити свої листи в «Сантамейл» на «Північному полюсі». Щоб отримати персоналізовану відповідь від Санти, батькам діточок треба було заплатити 9,95 доларів. Це, може, й невелика сума, але якщо помножити її на 300 тис. відповідей, які Байрон від імені Санти відправив тільки у 2016 р., то виходить кругленька сума.

Усе має свою ціну, зокрема товари та послуги. Ціна – це кількість грошей, які правлять за річ, продукт або послугу. Як встановлюється ціна? На ринку зазвичай покупці торгуються з продавцями. Продавець називає ціну, вищу від тієї, яку очікує отримати, а покупець, навпаки, називає ціну, нижчу від тієї, яку готовий сплатити. Торгуючись, вони встановлюють ціну, яка влаштовує їх обох. У магазинах зазвичай торгуватися не вийде – там всі платять однаково. Від чого залежить ціна? Від витрат на виготовлення й від попиту. Чим вищий попит, тим вища ціна. Найпростіший метод ціноутворення – собівартість + надбавка, де собівартість – це сума грошей, витрачена на те, щоб зробити товар або надати послугу, а надбавка – це прибуток, який ти сподіваєшся отримати.

Наприклад, ти можеш виготовити повітряного змія. Для того щоб його зробити, потрібно купити клей, папір, палички для каркаса, фарби, нитки тощо. Формула ціни на змія може бути така: 50 грн – ціна всіх матеріалів і твоєї роботи з виготовлення плюс надбавка за ідею і винагородження (20 % від 50 грн) – 10 грн. Разом остаточна ціна – 60 грн. Якщо зробити і продати 100 таких зміїв, то отримаєш 6000 грн, з яких 1000 грн буде чистим прибутком. Якщо ж ти їх зробиш і будеш продавати на фестивалі повітряних зміїв і попит на них буде дуже великий, тоді надбавка може бути більша – до 100 %, відповідно і прибуток буде більший. Хоча якщо робити таку велику кількість зміїв, то ще потрібно буде заплатити за відкриття підприємницької діяльності, оренду приміщення, зарплату помічникам, податки, ліцензію на торгівлю і за оренду торгового місця тощо. Усі ці витрати також мають увійти в собівартість товару. Без прибутку будь-яка комерційна діяльність втрачає сенс.

(За А. і П. Владимирськими)

Всесвітньо відомі стартапи – хостинг відеофайлів YouTube, соціальна мережа Facebook колись теж стартували з ідеї. Прочитай про бізнес-ідеї юних буковинців. Розкажи, який шлях, на твій погляд, має пройти майбутній підприємець, щоб втілити свою бізнес-ідею у життя.

З 2016 р. щорічно у Чернівецькій області проводиться Регіональний вернісаж учнівських бізнес-ідей «Стартап юніор». Зокрема, були запропоновані ідеї салону «Cute animals», розважально-ігрового клубу «VIP-paintball banda», Інтернет-порталу організації індивідуальних подорожей «Free Way», ресторану на колесах «Food Truck», прокатного бюро «Baby-boom» тощо. Бізнес-ідея «Free Way», яка виграла у 2016 р., вже втілена в життя, працює та пропонує свої послуги жителям Чернівецької області.

МЕЦЕНАТСТВО Й МИЛОСЕРДЯ

Меценатство – благодійна діяльність у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень

Благодійність, або добродійність, – безкорисливе надання допомоги тим, хто її потребує

Милосердя є діяльним прагненням допомогти кожному, хто має в цьому потребу. Відповідно до християнського віровчення обов'язком кожної людини визначено такі милосердні вчинки: голодного нагодувати, спраглого напоїти, голого одягнути, недужого відвідати, померлого поховати. Добра порада іншій людині вважається виявом духовного милосердя. Милосердя ґрунтується на таких якостях людини, як чуйність, уважність, доброзичливість, і несумісне з пихою, байдужістю, брутальністю.

В ісламі, як і в інших світових релігіях, постійне моральне вдосконалення ставиться за обов'язок кожному/кожній правовірному/правовірній мусульманину/мусульманці. Згідно з віровченням, Аллах, який є милостивим і милосердним, вимагає і від мусульман виявляти такі ж якості. При цьому в Корані йдеться не лише про співпереживання, співчуття тому/тій, хто потрапив/потрапила у складне становище, а й про надання йому/їй реальної безкорисливої допомоги і підтримки. Всі мусульмани мають платити зак'ят – милостиню, або податок на користь тих, хто потребує допомоги.

У давніх євреїв існували етичні норми про необхідність співчуття ближньому, надання йому моральної і матеріальної підтримки. Вважається, що добродійність є одним з основних постулатів іудаїзму. Старий Завіт містить декілька законів, що передбачають свого роду оподаткування на користь бідних. У Талмуді добродійність позначається як праведність або справедливість: бідний має право отримувати, а спроможна людина має давати. Проте від обов'язку виявляти милосердя не звільняється ніхто: ні сильний світу цього, ні останній бідняк.

Подумай, чому раніше медсестру в лікарні називали сестрою милосердя.

Прочитай притчу. Які емоції вона в тебе викликала? Які живі істоти (і зокрема люди) навколо тебе найбільше потребують милосердя й співчуття? Як ти гадаєш: чи кожна людина здатна на милосердний вчинок?

Один старий йшов берегом моря і раптом побачив хлопчика, який піднімав з піску морських зірок і кидав їх у воду. Старий підійшов ближче і спитав: «Навіщо ти кидаєш ці морські зірки у воду?» Хлопчик, не припиняючи свого заняття, відповів: «Якщо вони залишаться на березі до завтрашнього ранку, коли почнеться відлив, то загинуть». – «Але це ж просто нерозумно! – вигукнув старий. – Озирнись! Тут їх тисячі на всьому узбережжі. Твої спроби нічого не змінять!» Хлопчик підняв наступну морську зірку, на мить задумався, кинув її в море і сказав: «Для цієї зірки я зараз змінив усе». Тоді старий теж підняв зірку й кинув її в море. Потім ще одну. До ночі на пляжі було безліч людей, і кожна піднімала і кидала в море зірку. І коли зійшло сонце, на пляжі не залишилося жодної неврятованої живої істоти.

Англійський поет і релігійний діяч XVI–XVII ст. Джон Донн колись сказав: «Бути милосердними – це значить робити все, що ми спроможні зробити». Разом із сусідом/сусідкою по парті обері одну з наведених нижче ситуацій і напишіть на пелюстках квітки-семицвітки ваші можливі дії – як ви могли б виявити милосердя, допомогти в цій ситуації. Хто із твоїх знайомих потребує співчуття і допомоги?

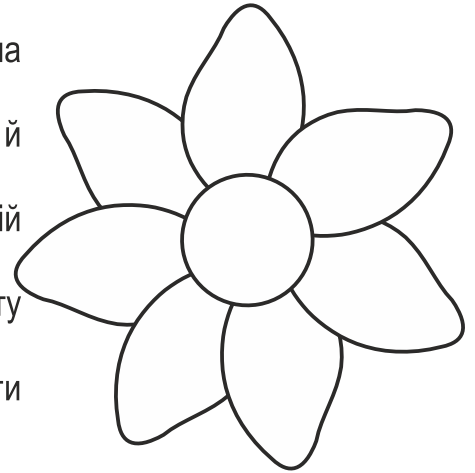
1. У дворі живе дуже милий і спокійний пес-безхатко, а на вулиці лютий мороз.

2. Ви зустріли на вулиці іноземця, який загубився в місті й не володіє жодною з мов, яку ви знаєте.

3. У вашому під'їзді живе одинока старенька бабуса, якій важко пересуватися.

4. У багатодітної родини з вашого населеного пункту згоріли оселя й майже все майно.

5. По дорозі зі школи ви побачили, що старші діти знущаються над молодшими.

Прочитай вірш Марійки Підгірянки і визнач, про що тут ідеться – про благодійність, меценатство чи милосердя?

Наша рідна хата мала, проста,
Та для всіх нас є в ній місця доста.

Ще й як сиріточка до нас зайде,
То і собі місце на ніч знайде.

Прочитай про деяких меценатів нашого краю. Кого із давніх і сучасних меценатів/меценаток і благодійників/благодійниць твого населеного пункту ти знаєш? Згадай, що таке толока і кого називають волонтером. Поміркуй, яку допомогу ти вже встиг/встигла надати людям. До кого ти виявив/виявила милосердя?

Антон Кохановський фон Ставчан (1817–1906) – відомий бургомістр Чернівців, який 26 років обіймав цю посаду, народився в Тернополі у польській родині. Завдяки його діяльності в Чернівцях відбулося будівництво водогону, каналізації, електромережі, пуск першого трамвая, покриття вулиць бруківкою тощо. Як голова Фонду для нужденних жертвував значні суми для лікування важкохворих. Під час голоду 1865–1866 рр. він наказав виловити всю рибу зі ставків, що були в його маєтку, привезти до міста і роздати людям. У 1860-х рр. А. Кохановський став засновником і головою Товариства плекання музичного мистецтва на Буковині. Він давав кошти на озеленення міста, подарував для фронтона ратуші великий годинник тощо.

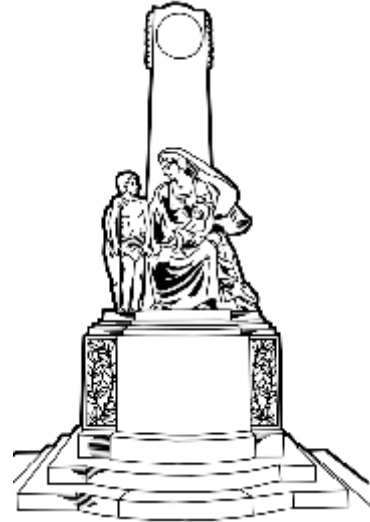
Георге Асакі (1788–1869) – письменник і перекладач, якого в Молдові та Румунії вважають просвітителем, народився у вірменській родині в м. Герці. Він став засновником першої румунської школи та національного театру в Яссах (1817), організатором Михайлівської академії (1835), на базі якої засновано перший румунський університет (1860). У 1829 р. почав видавати першу молдовську газету «Албіна роминяске» («Румунська бджола»). Був меценатом – покровителем румунського живопису, музики, наставником культурного життя, ініціатором художньої освіти в школах.

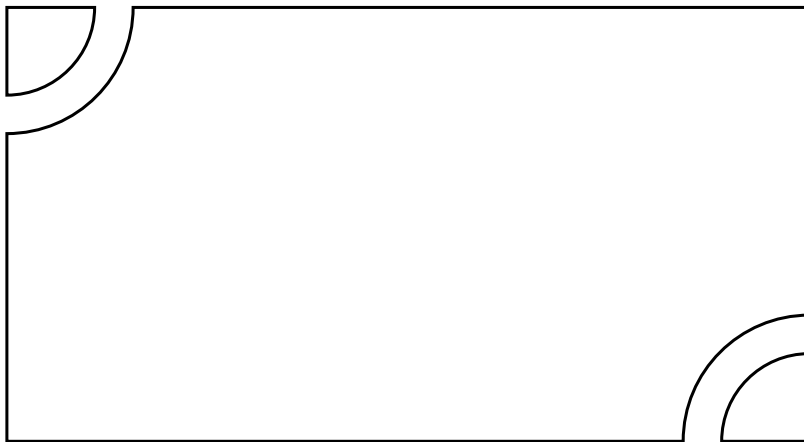

Євген Омельський (1901–1980) – український меценат і діаспорний діяч – народився в с. Онуті Заставнівського повіту, середню освіту здобув у Чернівцях, вищу медичну – у Відні. Згодом емігрував до Німеччини, а після Другої світової війни – у США, де займався лікарською практикою і наукою. Став засновником різноманітних медичних курсів в українських громадах США. Був членом та одним із керівників багатьох українських діаспорних організацій. Загальна сума пожертв Є. Омельського на Фонд катедр українознавства Гарвардського центру українських студій становила понад 90 тис. доларів США. Створено видавничий фонд імені д-ра Євгена Омельського.

Маркус Кіслінгер (1849–1928) – відомий чернівецький фабрикант – походив із давнього австрійського роду. Він разом із дружиною Анною уславилися як меценати і благодійники. Коштом подружжя в 1913 р. був побудований єврейський громадсько-культурний центр «Тойнбігалле», вони стали співзасновниками єврейського сиротинця. У пам'ять своїх батьків Кіслінгери збудували сучасну обласну лікарню. На подвір'ї лікарні у 1915 р. Маркус на згадку про померлу дружину встановив скульптурну групу «Харита». Сучасники відгукувалися про нього: «Кожен знає порядного купця, спеціаліста будівельної справи, великодушну гуманну людину і філантропа... пана Маркуса Кіслінгера».

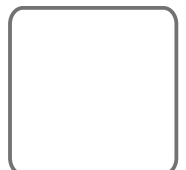
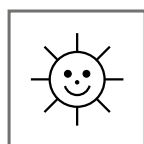
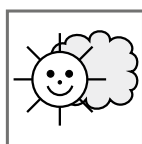
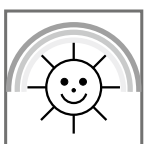
На основі власних знань та уявлень спробуй зобразити милосердя за допомогою найбільш характерних для нього символів.

Чи знаєш ти, що в Україні існує Українська біржа благодійності? Дізнайся більше інформації з їхнього електронного ресурсу за QR Code. Подумай, яку ти можеш здійснювати благодійну діяльність?

Уяви собі, що ти вже дорослий/доросла й тебе обрали головою громади або мером міста. Що, на твій погляд, можна було б зробити (наприклад, які закони можна запропонувати чи що побудувати, заснувати тощо), щоб допомогти нужденним і хворим людям, щоб у твоєму населеному пункті всі були задоволені життям, веселі й щасливі.

ВІДОМІ РЕЛІГІЙНІ ДІЯЧІ, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ БУКОВИНОЮ

Атеїзм – світогляд, який заперечує, або не має віри в існування Бога чи богів, духів, інших надприродних істот

Конфесія – об'єднання вірян чи особливості віросповідання в межах певного релігійного вчення, наприклад, католицизм, православ'я і різні варіанти протестантизму – це конфесії в християнстві

Подумай, які світові релігії та конфесії ти вже знаєш. Як ти гадаєш, чи відрізняється чимось атеїст від вірянина? Розкажи про свої відчуття та враження під час відвідування сакральної споруди чи місця для молитви.

Поліетнічність регіону та його складна історія обумовили те, що в Чернівецькій області існують майже всі традиційні для України релігійні течії і навіть такі, яких більш ніде немає в державі, зокрема назариняни – послідовники течії, що з'явилася у 1920-х рр. в Угорщині, або осташі (від рум. *Astia Domnului* – військо боже) – гілка румунського православ'я, яка виникла в 1925–1927 рр. у м. Сібіу (Трансільванія). На 2010 р. із майже мільйонного населення області (903,5 тис.) свою релігійність декларувало близько 660 тис. осіб (72 %). У 417 населених пунктах краю функціонувало 1248 релігійних організацій 25 напрямків і течій.

Прочитай про різні християнські конфесії і церкви, до яких відносять себе віряни в Чернівецькій області.

Традиційно православна церква була і залишається найбільшою релігійною організацією краю. У наш час одна частина православних церков підпорядкована Московському патріархату (412 громад), а частина – Київському (154 громади), у краї є церкви, де традиційно служба Божа відбувається румунською мовою. У Чернівецькій області також здавна живуть росіяни-старовіри чи старообрядці (нараховується 8 парафій) – нащадки тих, хто не визнав церковної реформи російського православ'я в XVII ст. і був змушений тікати від переслідувань. Біла Криниця у Глибоцькому р-ні певний час вважалася світовою столицею групи старовірів, які називали себе «липіванами» – вірянами Руської православної старообрядської церкви, або Білокриницької ієрархії. Тут були побудовані монастир, Покровський собор та ін. церкви, створена резиденція Білокриницького митрополита, яка у 1940-х рр. була перенесена в м. Браїлу (Румунія).

Протестантизм у краї представлений переважно баптизмом (175 громад), адвентизмом (97 громад), п'ятдесятниками (144 громади) і Свідками Єгови (63 громади). Першими в краї стали проповідувати адвентисти – у 1906 р., їхні громади у Великому Кучурові та Новоселиці очолили В. Якубович, Г. Орещук і Г. Дарій. У 1960–1990 рр. Чернівецька область вважалась одним із центрів поширення адвентизму в Україні. Через німецьких колоністів у 1910-х рр. поширилося вчення євангельських християн-баптистів. Пізніше на Буковині з'явилися Свідки Єгови, і Хотин став їхнім своєрідним центром. Окрім перерахований течій, у краї були кальвіністи, лютерани, осташі, адвентисти-реформісти, назариняни, інокентіївці та ін. Також на Буковині є неохристиянські течії, зокрема мормони. Першими католиками на Буковині були поляки та військовослужбовці австрійської армії. Тепер Римо-католицька церква в області має 30 громад. Водночас сьогодні зростає кількість греко-католицьких парафій – до 25 громад. Також із XIV ст. і дотепер у нашому краї мешкають віряни Вірменської апостольської церкви і вірмено-католики. Коштом вірменської громади у 1875 р. в Чернівцях була збудована вірмено-католицька церква.

Прочитай історії життя й діяльності деяких релігійних діячів різних Церков, які жили в нашому краї і яких сьогодні вважають святыми. Подумай, що об'єднує цих людей.

Петро Могила (Petru Movilă, 1596/1597–1647) – український політичний, церковний і освітній діяч молдовського походження, вважається «батьком руської теології». Народився в Сучаві в родині молдовського і волоського господаря Симеона Мовиле і семигородської (румунської) княжни. Початкову освіту юнак здобув у Львівській братській школі, потім навчався в університетах Голландії, Польщі, Франції. Брав участь у Цецорській і Хотинській битвах і певний час був одним із претендентів на трон господаря Молдови. Після послуху в Києво-Печерській лаврі прийняв чернечий постриг. У 1627 р. П. Могила був посвячений на посаду архімандрита лаври. Він ініціював церковну реформу і реформу освіти – заснував Києво-Могилянську академію, уклав загальновизнане православними Сповідання Віри (Катехізис, 1640), був меценатом та благодійником – відбудовував церкви та монастирі, жертвував на книговидавничу справу. З 1632 р. і до своєї смерті обіймав посаду митрополита Київського, Галицького і всієї Русі, екзарха Константинопольського патріарха. Був успішним дипломатом – відстоював існування, права і свободи православної церкви в Речі Посполитій. У 1996 р. Петро Могила був канонізований як святитель УПЦ КП. Сьогодні святість Петра Могили вшановують не тільки в Україні, а й у Польщі, Росії, Румунії тощо.

Митрополит Амвросій Білокриницький (1791–1863) народився в Східній Фракії в родині грецького священника Георгія Паппа-Георгополі і був наречений Аміреасом, хоча в старообрядницькій традиції його мирським ім'ям вважається Андрій Попович. Як і батько, закінчив духовне училище і був висвячений на священника. У 1817 р. став ченцем, потім настоятелем монастиря. У 1835 р. Константинопольським Патріархом Григорієм VI був висвячений на єпископа і поставлений митрополитом Босно-Сараєвським. Співчував і підтримував сербів під час повстання проти османів, через що був відкликаний з посади. У 1846 р. в Константинополі до Амвросія звернулися представники російських старообрядців

– ченці Павело (Великодворський) і Алімпій (Зверев), що займалися пошуками єпископа, який погодився б очолити їхню Церкву. Амвросій погодився, приїхав до Білої Криниці, урочисто був приєднаний до старообрядництва і висвятив нових єпископів і священників. Ця діяльність не сподобалася російській владі, яка зажадала від австрійців припинити розвиток старообрядництва. У 1848 р. Амвросію у Відні запропонували повернутися до Константинопольського патріарха або поїхати у заслання. Митрополит не зрадив своїх переконань і вибрав заслання. У 1996 р. він був канонізований – зарахований до лику святих Російської старообрядницької церкви.

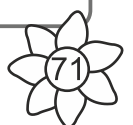
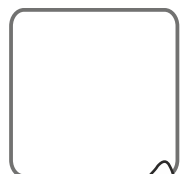
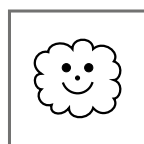
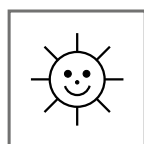
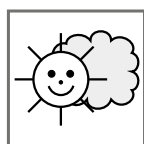
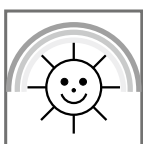
Розвиток релігійного життя іудейських громад Буковини розпочався з призначенням у 1789 р. на посаду крайового рабина теолога Хаїма Бен Шломо Тирера (1760–1816), який згодом став відомим як Хаїм Черновіцер (Чернівецький). Він сприяв проникненню в край хасидизму (містичного відгалуження іудаїзму), а згодом тут утворилося два визначних центри розвитку цього вчення – у Вижниці та Садгорі. Хоча є думка, що хасидизм на Вижниччині зароджувався, адже засновник цього вчення – Ізраель бен Еліезер (Баал Шем Тов, або Бешт, 1698–1760) – у 1727–1734 рр. жив тут у горах і плекав свої ідеї.

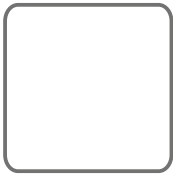
У 1842 р. з Ружина у Садгору свою резиденцію переніс відомий хасидський цадик (духовний провідник) Ізраель Фрідман (1797–1850). Він вважався чудотворцем, і його резиденція стала місцем паломництва. Ружинсько-садгірський хасидизм став колискою безлічі інших течій – боянського, чортківського, гусятинського, богуського і стефанештського в Румунії. Двір Фрідмана відзначався небаченою розкішшю і привертав багатих єврейських купців і підприємців. Його наслідував син – цадик Абрагам Яків Фрідман, за часів якого відбувся значний розквіт іудейської громади міста, а потім онук. Усі вони поховані у Садгорі, на прощу до їхніх гробниць приїжджають хасиди з усього світу.

Зятем засновника садгірської династії Ізраеля Фрідмана був син косівського цадика рабин Менахем Мендл Хагер (1830–1884), який у 1854 р. відкрив свій власний двір у Вижниці. Він швидко набув популярності як духовний провідник і чудотворець. М. Хагер став родоначальником Вижницької хасидської династії, яка сьогодні є однією з найчисленніших у світі. Ружинсько-садгірська династія Фрідманів нині налічує майже 400 сімей, які мешкають у США, Бельгії, Великій Британії та Ізраїлі.

Подумай і напиши, що має уміти і якими якостями має володіти духовний/духовна лідер/лідерка громади в сучасному світі.

ДИТЯЧІ БІБЛІОТЕКИ. ВІДОМІ ПИСЬМЕННИКИ/ ПИСЬМЕННИЦІ КРАЮ

Як ти гадаєш, навіщо люди вигадали бібліотеки? Чому люди збирають книги? Чи потрібна паперова книга в епоху цифрових технологій? Чому люди пишуть вірші й чи потрібна поезія? Поміркуй та обговори свої думки з однокласниками й однокласницями.

Розкажи про свої враження від відвідування таких закладів: 1) дитячої або шкільної бібліотеки; 2) безкоштовної електронної бібліотеки; 3) книжкового магазину (супермаркету), книжкової виставки або ярмарку.

Чернівецька обласна бібліотека для дітей розпочала свою роботу в 1944 р. Основою бібліотеки є книжкові фонди, які на сьогодні налічують понад 100 тис. примірників, щорічно бібліотека передплачує понад 100 назв газет і журналів. Це сучасний методичний і культурно-дозвіллевий центр. Тут проводяться всеукраїнські і регіональні конкурси, зокрема «Найкращий читач року», Всеукраїнський тиждень дитячого читання, під час якого проводяться виставки, театралізовані свята, цікаві зустрічі, лицарські турніри, вікторини, паради улюблених героїв «Моя улюблена Книга», «Таємниці королеви Книги», «У святковому місті Читайликів». У Чернівецькій обласній бібліотеці для дітей працює клуб «Цікаві зустрічі». Історію рідного краю маленькі читачі досліджують на заняттях клубу «Буковинчики». Дитячі бібліотеки також можна відвідати в містах і районних центрах Чернівецької області.

Передивись свою домашню бібліотеку, зокрема книжки, комікси, дитячі журнали, які ти читав/читала вдома з батьками або самостійно. Згадай аудіокниги, які ти, можливо, слухав/слухала в дитинстві. Які з них є твоїми найулюбленішими й чому? Хто із героїв/героїнь книг або коміксів справив на тебе найсильніше враження? Які історії чи творчі завдання з дитячих журналів найбільше запам'яталися? Принеси в клас улюблену книжку/комікс/журнал і розкажи про неї сусіду/сусідці по парті.

Подумай, розпитай дорослих, пошукай в Інтернеті та спробуй скласти перелік професій людей, які долучилися до виготовлення дитячої книги.

Згідно зі словником, письменник/письменниця – у широкому розумінні – це людина, яка висловлює власні думки, досвід і бачення світу в письмовій формі (тобто пише будь-які твори – художні, наукові, публіцистичні). У вузькому розумінні – це автор художніх творів; особа, для якої літературна діяльність є професією. Спробуй правильно з'єднати, як називають різних письменників і письменниць.

**Блогер/
блогерка**

– людина, яка пише невіршовані художні твори (прозу). Серед них виділяють гумористів, есеїстів, казкарів, новелістів, повістярів, романістів, сатириків та ін., тобто тих, хто спеціалізується на написанні творів у цих літературних жанрах.

**Дослідник/
дослідниця**

– людина, яка створює віршовані або невіршовані художні твори (водевілі, драми, комедії, містерії, трагедії, трагікомедії, драматичні поеми тощо), призначені для вистав у театрі або для читання.

**Драматург/
драматургиня**

– людина, яка пише прозові твори, де висвітлює актуальні питання, що стосуються здебільшого політики та громадського життя. Як і журналісти, може розміщувати їх у засобах масової інформації.

**Перекладач/
перекладачка
літератури**

– людина, яка робить короткі записи, зображення чи мультимедіа на різні теми, що регулярно додаються й можуть коментуватися в «мережевому журналі» сайту чи в соціальних мережах.

**Поет/
поетка**

– людина, яка займається науковою роботою – вивченням, спостереженням, аналізом чого-небудь – і сприяє отриманню і поширенню нових знань через публікації результатів своїх досліджень у наукових статтях і книгах.

**Прозаїк/
прозаїкinya**

– людина, яка творчо, якісно та повно передає зміст твору, написаного іншою мовою, своєю рідною мовою або тією, якою гарно володіє. Може перекладати будь-які твори – поезію, прозу, публіцистику тощо.

**Публіцист/
публіцистка**

– людина, яка пише літературні віршовані твори (байки, вірші, казки, оди, сонети, тексти пісень та ін. твори). Той/та, хто оспівує, прославляє що-небудь; бард, піїт, скальд, співець та ін.

Прочитай про деяких відомих письменників/письменниць нашого краю, які писали і пишуть для дітей і дорослих. Чи ти читав/читала їхні твори? Знайди та процитуй улюблений уривок з якого-небудь твору одного із наведених нижче авторів.

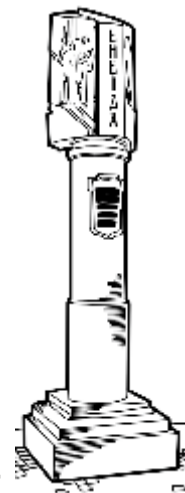
Краса природи, різноманіття й багатство культур та мов, розвиток писемності й освіти, надихнули на творчість багатьох жителів нашого краю. Унікальність буковинських письменників і письменниць у тому, що майже всі вони були поліглотами – знали

щонайменше 3–4 мови – зазвичай німецьку, румунську, українську, а ще ідиш, польську, російську, французьку та ін., й не тільки знали, а й творили цими мовами. Серед наших земляків – визнаних класиків української літератури – варто згадати Осипа-Юрія Федьковича (1834–1888), який народився в Путилі. З його іменем пов'язано зародження української літератури й розвиток усього українського письменства в краї, тому його ще називають Буковинським Солов'єм чи Буковинським Кобзарем. Він писав свої твори німецькою та українською мовами, зокрема і для дітей – казки «Бідолашко», «Мудра жінка», вірші, поеми «Лук'ян Кобилиця», «Довбуш», оповідання «Опришок», «Ярмарок на мухи» тощо. Також німецькою та українською мовами створювала свої шедеври відома письменниця Ольга Кобилянська (1863–1942), яку звали Буковинською Орлицею. Хрестоматійними стали твори для дітей чернівецького письменника, композитора, художника і педагога Сидіра Воробкевича (1836–1903), який писав українською, німецькою і румунською мовами. Він був священиком у буковинських селах, де вивчав фольклор і побут місцевого населення, і це надихало його творчість. С. Воробкевич створив чимало віршів, пісень для дітей, зокрема «Рідна мова», «То наші любі, високі Карпати», «Веснянка», «Осінь» та ін.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. на Буковині активізувався процес національного відродження і з'явилися нові імена педагогів і фольклористів, які намагалися зробити свій внесок у розвиток україномовної дитячої літератури. Зокрема згадаємо уродженця Дорошівців Заставнівського р-ну Івана Бажанського (1863–1933), який створював художні твори (поезії, оповідання, нариси) на педагогічні та морально-етичні теми, що публікувалися в часописах «Буко-вина», «Руська рада», у дитячому виданні «Ластівка»; викладача з Кіцмані і громадського діяча Буковини Сильвестра Яричевського (1871–1918); уродженку Чунькова Заставнівського р-ну Євгенію Ярошинську (1868–1904), яка була педагогом, етнографом, письменницею і перекладачкою; українського поета і прозаїка з Чернівців Юрія Пантелейчука (1899–1924), який писав свої твори під псевдонімом Остап Вільшина; вчителя чернівецької гімназії Дмитра Макогона (1881–1961), який уславив себе гуморесками, байками, та ін.

Серед дитячих письменників Чернівецької області XX ст. виділяються перекладач і гуморист Святослав Лакуста (1884–1959), який писав сатиричні вірші для дітей і деякий час жив на Вишниччині; уродженець Кіцмані, фольклорист, який упорядкував книги казок Буковини і Верховини, Михайло Івасюк (1917–1982); поетеса із Задубрівки Заставнівського р-ну Параска Амбросій (1910–1997), яка плідно творила, незважаючи на те що змалку була паралізована; дочка Д. Макогона Дарина, яка писала під псевдонімом Ірина Вільде (1907–1982) і стала всесвітньо відомою (див. QR Code), та ін. У новій генерації дитячих письменників уславилися уродженка Мамаївців Кіцманського р-ну Зірка Мензатюк, твори якої публікувалися у часописах «Соняшник», «Барвінок», «Малятко», «Веселка», «Паросток», «Дзвіночок» та ін.; Василь Кукульняк із с. Шубранця Заставнівського р-ну, який написав «Пригоди Михайлика та песика Ньютика», «Стежками отчого краю», «Плутанчик», «Неслухняні малюки» та ін., п'єси «До баби Яги в гості» та «Чернівчанка»; уродженка Розтоків Путильського р-ну Марія Матіос, поезія і проза якої для дітей та дорослих перекладені на вісім мов світу, та ін.

Серед відомих письменників XIX–XX ст., які творили на ідиш, а також молдовською, німецькою, російською, румунською мовами, згадаймо класика єврейської літератури

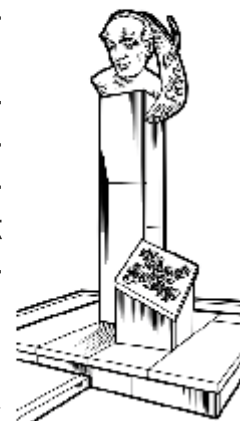
поета, байкаря і драматурга Еліезера Штейнбарга (1880–1932). Для популяризації єврейської дитячої літератури він писав невеличкі оповідання, казки, повчальні історії, які друкувались на сторінках єврейських часописів. Чудові дитячі вірші та байки на ідиш і німецькою писав уродженець Хотина Гдальє Ліпінер (1876–1983). Інший єврейський поет, уродженець Боян Новоселицького р-ну Йона Грубер (1908–1880) писав твори німецькою мовою й успішно перекладав для дітей твори українських класиків і фольклор. Російською мовою в краї писав поезії для дітей Микола Палагута (1930–1988). Серед класиків румунської літератури згадаймо Міхая Емінеску (1850–1889), який вчився в чернівецькій гімназії, тут завдяки вчителю Арону Пумнулу закохався в румунську мову й написав перші вірші. Свій слід у дитячій літературі краю залишили уродженець Герци румунський і молдовський письменник Георге Асакі (1788–1869), який видав «Вибрані байки»; уродженець Костичан Новоселицького р-ну Іон Ватаману (1937–1993), автор книги оповідань для дітей і юнацтва «Пригоди Атома»; уродженець с. Йорданешт Глибоцького р-ну Мірча Лютик (1939 р. н.), який видав книжку поезій для дітей «Має осінь трьох синів...», та ін.

Пригадай який-небудь улюблений вірш, який ти знаєш напам'ять, і прочитай його однокласникам та однокласницям. Дізнайся, хто автор/авторка цього вірша. Підготуй розповідь або презентацію про дитячого письменника чи письменницю, який/яка тобі особливо подобається. Не забудь процитувати фрагменти з його/її творів.

Буковинський край подарував світові багатьох талановитих письменників і письменниць єврейського походження (понад 30!), які розповіли про свою Батьківщину різними мовами й у різних куточках нашої планети – в Австрії, Аргентині, Бельгії, Німеччині, Молдові, Румунії, США, Франції тощо. Одним із найвизначніших є чернівчанин Пауль Целан (1920–1970), який вважається одним із найкращих європейських ліричних поетів повоєнного часу. Зовсім юною загинула в роки Голокосту чернівецька поетка Зельма Месрбаум-Айзінгер (1924–1942), проте її творчий доробок зберігся і був надрукований в Ізраїлі. Інший чернівчанин – Іцик Мангер (1901–1969) уславився більше як поет-пісняр, його вірші включені в «Антологію світової поезії», видану за ініціативою ЮНЕСКО у 1961 р. Згадаймо також уродженця Сторожинця румунського письменника Альфреда Маргул-Шпербера (1898–1967); письменника і публіциста, уродженця Вижниці Йосипа Бурга (1912–2009); американського поета, прозаїка і літературного критика Хаскла Бронштейна (1897–1968) з Новоселиці; аргентинського письменника Боруха Бендерського (1880–1953) з Романківців Сокирянського р-ну; уродженців Хотина – письменників Лейзера-Давида Розенталя (1856–1932), Шопсе Лернера (1879–1913), Хелену Гітельман (1916–1986?) та ін.

Прочитай перелік імен деяких письменників нашого краю. Обери з переліку три імені й спробуй зашифрувати їх моїм шифром (див. на стор. 118) або придуманим

тобою. Запропонуй сусіду/сусідці по парті їх розшифрувати. Якщо ти нічого про них не чув/чула або не читав/читала творів цих авторів, пошукай інформацію в Інтернеті. Спитай у рідних, кого з поетів чи прозаїків нашого краю, які писали для дорослих, вони знають. Взагалі, які твори сучасних вітчизняних чи закордонних авторів вони читають?

Роза Ауслендер, Володимир Бабляк, Іван Бордейний, Домка Ботушанська, Іван Діброва, Оксана Довгань, Георг Дроздовський, Анна Душак, Ярема Канюк, Іларій та Володимир Карбулицькі, Віра Китайгородська, Іон Кілару, Віталій Колодій, Корнило Ластівка, Омелян і Орест Масикевичі, Василь Мельник, Василь Місевич, Єротеї Пігуляк, Костянтин Попович, Грегор фон Реццорі, Рут Рубін, Тамара Севернюк, Володимир Сердюк, Степан Снігур, Галина Тарасюк, Ольга Терлецька, Михайло Ткач, Василь Фольварочний.

Напиши, яких ще письменників і письменниць, які жили або живуть на Буковині, ти знаєш.

- Міжнародний день дитячої книги відзначається щороку (починаючи з 1967 р.) 2 квітня, в день народження знаменитого казкаря Г. Х. Андерсена.

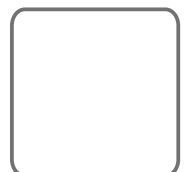
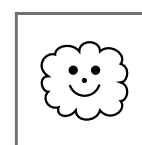
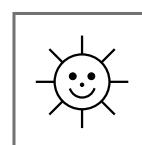
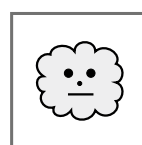
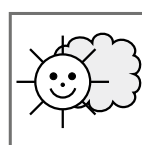
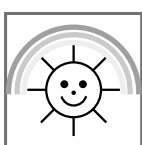
- У 1933–1940 рр. у Чернівцях видавався дитячий часопис «Українська ластівка», у 1990-х рр. він був відроджений.

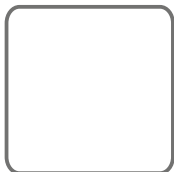
- У нашому краї можна відвідати Літературний музей Івана Бажанського у м. Вашківцях Вижницького р-ну; Романківецький літературно-меморіальний музей К. Ф. Поповича у Сокирянському р-ні; Літературно-меморіальний музей письменниці О. Ю. Кобилянської у Чернівцях і її музей-садибу в с. Димці Глибоцького р-ну; Літературно-меморіальний музей письменника Юрія Федьковича у Чернівцях і його музей-садибу в Путилі.

- У Чернівцях з 2017 р. започаткований щорічний книжковий фестиваль «БукФест».

Об'єднайся в групу з однокласниками та однокласницями й поміркуйте про створення коміксу, мультфільму (з використанням комп'ютерних програм) чи театральної постановки за сюжетом твору одного/однієї з авторів/авторок нашого краю.

КОМПОЗИТОРИ(-КИ) КРАЮ. СПІВАЄМО ПРО НАШУ БАТЬКІВЩИНУ РІЗНИМИ МОВАМИ

Придумай визначення.

Композитор(-ка) –

Симфонія (з грецьк. – співзвуччя) – гармонійне поєднання звуків, фарб та ін.; великий музичний твір для оркестру

Розкажи, твори яких композиторів/композиторок ти грав/грала на музичних інструментах, співав/співала або слухав/слухала на уроках музики, на концерті чи в опері. Розкажи про свої враження від цих творів. Які музичні твори тобі найбільше подобаються? Як ти ставишся до класичної музики? Які сучасні музичні стилі тобі подобаються? Чи знаєш ти імена не тільки виконавців, а й авторів музики тих сучасних музичних композицій, які залюбки слухаєш у навушниках?

Буковинський край щедрий і багатий талантами. Наша земля дала світові багато талановитих композиторів: Сидора Воробкевича, Мар'яна Гаденка, Георгія (Юрія) Гіну, Павла Дворського, Йосипа Ельгісера, Володимира Івасюка, Євсевія Мандичевського, Михайла Мафтуляка, Василя Михайлюка, Кароля Мікулі, Мотла Полянського, Чіпріана Порумбеску, Степана Сабадаша та ін. Розповімо лише про деяких із них.

Серед перших професійних композиторів краю був композитор, піаніст, педагог і фольклорист Кароль Мікулі (1821–1897). Він народився в Чернівцях у родині з вірменським та румунським корінням. Навчався фортепіанної гри у Фридерика Шопена. Серед творів К. Мікулі переважають фортепіанні, скрипкові і вокальні твори, зокрема етюди, мазурки, вальси, полонези, ноктюрни, релігійні опуси, хорові твори, обробки народних пісень (румунських, польських, французьких тощо) Уславив себе і як меценат, коли заснував Фонд стипендій для бідних гімназистів і пожертвував значні суми на заснування першої бібліотеки Буковини.

Сидір Воробкевич (1836–1903) поєднував у собі дар письменника, композитора і диригента. У 1868 р. він склав іспит на звання викладача співу й регента хору у Віденській консерваторії. Став автором багатьох різноманітних за жанром музичних творів – пісень і хорів, романсів, оперет. Писав музику на слова Т. Шевченка, Ю. Федьковича, І. Франка, В. Александрі, М. Емінеску, В. Бумбака. Також виступав як музичний педагог, зокрема його учнем був видатний австрійський музикознавець українського походження Євсевій Мандичевський (1857–1929) з Багринівки Глибоцького р-ну. Є. Мандичевський написав 11 українських хорів, і зокрема два на слова Шевченка, опрацьовував українські,

російські та молдовські народні пісні, багато років викладав у Віденській консерваторії. Вагома роль у музичному житті Буковини належить видатному композитору, скрипалю, диригенту одному з основоположників румунської класичної музики Чіпріану Порумбеску (1853–1883) із с. Шепіт Путильського р-ну. Його вчителями були К. Мікулі, С. Воробкевич, Є. Мандичевський. Ч. Порумбеску вважався одним із найталановитіших румунських композиторів свого часу, зокрема його «Peal nostru steag e scris Unire» використовується як мелодія національного гімну Албанії.

Володарем Золотої медалі ЮНЕСКО та звання «Золоте ім'я світової культури» став піаніст і композитор Йосип Ельгісер (1929–2014). Він народився у передмісті Чернівців у єврейській родині, пережив Голокост і лише після 30 років здійснив свою мрію – здобув вищу музичну освіту і присвятив себе творчості. Йосип Ельгісер є автором понад 70 пісень, романсів і хорових творів, понад 200 інструментальних та оркестрових творів. Одним із основоположників української сучасної естрадної пісні є український композитор, скрипаль і співак Володимир Івасюк (1949–1979) з Кіцмані. У всіх куточках світу українці співають його пісні «Червона рута», «Водограй», «Я піду в далекі гори» та ін. Серед інших композиторів-піснярів згадаємо Василя Михайлюка (1929–2003) з Вашківців – автора «Черемшини» і багатьох інших пісень; Степана Сабадаша (1920–2006), уродженця Ванчинця Новоселицького р-ну, який написав музику до «Пісні з полонини», «Марічки», тощо; співака і композитора Павла Дворського з Ленківців Кельменецького р-ну, автора відомих пісень «Стожари», «Писанка» тощо.

Також не можна оминати ще одного композитора-пісняря й аранжувальника, талановитого продюсера Левка Дутківського, який хоч і не народився на Буковині, проте майже все життя присвятив нашому краю. Його також вважають одним із «батьків» української естрадної музики. Саме Л. Дутківський у 1966 р. (тоді йому було 23 роки!) у Вижниці створив біг-біт групу «Смерічка», яка вперше використала електроінструменти і стала одним із перших вокально-інструментальних ансамблів у колишньому СРСР. Пісні буковинських композиторів і народні українські пісні нашого краю не стали б настільки відомими, якщо б їх не виконували і популяризували інші наші земляки – талановиті естрадні та оперні співаки. Відомими оперними співаками нашого краю були Шльом Вайнштейн, Василь Герелло, Дмитро Гнатюк, Іван Дерда, Лідія Липковська (Маршнер), Петро Ончул, Денис Руснак та ін. На теренах Чернівецької області розпочинали свою співочу кар'єру естрадні виконавці: Іво Бобул, Катерина Бужинська, Лідія Відаш, Василь Зінкевич, Мирослава Єжеленко, Оксана Радул, Ауріка і Софія Ротару, Лілія Сандулеса, Сіді Таль, Назарій Яремчук та ін.

Напиши, яких ще музикантів/музиканток, співаків/співачок і композиторів/композиторок нашого краю ти знаєш. Розкажи про своїх улюблених сучасних співаків/співачок і музикантів/музиканток своєму/своїй сусіду/сусідці по парті.

Розкажи, чи граєш ти на якому-небудь музичному інструменті. Чи подобається тобі вигадувати мелодії? Якби ти був/була композитором/композиторкою, який музичний твір (оперу, балет, симфонію, пісню та ін.) ти хотів/хотіла би скласти й про що?

Якщо тобі дуже подобається музика, ти відвідуєш музичну школу чи навчаєшся складати музику, грати, співати, танцювати самотужки і вже досяг/досягла гарних результатів, тоді ти можеш узяти участь у різноманітних музичних конкурсах, які проводяться в Чернівецькій області та у столиці нашої країни – Києві. Це, зокрема, Міжнародний конкурс юних виконавців на духових та ударних інструментах «Сурми Буковини», Міжнародний фестиваль-конкурс класичної гітари «Магія струни», Міжнародний вокально-хоровий конкурс-фестиваль «Хай пісня скликає друзів», фестиваль-конкурс дитячої творчості «Буковинська зіронька», Конкурс юних композиторів «Мандрівний музика», Конкурс молодих виконавців сучасної естрадної пісні імені Назарія Яремчука, Міжнародний фестиваль-конкурс народного та сучасного танцю Lastivka Dance Fest та багато інших. Також в області відбуваються районні заходи, до прикладу Фестиваль-конкурс дитячої творчості «Перлини гір» на Путильщині та ін. На деяких фестивалях-конкурсах можна продемонструвати циркове мистецтво, художнє читання, театральні мініатюри, театри мод тощо – пошукай інформацію про них в Інтернеті та приєднуйся!

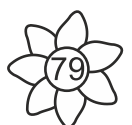
Про Буковину та її міста написано багато пісень і різними мовами, зокрема у 2010 р. в Чернівцях побачило світ видання «Пісні про Буковину», у якому зібрані народні та авторські пісні українців, румунів, поляків, німців та євреїв Буковини, а також найвідоміші сучасні твори буковинських композиторів. Спробуй знайти в Інтернеті тексти деяких пісень, присвячених нашому краю або твоєму населеному пункту, а потім прослухай їхнє виконання. Чи змінилося твоє враження від поетичного тексту після прослуховування пісні? Яку роль відіграє мелодія в пісенному творі?

Запитай у близьких, чи знають вони які-небудь пісні про свій край. Запиши їхні назви. Спробуй на окремому аркуші записати їх мовою оригіналу або їхній переклад українською мовою. Збери спогади дорослих – приклади того, як пісня може допомогти у скрутній ситуації чи як вона може об'єднувати людей.

Пригадай, які народні пісні заведено співати у твоїй родині. Які народні танці ви танцюєте? Розкажи про них. Принеси в клас аудіо- або відеозапис твоєї улюбленої народної музики, пісні або танцю. Спробуйте разом з однокласниками/однокласницями не просто їх прослухати, а й заспівати чи затанцювати. Вивчи одну-дві іношомовні пісні, які поширені в регіоні, і спробуй їх заспівати разом із носіями мов.

Прочитай розповідь. Згадай текст Гімну України. Розкажи, як треба вести себе, коли виконується гімн нашої країни й гімни інших країн. Поміркуй разом з однокласниками й однокласницями, чому кожна країна світу має свої герб, гімн і прапор.

У нашій країні є дві головні пісні – офіційний Гімн України й урочистий музичний твір «Молитва за Україну». Дата створення пісні «Ще не вмерла Україна» залишається достеменно не відомою. Її перше виконання відбулося 10 березня 1865 р. Автором слів є Павло Чубинський – поет, громадський діяч, а музику написав Михайло Вербицький – композитор, диригент, священник УГКЦ. «Молитва за Україну» відома також під назвою «Боже великий, єдиний, нам Україну храни» або як Духовний гімн України. Вона була написана в 1885 р. композитором Миколою Лисенком на слова Олександра Кониського. Відомі аранжування Віктора Матюка, Кирила Стеценка та Олександра Кошиця. У них трохи змінений перший текст, який О. Кониський написав як молитву для дітей, що навчалися в українських школах.

МОЛИТВА ЗА УКРАЇНУ

Боже великий, єдиний, нам Україну храни,
Волі і світу промінням ти її осіни.
Світлом науки і знання нас, дітей, просвіти,
В чистій любові до краю ти нас, Боже, зрости.

Молимося, Боже єдиний, нам Україну храни,
Всі свої ласки-щедроти ти на люд наш зверни.
Дай йому волю, дай йому долю, дай доброго світу,
Щастя дай, Боже, народу і многая, многая літа.

(Редакція О. Кошиця)

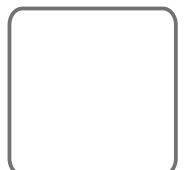
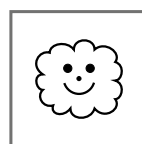
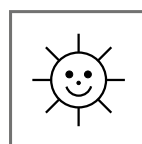
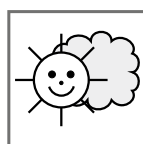
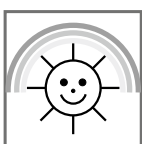
Майже кожна область і деякі міста в Україні мають свій гімн або урочисту чи улюблену пісню. Як ти думаєш, у яких ситуаціях виконується гімн міста, області?

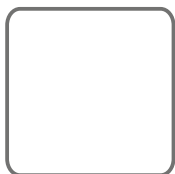

Чи є гімн твого населеного пункту, школи? Спробуй разом із однолітками написати гімн класу або школи. Якщо в тебе не вийде заримувати слова, напиши, що найголовніше ти хотів/хотіла би висловити в цьому творі. Яку музику ти дібрав/дібрала би до цього гімну – сувору й урочисту чи м'яку та ліричну? Коли б виконувався цей гімн?

Згадай свою улюблену мелодію або послухай звуки природи під час прогулянки парком або лісом і спробуй намалювати асоціації, які в тебе виникнуть, і свій настрій. Або спробуй передати свої емоції й асоціації через коротку пантоміму чи танцювальний етюд. Подискутай з однолітками: чи можна фарбами відтворити гармонію музики природи або музики, написаної людьми й зіграної на музичних інструментах чи електронному девайсі?

ХУДОЖНИКИ ТА ХУДОЖНИЦІ НАШОГО КРАЮ

Розкажи, чи подобається тобі малювати. Що ти знаєш про професію художника? Чи подобається тобі відвідувати художні музеї чи виставки, роздивлятися картини в Інтернет-мережі? Як ти гадаєш, про що розповідають нам художники через свої твори?

З'єднай стрілочками поняття та їхній зміст правильно. Чим, на твою думку, відрізняється зображення на картині від зображення на фотографії?

ПОРТРЕТ

– жанр в образотворчому мистецтві, у якому об'єктом зображення є природа, також зображення моря і подій, що відбуваються на морі.

НАТЮРМОРТ

– мальоване, скульптурне або фотографічне зображення людини або групи людей.

ПЕЙЗАЖ

– різновид малярства, що зображає зірвані плоди, квіти, спійману рибу та здобич мисливців, посуд тощо.

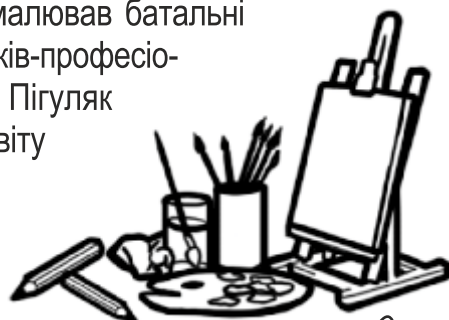
Подискутай зі своїми однокласниками й однокласницями про те, чому люди створюють написи, графіті, мурали (стінописи) на стінах будівель. У якому разі вони можуть завдати шкоду людині, будівлі, громаді? Які написи та малюнки на стінах приносять естетичну насолоду? Які сюжети муралів, художнього оформлення інших архітектурних об'єктів населеного пункту можна запропонувати зробити у громаді? Який би напис чи малюнок ти хотів/хотіла би бачити на власному будинку? Намалюй його на окремому аркуші або напиши текст.

Прочитай текст про творчість деяких митців і мисткинь нашого краю. Спробуй скласти кросворд із прізвищ відомих художників і художниць та назв їхніх картин, використовуючи як ключове слово «мистецтво».

Буковинські живописці, графіки, скульптори, майстри декоративно-прикладного мистецтва втілюють у своїх творах красу природи рідного краю, нашого сучасника, його духовний світ. Творчість талановитого художника-аматора з Чернівців Івана Петра Лучинського (1816–1855) добре відома в Україні та Польщі. Вчився він у місцевих малярів, більшу частину життя прожив у Львові, став відомим портретистом, малював батальні сцени, пейзажі та натюрморти. Одним із перших художників-професіоналів українського походження на Буковині був Юстин Пігуляк (1845–1919), уродженець Мамаївців Кіцманського р-ну. Освіту здобув у Віденській художній академії, уславився картинами «Гуцули», «Любов і вірність», а також портретами.

Найвищі здобутки живописного мистецтва на Буковині пов'язані з ім'ям учня Юстина Пігуляка – Миколи Івасюка

(1865–1937) із Заставни. Як і його перший учитель малювання, Івасюк здобув вищу художню освіту у Відні. Писав картини, присвячені простим селянам, полотна на історичну тематику, портрети. Серед його творчого спадку, який налічує близько 500 картин, згадаймо «Битва під Хотином», «Богун під Берестечком», «Без хліба», «Бідна селянська хата», «Буковинець», «Жнива», «Мати» тощо. У 1899 р. М. Івасюк заснував у Чернівцях художню школу для «талановитої та бідної молодіжі». На жаль, життя художника обірвалося через сталінські репресії. Серед наступного покоління буковинських малярів згадаймо Євсевія Ліпецького (1889–1970) з Вербівців Заставнівського р-ну, який навчався в Мюнхені та Відні. Він був знаним портретистом і вважався одним із найкращих у краї художником-реставратором. Також у його творчому доробку є етюди, акварелі, пейзажі, театральні декорації тощо.

Уславився своїми полотнами український і румунський художник Пантелеймон Видинівський (1891–1978) із Суховерхова на Кіцманщині. Основні його роботи – портрети, історичні та батальні композиції, побутовий жанр, також працював у жанрі книжкової графіки, зокрема ілюстрував твори О. Кобилянської, М. Старицького та ін. П. Видинівський став одним із засновників Чернівецького осередку товариства художників. Не можна оминати увагою й американського художника-графіка єврейського походження, уродженця Хотина Бернарда Розенквіта (1922–1991). Його роботи зберігаються в колекціях Бруклінського музею, Метрополітен-музею, Смітсонівському інституті, Музеї Вікторії і Альберта тощо. Як книжковий графік уславилася також буковинська художниця польського походження Августа Кохановська (1866–1927), яка виконала ілюстрації до оповідань І. Франка, О. Кобилянської, І. Нечуя-Левицького, писала портрети, пейзажі і сюжетні картини. Відома також як етнографиня, знавиця гуцульського побуту та звичаїв. Згадаймо також ще одну талановиту буковинську художницю – Одарку Киселицю (1912–1999) з Берегомета на Вижниччині. Вона є майстринею пейзажу – численних карпатських краєвидів – і портрету, також писала натюрморти.

Не варто забувати також буковинських художників-скульпторів. У Вижниці сформувалася школа скульпторів і різьбярів, які переважно працюють з деревом, проте є ті, хто працює з глиною, металом, мармуром та ін. Серед скульпторів-сучасників згадаємо Миколу Лисаківського (1943–2010) з Реваківців Кіцманського р-ну, Володимира Гамалія з Чернівців та ін.

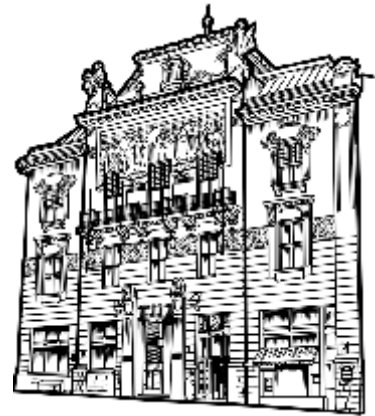
- Серед найкращих ілюстраторів дитячих книжок і часописів в Україні зазвичай називають Анну Сарвіру, Віолетту Борігард, Владислава Єрка, Володимира і Катерину Штанків, Євгенію Гапчинську, Івана Сулиму, Інну Черняк, Марію Фою, Ольгу Гаврилову, Поліну Дорошенко та ін.

- Комікси в нашій країні з'явилися нещодавно. Над їхнім створенням працюють українські художники і художниці І. Будз, І. Баранько, Н. Тарабарова, В. Харченко та ін. Україномовні комікси та графічні романи почали набувати популярності лише на початку 2010-х рр. Станом на 2018 р. в Україні діють понад 20 видавництв, що спеціалізуються на випуску україномовних коміксів (в оригіналі чи в перекладі), та декілька дитячих часописів.

Прочитай текст про художні музеї нашого краю. Якщо ти вже їх відвідав/відвідала, розкажи про свої враження. Картини яких художників тобі сподобалися найбільше?

Чернівецький художній музей – єдиний у Чернівецькій області музей мистецького профілю, який був створений у 1988 р. Тут можна побачити зібрання регіонального українського малярства, яке налічує близько 12 тис. експонатів. Основою музейної збірки є мистецтво Буковини XVII–XX ст. У колекції іконопису XVII–XX ст. – буковинські хатні образи, ікони на склі тощо. Серед малярів XVIII–XIX ст. представлені імена Е. Бучевського, Е. Грютцнера, А. Кохановської. Образотворчість Буковини XX ст. репрезентована живописом Є. Ліпецького та А. Кольника, колекціями творів І. Беклемішевої, О. Киселиці, Е. Нейман, П. Яковенка, Л. Копельмана, О. Криворучка, Я. Зайця, а також творами І. Холоменюка, О. Плаксія, В. Санжарова, О. Любківського та ін. У музеї зберігається рідкісна колекція буковинських народних килимів, понад три тисячі буковинських та гуцульських писанок, твори різьбярів по дереву Василя та Миколи Шкрібляків, М. Мегеденюка, представлена творчість Г. Гараса, М. Катеринюка та інших.

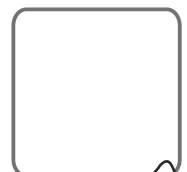
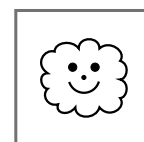
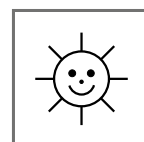
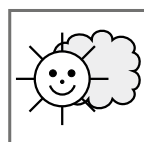
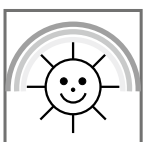
Також у Чернівецькій області можна відвідати Музей килимарства в Нагор'ях Кельменецького р-ну, Музей гончарства в Коболчині Сокирянського р-ну, Музей прикладного мистецтва у Вижниці, Музей художніх робіт у Підзахаричах на Путильщині тощо.

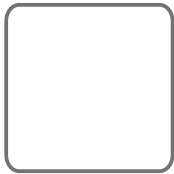

Напиши, яких сучасних художників нашого краю ти знаєш, але не знайшов/знайшла їхніх прізвищ на сторінках цього зошита. Це можуть бути не тільки художники/художниці, які пишуть картини, а й ті, що малюють ілюстрації до книжок, розмальовують вироби декоративно-ужиткового мистецтва, роблять мозаїки і вітражі тощо.

Відвідай художній музей, виставку або роздивись картини відомих художників, які представлені в мережі Інтернет. Занотуй ім'я художника і назву картини, яка тобі сподобалася найбільше. Спробуй відтворити свої враження від цієї картини через кольори, малюнки, музику, пантоміму, спів або танець. Назви своїм однокласникам і однокласницям тільки ім'я художника або тільки назву картини. Продемонструй різними невербальними засобами зміст цього твору і свої враження від нього. Нехай вони спробують здогадатися й віднайти назву цієї картини або ім'я художника. Обговоріть, чи важко було їм виконати завдання. Спробуй оцінити, наскільки цікаво й точно ти зміг/змогла передати інформацію про зміст зображення через свої враження.

ОРНАМЕНТИ РІЗНИХ КУЛЬТУР У ДАВНИНУ ТА В СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ КРАЮ

Прочитай текст. Спробуй віднайти в речах, що тебе оточують, або в мережі Інтернет приклади різних видів орнаментів і їхнього розташування.

Орнаментом називають виконане в одній площині, виділене рельєфно або врізане в основу одноколірне або багатоколірне зображення, що править оздобленням архітектурних деталей і різних предметів декоративно-ужиткового мистецтва. За використаними в орнаменті мотивами його ділять на: 1) геометричний, що складається з крапок; прямих, ламаних, зигзагоподібних, сітчасто-пересічних ліній; кругів, ромбів, багатогранників, зірок, хрестів, спіралей та ін.; 2) рослинний, що зображує листя, квіти, дерева, плоди та ін.; 3) зооморфний, або тваринний, що являє собою частини або цілі фігури реальних або фантастичних тварин. Як мотив використовуються також людські фігури (антропоморфний орнамент), архітектурні фрагменти, зброя, різні знаки й емблеми (герби). Рослинний або зооморфний малюнок може відтворюватися максимально точно й відповідати оригіналу (тоді він називається «природним») або в спрощеному й зміненому вигляді, тобто стилізованому. За характером композиції, залежно від форми предмета, що декорується, орнамент може бути стрічковим, центричним або таким, що заповнює всю поверхню (арабески), та ін. Наприклад, у Чернівцях можна побачити різні зразки геометричного чи рослинного орнаментів – ліпного, різьб'яного або мальованого – на стінах, дверях, в інтер'єрах будинків ХІХ – початку ХХ ст., збудованих у стилі модерн. Арабеску можна розгледіти зазвичай у декорі та в оздобленні інтер'єру вірменських церков або хачкарів (у перекладі – камінь-хрест), мечетей та деяких громадських будівель.

Спробуй прочитати, які слова зашифровані в цих фрагментах заголовків, написаних давньоруською в'яззю.

Пригадай, як прикрашені речі, якими ти звик/звикла користуватися щодня. Намалюй декілька фрагментів орнаментів, які прикрашають твій будинок (усередині або зовні), дерев'яні чи металеві предмети, кераміку (кухлі, глечики, кахлі, тарелі тощо), які-небудь тканини (завіси, килими, одяг, рушники тощо). Спробуй класифікувати та правильно описати зображені тобою орнаменти.

Орнаменти виникли дуже давно. Спочатку вони були надзвичайно простими, наприклад, глиняний посуд людей, які жили в різних куточках землі декілька тисячоліть тому, прикрашали прямі або хвилясті смужки, круги, крапки тощо. Орнаментами не лише оздоблювали довколишні предмети – у них «зашифровували» інформацію про людину або про її сім'ю (рід, культурну належність тощо), інколи вони, за уявленнями людей, правили оберегами від злих сил і духів. Із часом орнаменти ускладнювались і вдосконалювались. Вони відображали довколишню природу, побут людей, а також їхні уявлення про себе й навколишній світ. Тому орнаменти культур, що поширені на Півночі, почали відрізнятися від орнаментів жителів Півдня, хоча залишалися і спільні мотиви, наприклад «дерево життя», що символізувало у свідомості людей зв'язок поколінь.

Кожен орнаментальний мотив діставав свою назву, а інколи був певним символом. Наприклад, октаграма, яку в різних культурах називають «зірка Матері», «рожечка», «фінська зірка» та ін., є знаком відродження і шляховказності, символом слави і світла тощо. Одним із поширених орнаментів у більшості регіонів України є стилізована «виноградна лоза», що використовується здебільшого у вишивці рушників і сорочок, а також на керамічному посуді представниками різних культур. Наприклад, у білорусів і українців «виноградна лоза» символізувала хороше, «солодке», щасливе життя; у вірменів і грузинів – родючість; у євреїв – мир та добробут. Велике значення також надавалося кольоровій гамі орнаменту.

У Середньовіччі орнаменти могли правити «міткою», що давала змогу дізнатися не лише з якого регіону приїхала людина, а й її етнічну або релігійну належність. З розвитком засобів зв'язку й пересування посилилися культурні обміни, орнаменти певних культур почали використовувати в різних куточках світу. Через взаємопроникнення культур зазвичай дуже важко, а інколи й неможливо встановити, у якій саме культурі народився той чи інший орнаментальний мотив.

Більш ніж 5000 років тому на теренах сучасної України, Молдови та Румунії розквітла давня трипільська культура. Глиняний посуд трипільці ліпили руками й прикрашали його візерунком у вигляді стрічок з кількох паралельних ліній, що утворювали хвилі та спіральні форми орнаменту. Зі скіфської доби відомі орнаментальні зображення рослин, тварин і людини, які були зроблені під впливом грецької, перської, сибірської культур. Ще з давніх часів на орнаменти, що малювали наші предки, вплинуло візантійське мистецтво, якому притаманні арабські, вірменські, грецькі та ін. мотиви. Візантійські орнаменти вирізнялися великою кількістю візерунків химерної форми та яскравим і насиченим забарвленням. Найпоширенішими можна вважати середземноморську рослину «акант», зображення пальмового листа – «пальмети» та «грифона» – міфічної істоти, яка має крила, тулуб лева і голову орла. Нерідко на будівлях міста можна побачити геометричний орнамент «меандр» – безперервну стрічку, що складається з прямих кутів, – та «спіраль».

Найкраще давні народні орнаменти нашого краю збереглися у вишивках і писанках, які побутували серед польського, українського і румунського населення Буковини. Всі вишивки є дуже різнобарвні за кольором, у вишивці на сорочках використовуються золота та срібна нитки і бісер. Сорочки з прямою та скісною вишивкою на рукаві найбільшого поширення набули на

Буковинському Поділлі, а з ромбічною сіткою – на Буковинській Гуцульщині. Зазвичай це дрібні геометричні мотиви і стилізований рослинний орнамент, який іноді можна побачити також на писанках. Дослідники писанки нараховують понад сто символічних малюнків, які мали своє магічно-символічне значення. На писанках, виготовлених у Буковинських Карпатах, переважає геометричний орнамент – відтворюються образи сонця, зірок, поля, блискавки тощо на бордовому, коричневому чи чорному тлі. В інших районах Чернівецької області на писанках можна побачити також рослинний і зооморфний орнаменти. Велика колекція писанок (близько 4 тис.) зібрана у домашньому музеї Михайла Фірчука із с. Виженки. У Вижниці традиційній писанці встановлений пам'ятник.

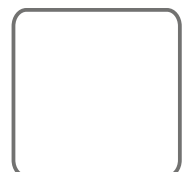
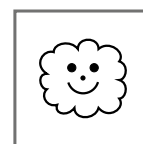
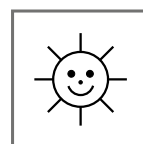
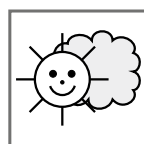
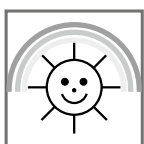
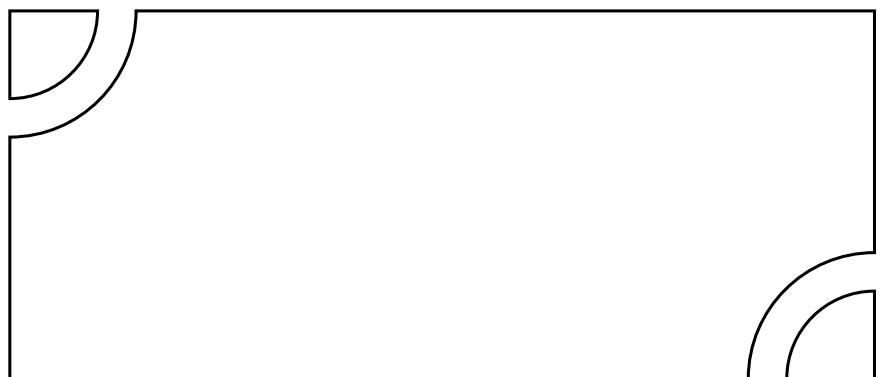
Найпоширеніші та найшанованіші давніми українцями кольори у вишивці – червоний та чорний. Вони вважалися магічними. Червоний свідчив про життєдайну енергію сонця, кохання, радість. Чорний – у жодному разі не колір смерті чи жалоби, як ми звикли вважати: пращури наділяли його магією життєвої сили рідної землі, він уособлював безліч таємних знаків і закликів до родючого ґрунту, що забезпечував урожай і достаток. Дослідники вважають, що білий колір у вишивці символізує світло і духовність, синій – холод і воду (часто протиставляється червоному), жовтий – відображає свободу і щастя. Зелений колір символізує розвиток, прагнення життя і молоду, дужу силу. Коричневий у вишивці ототожнюється із засіяною ріллею, а сірий – з рівновагою та здійсненням бажань.

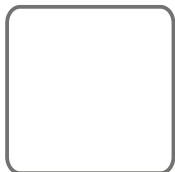

Роздивись будь-яку традиційну вишивку на одязі чи на рушнику у себе вдома. Спробуй виділити основні орнаментальні мотиви цієї вишивки та поміркуй над їхньою назвою, символікою зображення і кольору. Розкажи в класі, як ти зміг/змогла «прочитати» вишивку. Які візерунки тобі сподобалися найбільше і чому?

Придумай і намалюй свій орнамент для оздоблення якої-небудь архітектурної деталі, меблів, посуду чи одягу. Розшифруй для однокласників та однокласниць його зміст.

ЛЯЛЬКИ Й ЛЯЛЬКОВІ ТЕАТРИ. МУЛЬТФІЛЬМИ І ТВОРИ КІНОМИСТЕЦТВА

Ляльки існували зі стародавніх часів, та не завжди ними гралися діти. У давнину ляльки (переважно символічні зображення жінок) були прообразами різних духів – добробуту, домашнього вогнища, миру і родючості. Ляльки в Давньому Єгипті втілювали образи богів, часто виготовлялися з дорогоцінних матеріалів та оздоблювалися коштовним камінням. У Стародавньому Китаї ляльки також були витвором мистецтва, вироблялися здебільшого з найніжнішого фарфору. За допомогою тієї чи іншої ляльки загадували бажання (про гарний урожай, про створення сім'ї, про захист від ворогів тощо); ляльками та іншими символічними виробами прикрашали оселі у святкові дні. Народні вироби були культовими магічними предметами, і наші предки вірили в їхню силу оберегів. Поряд з ними виготовлялися різноманітні ляльки-іграшки, якими гралися діти. Ляльки робили з дерева та соломи. Такі забавки зазвичай виготовлялися взимку, коли не було робіт у полі. Та найпоширенішою народною лялькою українців була лялька-мотанка. Вона виготовлялася із тканини та ниток, зазвичай не мала ані рук, ані ніг, виразна була лише голова, але замість обличчя робився хрест або воно було пuste. Вважалося, що, якщо ляльці намалювати обличчя, вона може ожити й навіть завдати шкоди господарям оселі. Лялька-мотанка обов'язково мала вплетену червону нитку, яка, за уявленнями людей, оберігала дитину від недоброчлих поглядів і відганяла від неї злих духів. Також ця лялька символізувала родючість і продовження роду, тож її розміщували в оселях як прикрасу та оберіг.

Розкажи, чи був/була ти коли-небудь у ляльковому театрі. Які вистави запам'яталися тобі найбільше? Чому? Яких театральних ляльок ти знаєш? Чи подобається тобі самому/самій грати в театр – розігрувати за допомогою ляльок або за участю твоїх друзів/подруг різні казки або історії?

Ляльковий театр створювався впродовж тисячоліть. Найдавніший із відомих нам театрів ляльок існував у Давньому Єгипті понад 3500 років тому, і ставилися в ньому сюжети із життя богів. Оскільки грати богів наважувалися не всі актори, бо боялися накликати на себе їхній гнів, виявилось простіше замінити людей ляльками. З поширенням християнства лялькові спектаклі-містерії розігрувалися навіть у храмах. Фігурку Богоматері в цих виставах називали «маленька Марія», або «Маріонет», звідси й пішло слово «маріонетка», тобто лялька, яка керується зверху нитками. Від цього старовинного мандрівного театру маріонеток й до сьогодні збереглися релігійні різдвяні вистави, що розігруються у «вертепі» – переносному театрі ляльок.

Як театр ляльок вертеп на теренах сучасної України з'явився в першій половині XVII ст. Вертепний ляльковий театр мав форму двоповерхового дерев'яного будинку:

перший поверх – це ніби «земля», а другий – це «небо». У ньому показували різдвяну драму про народження Ісуса Христа, а потім свято перемоги добра над лихом. У другій половині дійства, заснованій вже не так на релігійних текстах, як на реальних побутових ситуаціях, брали участь до 40 персонажів, що зображали реальних людей-сучасників. Ляльки пересувалися по прорізах у підлозі вертепу. Лялькар, що стояв за стіною вертепу, водив їх, тримаючи за підставку. Ці вистави показували на ярмарках, міських площах, по хатах селян і міщан. Вертепник-лялькар говорив і співав за всіх героїв. Часто-густо його супроводжували музики. З часом вертеп із театру ляльок перетворився на справжній вуличний театр, «живий вертеп», де лялькову вертепну виставу сполучали зі грою живих людей. Саме ляльковий вертеп став основою українського театру. Український вертеп споріднений з іншими ляльковими театрами Європи – польською «шопкою» і білоруською «батлейкою».

Поступово до маріонеток і вертепних ляльок додалися «рукавичні», що надягали здебільшого на три пальці руки ляльководи: один – у голову ляльки, а два пальці – у її руки. Комедії з рукавичними ляльками розігрувалися на ярмарках у супроводі музичного інструмента, наприклад шарманки, і призначалися, головним чином, дорослим. Тому поведінка ляльок, наприклад італійського ПульчіNELI або російського Петрушки, була не завжди бездоганною, а їхні жарти, що висміювали багато людських вад, змушували червоніти навіть дорослих глядачів. І лише останні 50 років лялькарі почали частіше з'являтися на дитячих святах, аніж зустрічатися з дорослими, тому наразі з'явилися нові спектаклі, нові лялькові персонажі і нові види ляльок. У наш час ляльок часто можна зустріти і на екранах телевізорів, наприклад у першому україномовному телешоу у форматі лялькового театру «Додолики» на UA: Перший.

У сучасному ляльковому театрі можна побачити: 1) ляльки-автомати, які «оживають» за допомогою механізму – важелів, пружин, пари; 2) так звані «підлогові» ляльки – крім традиційних маріонеток, це великі «планшетні» ляльки, які «ходять» по сцені разом з актором, та ляльки-велетні, тобто казковий цільний костюм з великою головою, який надягають на себе актор чи акторка; 3) «верхові» ляльки – крім вже знайомих тобі ляльок-рукавичок і пальчикових ляльок, це тростинові ляльки, які кріпляться на тростині до «плеча», і в такий спосіб ними управляють, або пласкі тростинові ляльки для театру тіней. Останній дуже популярний на Сході (особливо в Китаї) та налічує 1000-річну історію. Лялька для тіньового театру була з рухливими частинами тіла. Глядачі зазвичай бачили тінь ляльки, яка проектувалася на яскраво освітлений екран. Головний персонаж театру тіней у різних країнах дістав власну назву й особливі риси характеру. Наприклад, герой народного тіньового театру ляльок в Азербайджані, Греції й Туреччині має однакове ім'я – Карагьоз («чорне око»), але гумор цих ляльок і людські вади, які висміювалися ними, відмінні одне від одного, так само як і персонажі, разом з якими Карагьоз розіграє смішні й повчальні сценки.

Спробуй удома разом із батьками влаштувати театр тіней: постарайся за допомогою пальців і рук зобразити на добре освітленій стіні різних тварин, людей, предмети.

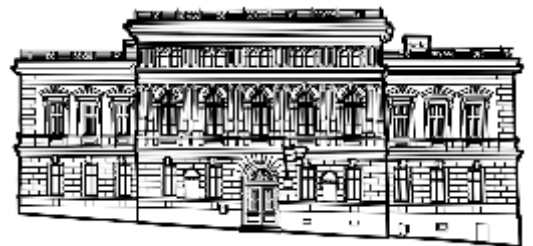
У давнину дотепні люди носили з собою ляльок, пускаючи їхніми вустами ризиковані дотепи на адресу влади чи багатіїв. А якщо чули нарікання, то казали: «Та це не я, а лялька». Усі лялькові герої були веселі, завзяті й носили червоні блазенські ковпаки, тому найпершого з них італійці прозвали Пульчінела («півник»). Народившись на «людській» сцені в Неаполі близько 400 років тому, він перекочував у театр ляльок. Найвиразніша прикмета Пульчінели – чорна маска. Його популярність вийшла далеко за межі Італії, породивши масу національних героїв лялькових вистав. Так, з італійським Пульчінеолою споріднені за характером англійський хуліган і забіяка Панч («стусан»), який завжди виступав у парі зі своєю дружиною – лялькою Джуді; голландський Ян Клаасен; датський пан Йоккель; іспанський Дон Крістобаль; німецький Гансвурст («Ганс-ковбаса»); російський Петрушка; угорський гуляка і сміливець Витязь Ласло й французький гуморист Полішинель. Мінялися часи, і поступово старих лялькових героїв замінювали нові, наприклад Гансвурста понад 100 років тому почав витісняти інший ляльковий персонаж – Каспер, а французького Полішинеля – Гіньоль, який змальовував простого ліонського ткача й розігрував різні сценки з його життя. За це вдячні ліонці установили Гіньюлю пам'ятник.

Спробуй створити збірний образ зі старовинних ляльок або збірний образ твоїх сучасників/сучасниць і придумати свою рукавичну ляльку. Можеш дати своїй ляльці яке-небудь нове ім'я й наділити рисами характеру, які тобі особливо подобаються. Спробуй намалювати на окремому аркуші придуману тобою ляльку й описати її. Порівняй придуману тобою ляльку з тією, яку описав/описала твій/твоя сусід/сусідка по парті. Спробуйте вдвох пофантазувати й розіграти між вашими ляльковими героями невелику веселу виставу-діалог.

Чернівецький академічний обласний театр ляльок досить молодий, свою діяльність почав з 1980 р., хоча розташований він у старовинній будівлі кінця XVIII ст. У репертуарі театру спектаклі за мотивами народних українських, румунських, російських та ін. казок, буковинських легенд, творів класиків світової дитячої літератури і сучасних авторів. За минулі роки творчий колектив театру здійснив постановку понад сотні вистав, серед яких «Доктор Айболить», «Крила Дюймовочки», «Лісовий цирк», «Невловимий Колобок», «Півтори жмені», «Підкова на щастя», «Повелитель снів», «Чарівна стежина» та ін. Він постійно експериментує, додає до свого репертуару постановки, у яких можна було б використовувати різні спецефекти і сучасні технології. Зокрема це можна побачити під час вистави «Фет-Фрумос та Сонце»: завдяки спеціальному освітленню і люмінесцентним фарбам, якими розфарбували ляльок і декорації, одягнених у чорний одяг акторів-ляльководів не було видно на сцені, тому створювалося враження, що ляльки рухаються самостійно. Театр неодноразово брав участь у всеукраїнських та міжнародних фестивалях лялькових театрів і здобував нагороди.

Щороку 21 березня у світі відзначають День лялькаря. Окрім фестивалів, готують вистави на вулицях міста. Пропоную тобі поміркувати і спробувати разом із однокласниками влаштувати невеличкий фестиваль у школі. Збери цікаві факти про місцевий театр ляльок або студію, запроси в гості акторів або підготуйте власних персонажів та розкажи історію свого класу за допомогою твоїх лялькових героїв.

Чи знаєш ти, що...

- На початку ХХ ст. театральних ляльок, зокрема тих, що були виконані в техніці площинної маріонетки, стали використовувати в анімації. Анімаційний фільм відображує дійсність за допомогою знятих на плівку малюнків або фотографій, об'ємних предметів. Історія мультфільмів в Україні розпочалася в 1927 р. в Одесі «Казкою про солом'яного бичка» киянина В'ячеслава Левандовського. Дізнайся про це більше за QR Code.
- Національна кінематека України (раніше Київська кіностудія науково-популярних фільмів, або коротко – Київнаукфільм) діє з 1941 р. Тут знімають науково-популярне кіно, де цікаво та зрозуміло розповідають про життя, науку та суспільство. Науково-популярні фільми пропагують науковий підхід і критичне ставлення до дійсності. Укранімафільм – державна студія мультиплікаційного фільму, що була заснована в 1959 р. як частина Київнаукфільму. Тут створені відомі тобі «Капітан Врунгель», «Лікар Айболить», «Острів скарбів», серія про козаків тощо. З 1991 р. Укранімафільм працює як самостійна студія.
- Перші фільми на Буковині почали демонструвати ще у 1898 р. Маріан Квадровський організував цей показ у чернівецькому готелі Zentral (нині – вул. Головна, 36). Наступного року у Чернівцях відкрився перший переглядовий зал. У 1909 р. чернівецький підприємець Райфер відкрив у Чернівцях перший кінотеатр – у приміщенні колишнього Польського народного дому.
- Чернівецькі мультиплікатори у 2016 р. створили 3D-мультфільм для малюків, який називається «Рахуємо до 10. Літачок Жужа».

Поміркуй і спробуй дати визначення професіям мультиплікатора, режисера і сценариста. Розкажи, як ти уявляєш собі людей цих професій. Що вони мають робити?

У Чернівецькій області щорічно відбуваються декілька кінофестивалів: фестиваль українського кіно «Відкрита ніч. Дубль» для пошуку нових імен кінематографії, який проводиться на різних локаціях країни з 1997 р. (у Чернівцях – з 2011 р.); «Фестиваль європейського кіно», під час якого можна подивитися новинки лідерів світового прокату; центральноєвропейський фестиваль «Дні історичного кіно», що проходить у Чернівцях, Сучаві і Ватрі-Дорней. Також в області започатковано три фестивалі пам'яті Івана Миколайчука. Це етнофестиваль «На гостини до Івана», фестиваль документального кіно «Миколайчук-фест» у Вижниці та всеукраїнський кінофестиваль «Іванова переберія» у Чорторії – триденне свято в етностилі з народними піснями, одягом, співами, переглядом фільмів.

Прочитай про деяких відомих акторів, режисерів і кінопродюсерів, які народилися на Буковині. Згадай, кого ще з українських кіномитців ти знаєш. Спробуй знайти в Інтернеті інформацію про те, які фільми знімалися в нашому краї.

Одним із перших акторів, режисерів і кінопродюсерів із Буковини, які уславили себе в світовому кінематографі, був Фрідріх Цельнік (пізніше Фредерик Зелник, 1885–1950). Він народився і виріс у Чернівцях, проте під час навчання на юриста у Відні захопився театром, а у 1910-ті рр. прославився в кіно, спочатку як актор, а у 1920-ті рр. – як режисер фільмів «Анна Кареніна» (1920), «Ткачі» (1927) та оперет. Згодом емігрував з фашистської Німеччини до Великобританії, де займався також продюсерською діяльністю. Помітний слід у кіноіндустрії США залишив уродженець Вижниці Отто Людвіг Премінґер (Премінджер, 1905–1986). Він народився у відомій єврейській сім'ї юристів і також здобув юридичну освіту, проте захопився кіно і у 1931 р. у Відні зняв свій перший фільм «Велика любов». У 1935 р. емігрував до США, де продовжив успішну кар'єру режисера і продюсера. У його творчому доробку близько 40 кінофільмів – «Лора» (1944), «Анатомія вбивства» (1959) тощо. З 1953 р. О. Премінґер став одним з перших незалежних кінопродюсерів і зробив певний прорив у кінематографі США. Він не боявся давати роботу митцям, занесеним до списків «неблагонадійних», активно знімав акторів-афроамериканців, у своїх фільмах порушував табуовані до нього теми (наркоманія, гомосексуальність тощо).

Найвідомішим кіноактором, режисером і сценаристом українського кіно радянської доби був уродженець Чорторії Кіцманського р-ну Іван Миколайчук (1941–1987). Визнання Миколайчукові принесли ролі молодого Тараса Шевченка у фільмі «Сон» (1964, режисер Володимир Денисенко) та Івана Палійчука у «Тінях забутих предків» (1964, реж. Сергій Параджанов), у яких він знімався одночасно ще студентом другого курсу, коли йому було всього 23 роки. «Тіні забутих предків» здобули міжнародні нагороди та призи на кінофестивалях у Аргентині, Греції, Італії та ін. У такий спосіб нашого земляка і Гуцульщину побачили у всьому світі. Також Буковину Миколайчук увічнив у іншій своїй роботі, де він був не тільки актором, а й співсценаристом – у фільмі «Білий птах з чорною ознакою» (1970, реж. Юрій Іллєнко). У фільмі «Пропала грамота» (1972, реж. Борис Івченко) Миколайчук був і актором, і співрежисером, і музичним редактором – він дав у фільмі нове життя звучанню бандури. У культовому українському фільмі «Вавилон ХХ» (1979) наш земляк виступив сценаристом, режисером, актором і навіть композитором. За своє коротке життя І. Миколайчук зіграв 34 ролі в кіно, написав 9 сценаріїв, встиг зробити дві режисерські роботи. У Чорторії створено меморіальний музей І. Миколайчука.

Розпитай дорослих, пошукай в Інтернеті, які художні та мультиплікаційні фільми були зроблені на українських студіях. Напиши нижче назви тих стрічок, які ти бачив/бачила і вони тобі дуже сподобалися. Розкажи в класі про ці фільми чи мультфільми та поясни, чому для тебе вони є найкращими. Якщо тобі буде цікаво, підготуй окрему розповідь-презентацію про авторів твого улюбленого мультфільму.

Згадай своїх улюблених героїв/героїнь мультфільмів або кінофільмів. Опиши одного/одну з цих персонажів і чому він/вона тобі подобається, не називаючи його/її ім'я. Цікаво, чи вгадають твої однокласники та однокласниці, про кого саме йде мова?

Подивись разом із однокласниками й однокласницями мультиплікаційний фільм «Півник і котик» (1991 р., режисер і автор сценарію Алла Грачова). Під час перегляду спробуйте на певних часових позначках робити паузи (стоп-кадри) і відповідати на нижчеподані запитання. Після обговорення змісту стрічки поділися своїми враженнями від такого перегляду мультфільму.

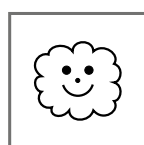
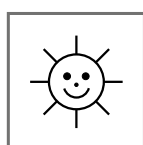
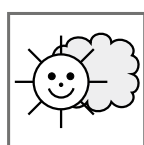
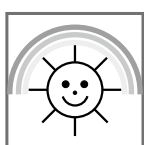
1. Стоп-кадр на 1 хв. 43 сек. Запитання: Які емоції викликають у тебе котик та півник? Чи хотів/хотіла би ти мати таких друзів чи знайомих? Назви риси, які їм притаманні.
2. Стоп-кадр на 4 хв. 37 сек. Запитання: Які емоції викликає в тебе лисичка? Чи хотів/хотіла би ти мати таких друзів та знайомих? Назви риси, які їй притаманні.
3. Стоп-кадр на 8 хв. 42 сек. Запитання: Про що свідчить вчинок котика? Яка була причина непорозуміння між котиком/півником з одного боку і лисичкою та її родиною? Чи часто ти та твої рідні допомагаєте людям, які спочатку не були вам дуже приємні, але потребували допомоги? Чи завжди люди біля нас викликають у нас лише симпатію? Чи маємо ми піддаватися емоціям лише тому, що люди не схожі на нас?

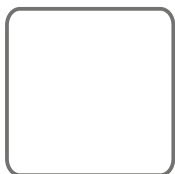

Напевно, ти вже бачив/бачила одні з останніх українських мультфільмів «Микита Кожум'яка» (реж. М. Делоян) та «Викрадена принцеса: Руслан і Людмила» (реж. О. Меламуж) або кінострічку «Сторожова застава» (реж. Ю. Ковальов). Уяви себе на мить журналістом/журналісткою, який/яка має взяти інтерв'ю в авторів і команди, що працювала над цими стрічками. Яке б головне запитання ти їм поставив/поставила?

Робота над мультфільмом є дуже копіткою, але дуже цікавою. Ти неодноразово бачив/бачила намальовані анімаційні фільми, створені за допомогою комп'ютерної графіки, з персонажами-ляльками або виробленими із пластиліну. Це складна робота, проте навіть твої однолітки намагаються створювати власні мультфільми. Окрім опанування науки мультиплікації самотужки вдома за допомогою відеороків, можна навчитися створювати мультики у спеціальній студії, на курсах у Будинку творчості або створити таку студію разом із однокласниками та однокласницями. Якщо ти забажаєш зробити власний фільм чи мультфільм разом із професіоналами, то звернись на студію дитячої анімації «Червоний пес», студію «Мрії Слона Люсі» тощо. Якщо ти вже зняв/зняла фільм, то чимало можливостей його представити тобі можуть надати щорічний Міжнародний фестиваль мистецтва кіно для дітей та підлітків «Чілдрен Кінофест» (<http://childrenkinofest.com/>), фестиваль «Кінохвилька» або Міжнародний благодійний фестиваль мультфільмів «Муля».

ЗАСОБИ ПЕРЕДАЧІ І ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ В ДАВНИНУ І СЬОГОДНІ

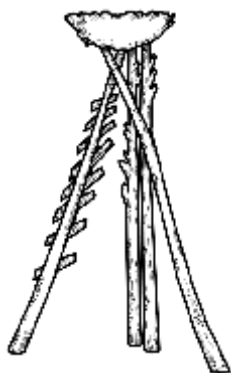

Звідки ми отримуємо інформацію? Від рідних, учителів, із книжок, Інтернету, з реклами... Поміркуй: чи завжди так було? Адже були часи, коли ні книжок, ні Інтернету ще не існувало. У давнину люди ще не вміли писати, але вміли залишати послання за допомогою наскельних малюнків (петроглифів), що створювалися гострими предметами, вугіллям з кострищ, природною фарбою. Це були своєрідні мінігазети, розраховані на невелику групу людей. І щоб зрозуміти це зображення-послання, треба було бути членом цієї спільноти. Надалі які тільки матеріали не використовувало людство, щоб фіксувати, зберігати та передавати інформацію: бересту, віск, глину,

дерево, камінь, пергамент (видублена шкіра телят) тощо. Людство винайшло ще чимало різних способів передавання інформації, зокрема за допомогою музичних інструментів. Наприклад, лірична мелодія сопілки вівчаря могла розповісти слухачам про його почуття. А звук найдовшого у світі музичного інструмента – трембіти – був єдиним засобом зв'язку чабана з селом, адже він сповіщав, де перебуває отара, а ще звук трембіти давав знати мешканцям навколишніх сіл у радіусі більш ніж 10 км про визначні події в населеному пункті – народження дитини, весілля, похорон – або передавав сигнал про небезпеку чи прохання про допомогу.

За допомогою вогню і диму сповіщали населення про напад ворогів. На високих пагорбах або скелях поруч зі сторожовою заставою спостерігачі зазвичай мали запас горючих матеріалів для розведення потужного вогнища. На більш пологій місцевості запорозькі козаки придумали систему оповіщення – низку веж на відстані 5–10 км одна від одної. Запалюючи багаття на верхівках веж, вони швидко здійснювали передачу інформації про небезпеку. Для передачі інформації не тільки найближчому оточенню, а й тим, хто

подорожує чи далеко живе, стали використовувати поштових голубів. Адже голуби можуть літати зі швидкістю 100 км за годину та мають унікальну здатність повертатися до свого гнізда! Інформацію за допомогою поштових голубів передавали як давні греки, сповіщаючи імена переможців Олімпійських ігор, так і римські полководці. У Середньовіччі голуби також були надійним каналом для передавання інформації, тому що подорожі були небезпечні та складні. Тільки у ХХ ст. люди відмовилися від використання голубиної пошти. Проте поштові голуби переносили інформацію лише конкретним людям (адресатам), і вона не завжди була доступна іншим людям.

Перші письмові публічні вісники, розраховані на широку аудиторію, з'явилися в Стародавньому Римі з часів Цезаря і стали прототипом сучасних періодичних видань. Глиняні таблички з написаними на них повідомленнями про різні повсякденні справи щодня виставлялися в людних місцях, як-от Римський форум. Це була перша інформація, яку міг побачити будь-хто і яка була розрахована на будь-якого

читача. Папір винайшли давні китайці. У IV–V ст. нашої ери його широко використовували в Індії. А ось у Європу він примандрував лише в XIII ст. З появою паперу, а потім друкарського верстата з'являлося дедалі більше можливостей для поширення інформації.

Пропоную тобі цікаву гру. Зайди на сайт <http://www.aup.com.ua/Game/index.html> або проскануй QR-код і ти побачиш гру «Медіазнайка». Вибери тему 2 і розташуй перших п'ять іконок за часовою шкалою від найдавніших способів передавання та фіксування інформації.

З'єднай правильно праву і ліву частини речень про те, як (у якому вигляді) передається інформація.

Графічна	передається у вигляді літер
Звукова	у вигляді цифр і знаків
Текстова	у вигляді зображень, подій, предметів, графіків
Числова	усна або відтворена записувальним пристроєм

Прочитай про те, як і звідки до глядача/глядачки, читача/читачки або слухача/слухачки потрапляє інформація. Спробуй навпроти кожного із джерел інформації намалювати вигадану тобою піктограму, що її репрезентує. Якщо, на твій погляд, цей список неповний, нижче допиши і придумай піктограму до того, чим ти користуєшся, щоб передати інформацію.

☐	газета, часопис – читаємо та розглядаємо фото	☐	книжка – читаємо і розглядаємо ілюстрації
☐	Інтернет – читаємо, слухаємо, розглядаємо, дивимося тощо	☐	радіо, аудіокнига – слухаємо
☐	кіно, телебачення – дивимося і слухаємо	☐	

Прочитай текст. Розкажи, що ти знаєш про сучасну пошту. Чи користуєшся ти сьогодні послугами Укрпошти? Спробуй згадати та намалювати логотип Укрпошти.

Першим поштарем кореспонденційного пункту в Чернівцях у 1780-х рр. був Йоганн Фогель. До 1866 р. поштовий зв'язок Чернівців забезпечувався кінною тягою, щоденним кур'єрським сполученням та спеціальними поштовими фаєтонами для листів та окремо для пакунків, які надсилалися до Львова або до Ясс, а звідти – до адресатів. Із відкриттям залізничного сполучення між Львовом і Чернівцями у 1866 р. були запроваджені рухливі поштамти у складі пасажирських потягів, а стаціонарний поштамт був відкритий у приміщенні вокзалу. З 1883 р. у Чернівцях вже працював міський телефонний зв'язок, який збу-

дували віденці Й. Весселі, Б. Розенфельд та Р. Форрегер, а згодом він перейшов у власність держави і ним опікувалась дирекція пошти. У 1889 р. в Чернівцях була зведена будівля поштамту, у якому всі надписи були виконані німецькою, українською та румунською мовами; тут почали брати на роботу жінок, що на той час було сміливим кроком. У 1899 р. дирекція пошти на Буковині управляла 124 поштовими відділеннями по всьому краю, більшість із них мали й телеграфне сполучення. За розвитком телеграфної та телефонної мережі Буковина перед Першою світовою війною випередила сусідню Галичину.

(За С. Осачуком і М. Салагором)

Спробуй поміркувати разом із однокласниками й однокласницями, які можуть бути небезпеки під час передачі інформації.

Пограйся з однокласниками й однокласницями: вишикуйтеся в три колони спиною одне до одного. Перший/перша учень/учениця отримує інформацію від учителя/ учительки – дивиться на запропонований малюнок і пробує умовно намалювати/написати його за допомогою тупого кінця олівця на спині того/тієї, хто стоїть перед ним/нею. Учень/учениця, що відчув/відчула цей малюнок, спробує зобразити його на спині наступного/наступної і так далі. А вже останній/остання в ряду зобразить отриману інформацію як малюнок на папері. Після цього разом роздивіться три отриманих малюнки й той, із якого все починалося.

Прочитай текст. Спробуй обрати із трьох видів джерел інформації, яке з них первинне, яке вторинне, яке третинне. Які джерела, на твою думку, є найнадійнішими і чому? Розкажи про свій власний досвід отримання інформації з різних джерел.

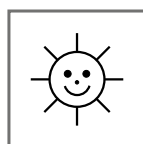
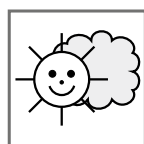
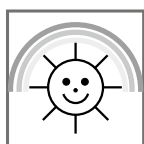
Джерела інформації – це хтось чи щось, що надає тобі інформацію. Джерела бувають:

- первинні – містять первинну безпосередню інформацію про події, людей, об'єкт;
- вторинні – це інформація, отримана з первинного джерела, яка обговорюється, інтерпретується, коментується, аналізується, оцінюється;
- третинні – огляд різних видів інформації, де часто-густо відображена й особиста думка особи, яка її передає.

- Розклад руху автобусів на автостанції: Чернівці – Хотин відправляється о 8.30.
- Вивіска на автобусі: Чернівці – Хотин відправляється о 8.30.
- sms від друга: Автобус на Хотин відправляється о 8.30, але може і затриматися.

Склади ребус до слова «інформація».

ЯК ЧИТАТИ МЕДІАТЕКСТ І ПРАЦЮВАТИ З ІНФОРМАЦІЄЮ

Карикатура (з італ. – перевантажувати, перебільшувати) – навмисне смішне, глузливе або спотворене зображення предмета або особи

Псевдонім (з грец. – несправжнє ім'я) – вигадане ім'я, яке людина використовує замість справжнього у своїй професійній діяльності

Розкажи, що таке газета. Навіщо її придумали люди? Що може зробити газета? Які газети читають у твоїй родині? Якими були твої враження від першого знайомства з газетою? Чи довіряєш ти інформації, яку публікують у газетах?

Прочитай текст. Роздивись будь-яку газету й спробуй знайти в ній ті елементи, які перелічені нижче.

Кожного дня ми обираємо собі одяг. Якщо ми вдягаємо шкільну форму, то це означає, що ми маємо намір іти в школу, якщо легке невимушене вбрання, то цим подаємо сигнал, що будемо бавитися. Так і газета, кожним елементом свого «вбрання» подає нам якийсь сигнал. Зазвичай це такі елементи:

- Назва – спеціально створене лого, яке означає назву газети. Воно є унікальним і незмінним обличчям газети. Поруч із ним зазвичай є номер випуску газети і дата.
- Заголовок. Найбільший заголовок на сторінці ще називається «основний флеш (спалах)». Це серйозна історія, тому в заголовку немає жартів. Заголовки написані великими літерами, щоб привернути увагу до основного повідомлення в газеті.
- Підзаголовок – написаний меншими літерами. Тут йдеться про те, що не ввійшло в заголовок, але також є важливою інформацією.
- Основна стаття – це історія, написана журналістом/журналісткою задля осмислення факту, ситуації чи події. Стаття, яка розміщена на першій сторінці, – це найважливіше, що хоче сказати газета своєму читачу.
- Основний текст – основний текст статті, написаний журналістом/журналісткою.
- Підпис – ім'я та прізвище або псевдонім автора/авторки статті. Інколи включає назву фаху. Наприклад: Сергій Тримбач, кінокритик. Також підпис під фотографією чи карикатурою пояснює, що зображено, і може також містити прізвище фотографа чи автора ілюстрації. Підписи іноді відділяються від тексту або ілюстрації підкреслюванням.
- Фотографія або ілюстрація наближають до читачів історію, яку розповідає журналіст/журналістка.

Прочитай, як робиться газета. Проте список дій переплутаний! Поміркуй і спробуй розставити в клітинках поруч зі списком цифри від 1 до 9, які вкажуть правильну послідовність дій.

- Підготовлена газета передається на тиражування.
- Визначають форму подачі інформації (замітка, репортаж, стаття тощо).
- Готують ілюстративний матеріал (графіки, карикатури, малюнки, фото тощо).
- Журналісти пишуть основний текст.
- Підготовлені матеріали разом з ілюстраціями верстають, тобто розміщують на сторінках чи шпальтах друкованого або електронного видання.
- Інформація ретельно перевіряється.
- Коректори і редактори переглядають верстку й за необхідності виправляють помилки.
- Збирають інформацію.
- Відстежують події, що вже сталися, відбуваються або готуються.

Поміркуй, люди яких професій працюють у газеті. Зі списку нижче вибери професії, представники/представниці яких беруть участь у створенні газети. Якщо у тебе є електронний девайс і можливість увійти в Інтернет, пограй в онлайнвий варіант цієї вправи за посиланням: <http://www.aup.com.ua/Game/index.html>, тема 5.

☐ Архітектор(-ка)	☐ Електрик(-иня)	☐ Оператор(-ка)
☐ Гример(-ка)	☐ Журналіст(-ка)	☐ Прибиральник(-ця)
☐ Дизайнер(-ка)	☐ Звукорежисер(-ка)	☐ Редактор(-ка)
☐ Диктор(-ка)	☐ Коректор(-ка)	☐ Фотограф(-иня)
☐ Друкар(-ка)	☐ Монтажник(-ця)	☐ Художник(-ця)

Чи замислювався/замислювалася ти, як читати газети? Можна проглянути газету за 10 хвилин або менше, щоб дізнатися про події у світі. Ось декілька порад.

- Подивись на все, що є на першій сторінці, – тут розміщується найважливіше. Прочитай заголовки і подивись фото. Розгорни газету й витягни рекламні додатки.
- Продивись першу сторінку та кінцівки кожного розділу, поміть цікаві для тебе новини. Посилання на першій сторінці вказують на спеціальні розділи, як-от прогноз погоди, список подій тощо.
- Продивися історії і новини на перших кількох сторінках.
- Повернись на першу сторінку і швидко прочитай цікаві для тебе історії.
- Зупинись на своєму улюбленому розділі – спорт, розваги або бізнес – десь на хвилину. Знову відзнач те, що не встиг/встигла прочитати одразу.
- Погортай всю газету, поміть історії і рекламу, які не помітив/помітила раніше. Пізніше зможеш до них повернутися.
- Якщо є час, зупинися на цікавій для тебе історії або нарисі. Перед закінченням переглянь твій улюблений комікс або карикатуру.

Найголовніше! Будь уважним/уважною читачем/читачкою. Зіставляй отриману інформацію з тією, що міститься в інших джерелах. Май власну думку щодо справедливості й об'єктивності отриманої інформації. Думай для себе.

Пропоную тобі цікаве завдання. Об'єднайся з однокласниками й однокласницями в 4 групи. Знайдіть в Інтернеті віртуальні 3D-тури до музеїв Буковини та в різні її куточки. Оберіть 4 найцікавіші, на ваш погляд, об'єкти для відвідування і розподіліть ці об'єкти між чотирма групами. Здійсніть віртуальну або разом із дорослими реальну подорож до обраного об'єкта. Потім уявіть себе редакторським колективом та створіть мінігазету, що розповість про цю мандрівку. Презентуйте свою газету. А перед цим знайди на карті місце, де ви зараз перебуваєте, і познач, потім знайди місце подорожі вашої групи. З'єднай їх і за допомогою Google Maps, з'ясуй маршрут і запиши:

Твоє місцеперебування _____

Місце подорожі _____

Скільки кілометрів розділяє місце, де ти живеш, і місце подорожі _____

Скільки часу тобі туди добиратися пішки _____, на авто чи автобусі _____

У попередньому завданні тобі було запропоновано попрацювати у складі однієї з чотирьох груп мандрівників, які потім утворюють редакційну колегію газети. Разом ви можете створити випуск газети на аркуші А4, присвячений своїй подорожі в історію та культуру нашого краю. Прочитай нижче поради, як навчитися створювати «маленьку сестричку» великих газет.

УЧИМОСЯ СТВОРЮВАТИ ГАЗЕТУ

Наша газета – це газета про подорож. Для прикладу ми зробимо лише першу сторінку газети, яка є найважливішою. Там будуть: 1) назва, 2) основна стаття, 3) фотографія або ілюстрація до статті. Кожна редакція насамперед обирає назву газети. Назва газети має бути образною, цікавою, лаконічною і відображати головну думку. Спочатку придумайте стільки варіантів назв, скільки зможете, а потім оберіть таку, яка відповідає цим критеріям.

1. Розподіляємо ролі в нашій мініредакції. У нас працюватимуть:

- головний/головна редактор/редакторка – він/вона відповідає за вибір теми і несе відповідальність за результат, який побачать читачі. Він/вона вирішує, як виглядатиме газета остаточно. Але вибір теми зазвичай формується спільно на редакційній нараді;

- журналісти/журналістки – вони готують основну статтю, збирають факти й інформацію про явище, описують і перевіряють, щоб факти, наведені ними, відповідали дійсності;

- група оформлення – це фотографи/фотографині та художники/художниці, які ілюструють статтю так, щоб читач/читачка опинився/опинилася якнайближче до явища, ніби побачив/побачила все своїми очима. Оскільки наша подорож буде віртуальною, то їм доведеться або підбирати фотографії із сайту музею, або самим створити ілюстрацію.

2. Створюємо журналістський матеріал, або пишемо репортаж. Термін «репортаж» походить від латинського «reporto» – передавати. Репортаж показує факти, події, враження через безпосереднє сприйняття автора/авторки, немов відтворюючи картину того, що відбувається. В основі репортажу завжди лежить цікава подія, яка розвивається перед очима читача/читачки. Є кілька основних правил, як написати гарний репортаж. Найголовніше, що ви повинні сказати, розташовується першим. Дуже важливим є заголовок – це надзвичайно трудомістка і важлива річ, адже часто визначає, чи хтось

читатиме вашу новину. Він має бути зрозумілий, короткий, без складних слів. Далі слід поміркувати про «лід» – це короткий виклад журналістського матеріалу, що розміщується після заголовка й перед основним текстом. Він має бути короткий і стисло передавати зміст матеріалу. Зазвичай у льоді вже треба відповісти на запитання «Що?», ДЕ ви перебували, перед тим як занурилися в дію.

Потім можна перейти до основної частини: вона має викликати в читача/читачки відчуття присутності; він/вона має дістати можливість ніби побачити людей та історії вашими очима. Тут можна відповісти на питання «Коли?». Описуйте свої відчуття, враження, дії, запахи тощо. Будь-яке враження наближує ефект присутності вашого читача/читачки.

Роздивіться ріжок з морозивом і вишенькою зверху: приваблива вишенька – це має бути закличний заголовок, далі солідний «лід», або порція морозива, а завершує вафельний ріжок, у якому чим ближче до дна, тим менше морозива-інформації.

3. Наступний етап – макетування. Як розмістити матеріали на сторінці. Отже, у вас є: назва газети, основний заголовок, основна стаття, ілюстрація. Як це все скласти до купи і заверстати, можна побачити за посиланням: <http://www.aup.com.ua/Game/index.html>, тема 6.

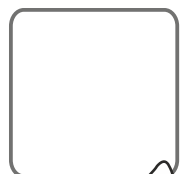
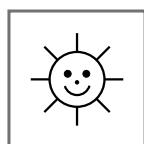
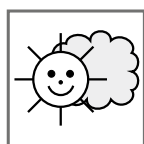
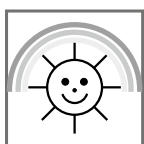
Розкажи, як тобі працювалось у складі редакції. Яку роботу ти виконував/виконувала під час створення газети? Чому ти обрав/обрала саме її? Чи сподобався тобі репортаж і зовнішній вигляд вашої газети? Наскільки, на твій погляд, є вдалою ілюстрація? Про що ще ти хотів/хотіла би обов'язково написати в цій газеті?

Обміняйтеся газетами, які ви зробили: редакція 1 з редакцією 2, а редакція 3 – з редакцією 4. Разом зі своїми колегами і колежанками по редакції розглянь і прочитай газету, створену іншою групою. Випишіть нижче ключові слова (тобто ті слова, які несуть найбільше смислове навантаження) та найцікавіші новини (те, про що почули вперше). Презентуйте репортаж цієї газети однокласникам і однокласницям, використовуючи ці слова. Також під час представлення партнерської газети треба оцінити, чи всі елементи газети – назва, основна стаття, ілюстрація чи фото – наявні.

Що є у твоїй місцевості такого, що може бути цікавим іншим? Про що або кого ти хотів/хотіла би створити репортаж? Якщо б ви вирішили щомісяця випускати газету вашого класу, яка назва та логотип тобі би сподобалися?

НАШ КРАЙ ГОСТИННИЙ. ТУРИЗМ У РЕГІОНІ

Туризм – у пер. з франц. «прогулянка». Це тимчасові подорожі людей в іншу місцевість або країну з гостьовою, оздоровчою, пізнавальною, релігійною, розважальною, спортивною та ін. метою

Прочани – люди, які здійснюють подорож, щоб уклонитися духовним та релігійним святиням

Прочитай текст про те, за яких причин раніше люди подорожували і як поступово почала розвиватися туристична галузь. Подумай, а навіщо ти зазвичай вирушаєш у подорожі? Як ти її плануєш?

З найдавніших часів безліч людей вирушали в подорожі, щоб пізнати світ і відкрити нові території. Ще в античні часи основними причинами подорожей були: прагнення розширити свою торгівлю; здобути освіту чи якісніше, ніж у своєму регіоні, лікування; відвідати храми й помолитися святиням, взяти участь у спортивних або музичних змаганнях. Розвиток торгівлі привів до масового будівництва доріг, заїжджих дворів (караван-сараїв), ресторанів-шинків і корчем тощо. Виникла необхідність у людях, які знають місцеві дороги, – у провідниках або морських чи річкових лоцманах, а також місцевих жителів, які володіють мовами, – у перекладачах. Для зручності мандрівників почали складати карти й невеликі путівники – короткі описи маршрутів.

Прочитай текст. Докладніше про природні та історичні пам'ятки краю подивись за QR Code. Підкресли різні види туризму, які розвиваються в Чернівецькій області. Згадай, які цікавинки є у твоєму населеному пункті або його околицях. Які цікаві заходи, свята, фестивалі проходять у твоєму населеному пункті?

Чернівецька область розташована в трьох природно-географічних зонах: лісостеповій, яка займає Прутсько-Дністровське межиріччя, передгірській, розташованій між Карпатами та річкою Прутом, і гірській, яка охоплює Буковинські Карпати. Тут поєднуються гірські ландшафти та мальовничі ліси передгір'я, численні річки й джерела лікувальних мінеральних вод, заворожує краса лісів і гірських лук, багатих на мисливську фауну, гриби та ягоди. Згадаймо, наприклад, Брусницю на Кіцманщині, де є джерела мінеральної води, які за своїми лікувальними якостями є аналогом давно відомої «Миргородської» або російських «Єсентуків»; гірськолижні комплекси «Горбово», «Мигово», «Сонячна Долина» тощо; високі вершини Українських Карпат, які ваблять скалолазів, і невимовно красиві печери Буковини, які приваблюють учених-спелеологів і спелеотуристів; екстремальний сплав (рафтинг) по річках Черемошу, Дністру та Пруту; бази відпочинку на

Дністрі, де можна займатися яхтингом та спортивною риболовлею; унікальні пам'ятки природи і заказники, зокрема численні водоспади, скелі Довбуша і скелі «Чорний див» у Путильському р-ні, Романківецький парк на Сокирянщині, Центр відтворення зубрів у Берегометі тощо. Тому в краї активно розвивається лікувально-оздоровчий, екологічний, пішохідний (лісовий і гірський) та водний і гірськолижний екстремальний туризм. А ще на Буковині популярні екологічний/«зелений» та агротуризм – тут можна відпочити від міського шуму в екологічно чистій місцевості в затишних сільських садибах. Найбільше їх розташовано у Виженці Вижницького р-ну, Розтоках Путильського р-ну, Рашкові Хотинського р-ну та ін.

Також на Буковині розвивається паломницько-релігійний, ностальгійний, етнографічний і гастрономічний туризм, адже тут можна насолодитися смачною кухнею, яка склалася під впливом багатьох культур, що представлені в краї, – української, румунської, російської, польської, німецької, єврейської, вірменської, австрійської тощо, а також побувати на етнофестивалях і святах представників різних етнічних спільнот Чернівецької області, зокрема побачити знаменитий народний костюмований карнавал – Вашковецьку переберію або Красноільську Маланку на Сторожинеччині, взяти участь у майстер-класах з народної буковинської вишивки, писанкарства, різьблення і гончарства тощо. Здавна наш край приваблює своїми архітектурними пам'ятками – насамперед це старовинні дерев'яні та муровані церкви, що збереглися в різних куточках краю, зокрема згадаймо найстарішу дерев'яну церкву Різдва Богородиці XVII ст. у с. Селятиному, Рівненський гуцульський трикупольний храм Св. Дмитра у Вижниці, Успенську церкву в Розтоках, Панківську церкву тощо. Здавна край є місцем паломництва: прочани відвідують Галицький печерний Свято-Миколаївський монастир XIII–XX ст. біля с. Непоротового Сокирянського р-ну, Свято-Вознесенський монастир у с. Банчанах Герцаївського р-ну, монастир Св. Анни біля Вашківців, культові споруди росіян-старообрядців с. Білої Криниці Сторожинецького р-ну, могили хасидських цадиків у Вижниці і Чернівцях тощо.

Окрім сакральних пам'яток архітектури, можна згадати архітектурні шедеври у Чернівцях та інших куточках краю, зокрема Хотинську фортецю, колишню резиденцію митрополитів Буковини і Далмації (ЮНЕСКО), оперний театр, будівлі ратуш, заміські палаци і садиби тощо. Буковина є одним із культурних і наукових центрів України, тому тут активно просувається професійно-діловий і науково-пізнавальний (конгресний) туризм.

А ще Чернівецька область може вважатися одним із центрів розвитку подієвого, або фестивального, туризму – щороку тільки у Чернівцях відбувається безліч заходів – гастрономічних, музичних та ін. Згадаємо деякі музичні фестивалі – класичної музики Vorobkevych Fest, Autograph Rock-n-roll Fest, Chernivtsi Metal Madness Fest, Rock Area Fest; театральні – фестиваль комедії «Золоті оплески Буковини», Brecht.Czernowitz і Міжнародний поетичний фестиваль Meridian Czernowitz; історичні – Міжнародний історичний фестиваль «Середньовічний Хотин»; фольклорно-етнографічні – «Маланка-фест», «Від Різдва до Йордану», «Красноільська полонина», «ДністерФест», «Буковина автентична», «Буковинські зустрічі», «Полонинська ватра», «Буковинська тайстра», «Розквітай, писанко!» тощо.

Розкажи, навіщо за старих часів люди приїжджали в наш край. Про яких відомих людей, що подорожували Буковиною, ти чув/чула? Як ти гадаєш, що приваблює сучасних туристів у нашому краї? Який музей або фестиваль ти хотів/хотіла би створити/започаткувати у своїй місцевості? Запропонуй свої ідеї.

Продумай і спробуй запропонувати одноденні або короткі півторагодинні екскурсійні маршрути по твоєму населеному пункту або району. Напиши перелік основних об'єктів, які ти пропонуєш оглянути під час екскурсії

для рідних _____

для однолітків _____

для іноземних гостей _____

Порівняй придумані тобою маршрути між собою. Якщо знайдеш відмінності, поясни їх. Порівняй свої маршрути з тими, які запропонували однокласники та однокласниці. Обговоріть їх і спробуйте разом скласти один екскурсійний маршрут, яким ви зможете пройти в один із вихідних днів усім класом.

Поміркуй, люди яких професій працюють у туристичній галузі. Що ти знаєш про ці професії? Чи подобається якась із них тобі і чому?

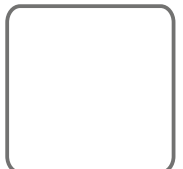
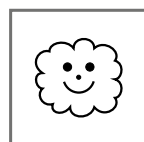
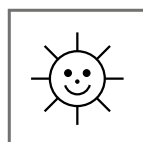
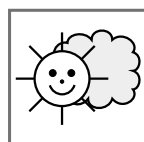
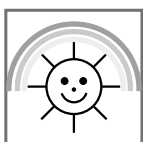

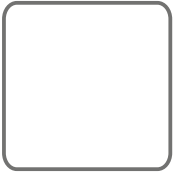
Розкажи, яких правил безпеки треба дотримуватися під час пішої екскурсії в місті та в природі, під час подорожі в автобусі. Спробуй зробити цікаву презентацію про це.

Складаючи маршрути для подорожі, постарайся враховувати: 1) вік туристів/туристок; 2) їхню обізнаність в історії і культурі краю; 3) теми, які їх можуть зацікавити; 4) кількість часу, необхідного для відвідання екскурсійних об'єктів; 5) їхню безпеку.

Пам'ятай, що пам'яткою є не лише те, що знамените й відоме всім, а й якісь цікаві куточки природи, історичні або культурні об'єкти, які знають лише декілька людей. І головне, чому люди зараз подорожують, – це можливість дістати нові враження, емоції та знайомства з іншими людьми.

МИ – ПРИВІТНІ ГОСПОДАРИ/ ГОСПОДИНІ ТА ГОСТИННІ ДРУЗИ

Прочитай зашифроване послання.

△↔⊙△⊗ Σ ▢□∪⊖◊◊ ⊙Σ⊕✦⊖△ -
△↔⊙△ ▢ □ □ ∪ ⊖ △ ▢ ∩ × ▢ □ □ ✦ ⊖ △

Традиції гостинності в східних слов'ян, і зокрема в українців, склалися дуже давно. Українська оселя була завжди відкрита для мандрівників і нужденних людей, що прийшли здалеку. За старих часів люди вірили, що гість, який завітає в хату, обігріється біля вогнища й поїсть, може вважатися за близьку людину. А вже якщо він з'їв шматок хліба й дрібку солі, то ніколи не зможе образити гостинного господаря, що поділився з ним найдорожчим. Гість обов'язково мав переступити поріг будинку, зайти хоч би на хвилинку й сісти. Його спочатку пригощали хлібом із сіллю, водою або склянкою вина, а вже потім починалася бесіда, причому ввічливі господарі ніколи не запитували, чому людина прийшла.

Родичі й односельці приходили в гості тільки на запрошення та в суворо визначені дні. До приходу гостей готувалися святкові страви, дарунки. Було заведено, щоб гості теж приходили не з порожніми руками – з хлібом, солодощами. Під час відвідин гостей усаджували на найзручніші місця, а особливо поважаних – на почесне місце «покуть». Господар з господинею услаговували гостям і спеціально запрошували покуштувати кожен нову страву. Без такого запрошення жоден гість не смів узяти що-небудь зі столу або вийти із-за нього. Коли до столу виносили хліб із сіллю, гості мали зрозуміти, що гостювання закінчене й потрібно прощатися. Словами «спасибі за хліб, за сіль, за кашу й милість вашу» вони дякували господарям за гостинність. Господарі мали віддаровувати гостей, що йшли з хати, хлібом, пирогами, дрібними дарунками. Важлива була не цінність дарунків, якими обмінювалися господарі й гості, – це був знак взаємної поваги і дружби.

(За А. Пономарьовим)

Розкажи, як у твоїй сім'ї заведено приймати гостей. Щоб ти міг/могла заздалегідь скласти свою розповідь, спробуй відповісти на такі запитання:

1. Гість/гостя приходить на запрошення чи без нього?
2. Він/вона попереджає про час свого візиту чи ні?
3. Чи обов'язково приходить точно у вказаний час?
4. Чи має гість/гостя приносити з собою якесь частування, квіти або дрібні дарунки?
5. Як твоя родина зустрічає гостя/гостю в оселі? Що при цьому кажуть?
6. Де садять гостя/гостю в будинку?
7. Чим його/її зазвичай пригощають?
8. Хто із членів родини розмовляє з гостем/гостею, як його/її розважають?
9. Як довго триває візит?
10. Як проводжають гостя/гостю, який/яка йде додому?

Порівняй свою розповідь про традиції прийому гостей з розповідями однокласників та однокласниць. Знайди в них спільне та відмінне.

Пригадай, що означають слова «гість» та «гостинність». Чи можна вважати гостинність відповідальною справою? Подумай та добери на кожну літеру слів «господар» або «господиня» якості, які характеризують гостинну людину. Порівняй свій список слів зі списком сусіда/сусідки по парті. Знайдіть спільні та відмінні слова і поясніть їх.

Г – _____
 О – _____
 С – _____
 П – _____
 О – _____
 Д – _____
 А – _____
 Р – _____

Г – _____
 О – _____
 С – _____
 П – _____
 О – _____
 Д – _____
 И – _____
 Н – _____
 Я – _____

Чи вважаєш ти себе гостинною людиною? Поясни чому та наведи приклади зі свого життя.

Прочитай текст, що описує вже знайомі тобі основні правила європейського етикету прийому гостей. Зверни увагу на те, що в ньому є прикрі помилки й навіть зайві речення. Викресли те, що, на твій погляд, не зовсім відповідає поведінці гостинних господаря і господині. Допиши нижче ті правила, яких, на твою думку, бракує.

Одягнися краще, ніж ти зазвичай ходиш удома. Якщо в кімнаті хто-небудь вже є, не познайом їх з новоприбулими. Зустрічай гостей з усмішкою, вони не повинні відчувати, що їм раді. Приймаючи гостей, намагайся поводитися так, щоб їм було у тебе весело, приємно і неспокійно. Бажано бути тактовним(-ою), пихатим(-ою), люб'язним(-ою) і привітним(-ою). Не шкодуй для гостей ні частувань, ні іграшок, ні уваги, ні докорів. Якщо серед гостей опиниться людина, яка у твоєму будинку вперше, будь з нею не особливо уважним(-ою) і люб'язним(-ою). Якщо гість/гостя зробить яку-небудь незручність, не подавай виду, що помітив/помітила це. Просто попроси його/її піти. Першими сідають за стіл господар чи господиня, і всі страви пропонуються спочатку гостям. Не вставай із-за столу, якщо бачиш, що гості ще їдять. Поквап їх. Проводжаючи гостя/гостю, проведи його/її до дверей, якщо необхідно, допоможи йому/їй вдягнути верхній одяг. Зустріч зовсім не обов'язково потрібно закінчувати теплими словами.

Спробуй разом із сусідом/сусідкою по парті пограти у гру (додаток 2, стор. 121). Для цього тобі необхідно буде зробити фішки, гральний кубик і домовитися про правила.

Вибери зі списку ті українські прислів'я та приказки, які завжди має пам'ятати господар/господиня (поміть їх особливим значком або кольором), і ті, які завжди має пам'ятати гість. Поясни, як ти їх розумієш.

- Веселий гість – дому радість.
- Гарними розмовами гостей не наситиш.
- Гість господарю не укажчик.
- Гість першого дня – золото, другого – срібло, а третього – мідь: додому їдь.
- Гість рідко буває, та багато бачить.
- Гостя по одежі стрічають, а по розуму проводжають.
- Дома їж, що хочеш, а в гостях – що дадуть.
- Коли їдеш у гостину, бери хліб у торбину.
- Коли надувся, як сич, то гостей не клич.
- На гостину збирайся, але вдома пообідати не забувай.
- Незвані гості гризуть кості.
- У гості ходити – треба і до себе водити.
- У гостях добре їсти й пити, а вдома спати.
- Хто гостю радий, той і собаку його нагодує.
- Чим хата багата, тим і гостям рада.
- Яке частування, таке й дякування.

Знайди серед українських прислів'їв ті, які відповідають за змістом прислів'ям, наведеним нижче. Допиши прислів'я про гостей і гостинність, які ти знаєш сам, своєю рідною мовою і, якщо необхідно, у перекладі українською мовою.

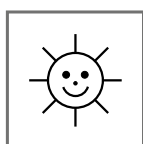
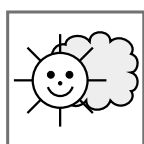
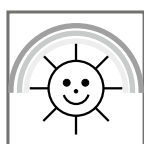
Гість їсть не те, чого чекав, а те, чим пригощають. (Вірменське)

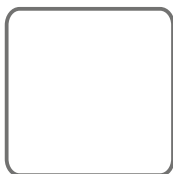
Якщо господареві невесело, то і гостю нудно. (Грузинське)

Веселий гість нікому не тягар. *Ein froher Gast ist neimands Last.* (Німецьке)

Як ти гадаєш, які дарунки краще дарувати своїм одноліткам та старшим гостям, які приїхали з інших регіонів України чи із-за кордону? Які дарунки були б недоречними? Розкажи про свій власний досвід отримання дарунків. Чи виготовляєш ти дарунки своїми руками?

ПРИЙМАЄМО ГОСТЕЙ, ВІТАЮЧИ ЇХ ЇХНЬОЮ РІДНОЮ МОВОЮ

Напиши, які мови ти знаєш або вивчаєш. _____

Розкажи, чи допомагає тобі в житті знання іноземної мови.

Спробуй скласти діалог із сусідом/сусідкою по парті якоюсь з іноземних мов, яку ви знаєте або разом вивчаєте, використовуючи слова і фрази:

Я, ти, ми, так, ні, мій, моя, наш, сім'я, сусід, друг, спасибі, будь ласка, добре, вибач, свято, дарунок, пісня, танець, гра, один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять.

Добрий день! Як справи? – Добре!

Як тебе звуть? – Мене звуть...

Нумо дружити! – Згода!

Де ти живеш? – Я живу...

Приходь у гості! – Дякую, коли? – Сьогодні (вдень, вранці, завтра, зараз, увечері).

Ласкаво просимо! – *Відповідь*.

Сідай! – Дякую!

Пригостайте! – Дякую, дуже смачно! Не хочу, спасибі!

Смачного! – Дякую!

Допоможи мені, будь ласка! – Добре, допоможу!

Тобі подобається гратися (відпочивати, працювати, співати, танцювати, учитися)? – Мені подобається (Ні, мені не подобається) гратися (відпочивати...).

Ходімо гратися (відпочивати, танцювати...)! До побачення!

Попроси рідних допомогти тобі написати ці слова й фрази рідною мовою. Якщо твоя рідна мова українська, тоді напиши ці слова однією з іноземних мов, яку ти вивчаєш. Якщо тобі буде важко це зробити самостійно, заглянь у словник чи порадься з дорослими.

Батьківщина _____ тут _____ є _____

світ _____ там _____ пити _____

подорож _____ близько _____ спати _____

господар _____ далеко _____ гуляти _____

гість _____ прямо _____ море _____

хороший _____ праворуч _____ казка _____

красивий _____ ліворуч _____ легенда _____

Звертання до незнайомого літнього чоловіка _____

Звертання до незнайомої літньої жінки _____

Звертання до незнайомої людини середнього віку _____

Звертання до однолітка – незнайомого хлопчика _____

Звертання до однолітки – незнайомої дівчинки _____

Ласкаво просимо! – *Відповідь*. _____

Познайомся, це мій/моя (друг/подруга, брат, сестра, мама, тато, бабуся, дідусь, гість/гостя, учитель/вчителька, сусід/сусідка та ін.). – Дуже приємно! Мене звуть _____

Що це? – Це мій будинок (моя школа, моя вулиця, музей...) – Дуже красиво! _____

Хто це? – Це мій/моя друг/подруга (брат, сестра, мама, тато, бабуся, дідусь, гість/гостя, учитель/вчителька та ін.) _____

Смачного! – Дякую! Дуже смачно! _____

Я тебе запрошую у гості (в подорож, у театр, у кіно, гуляти). – Добре, дякую! _____

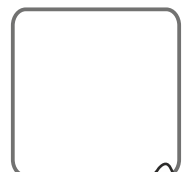
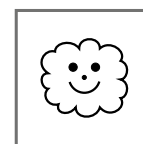
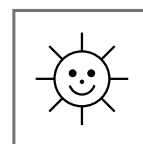
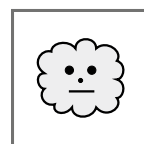
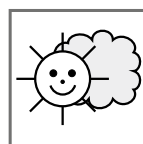
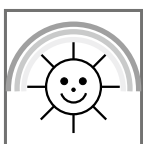
Де розташовується школа (будинок, музей, театр, море...)? – Прямо, праворуч, ліворуч, близько, далеко, тут, там. _____

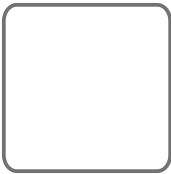
Вам/тобі допомогти? – Спасибі! _____

Я хочу їсти (пити, спати, гуляти, вчитися, гратися, дружити). – Добре, будь ласка! _____

Разом із сусідом/сусідкою по парті та іншими однокласниками та однокласницями вивчи ці слова і фрази, потренуйся у їхній вимові. У яких ситуаціях тобі може стати в пригоді знання цих слів? Пофантазуй і склади невеликі діалоги, розіграй з однолітками мінівистави, уявляючи, що ти розмовляєш з іноземними гостями.

КУХНЯ БУКОВИНИ – СТРАВИ, ЯКІ МИ ЛЮБИМО ГОТУВАТИ

Куліна́рія – мистецтво приготування їжі

Гастроно́мія –
1) спільне визначення найвишуканіших і найдорожчих харчових продуктів,
2) наука про культуру харчування

Прочитай вірш Д. Куровського «Кипи, супе!». Розкажи, хто у твоїй сім'ї зазвичай готує обід. Як ти допомагаєш рідним у приготуванні страв? Хто вчить тебе готувати їжу? Які страви ти вже вмієш готувати сам/сама?

Начистила картопельки,
Сама й накришила
І цибульку, й морквиночку...
Потім засмачила.
– Кипи, супе, вибулькочуй,
Густий та пахучий!

Бабця тільки наглядає
Та онуку учить:
– Отак, рибко, отак, яско.
Треба все уміти:
І читати, і писати,
І супчик варити.

Вибери різні продукти, необхідні для приготування твоєї улюбленої страви, і «склади» їх у посуд, у якому вони повинні готуватися. Якщо яких-небудь продуктів або кухонного начиння не вистачає, домалюй їх. Зашифруй за допомогою шифру (стор. 122) назву цієї страви. Запропонуй сусідові/сусідці по парті відгадати, про яку страву йде мова. Поділися рецептом її приготування. Згадай, які страви були твоїми улюбленими тоді, коли ти ще не ходив/ходила до школи. Чи змінилися за цей час твої смаки?

Прочитай вірш «Обід» Емми Мошковської в перекладі Данила Кононенка й розкажи, як ти пригощаєш своїх гостей.

Сусід сусіда пригощав:
Поставив він гірчицю,
Іще з комода він дістав
Фарфорову сільницю.
А на столі його була
Оздоблена серветка.

І біля столу ще була
Новенька табуретка.
А ще у рамці над столом
Пейзаж один висів.
А ще ж і песик під столом
Кудлатенький сидів.

І ще в вазоні щось цвіло
У цього ось сусіда...
Все дуже добре тут було, –
Лиш не було... обіду!

Напиши, які страви ви найчастіше їсте всією родиною за вечерею або обідом.

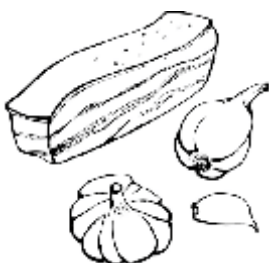
Яке частування й напої ти зазвичай пропонуєш гостям, що зайшли до тебе «на хвилинку»?

Склади меню обіду чи вечері, яке б ти запропонував/запропонувала своєму/своїй гостю/гості, і поясни, чому ти вибрав/вибрала саме ці страви.

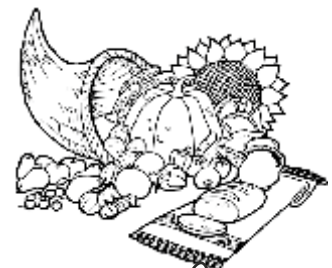

Українська кухня відзначається своєю неповторністю та чудовим смаком. Іноземні туристи їдуть до України ще й для того, щоб поласувати стравами, які не зустріти в жодній країні світу. Адже зараз гастрономічний туризм є дуже популярним! Кожен регіон нашої країни вирізняється своїми стравами. Як ти гадаєш, які страви можна вважати суто місцевими смаколиками? Які ще цікаві страви, що поширені в інших регіонах України чи в інших країнах світу, ти вже скуштував/скуштувала?

Багатівікове сусідство вірмен, євреїв, молдован, німців, поляків, румунів, угорців, українців, чехів та ін. і взаємопроникнення національних традицій і кулінарних уподобань привели до утворення особливої кухні, яка вирізняється різноманітністю продуктів, смакових комбінацій і способів приготування страв. Для буковинської кухні харак-

терні різновиди м'ясних, рибних та овочевих страв, до яких додається чимало видів прянощів. Зазвичай господині для приготування страв використовують різновиди м'яса, сало, смалець, річкову рибу, гарбуз, зелений горошок, кабачки, картоплю, квасолю, моркву, огірки, помідори, солодкий перець, часник. На відміну від інших

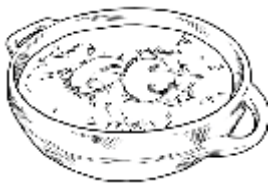

регіонів України, тут особливо популярними є квасоля, перець (паприка), гриби і кукурудза у різних видах, що характерно також для угорської та румунської кухонь. До прикладу, у буковинській кухні кукурудзяна крупа використовується в приготуванні голубців, мамалиги і баношу, у кукурудзяному борошні панірується перед смаженням риба тощо.

Банош є однією з візитівок буковинської кухні. Цю страву, як і бринзу, упродовж століть у нашому краї готують лише чоловіки – буковинські гуцули, які традиційно займаються вівчарством. Гуцульський банош готується з кукурудзяної крупки, звареної на сметані, й подається зі шкварками, смаженою цибулею та бринзою. Буковинська мамалига «токан» – це круто заварена на воді каша з кукурудзяного борошна, що вважається повсякденною стравою, яку їдять іноді замість хліба. За смаком, консистенцією і зовнішнім виглядом відрізняється від баношу. Мамалигу зазвичай ріжуть ниткою або спеціальним дерев'яним ножом. Вона подається до столу зі сметаною та бринзою «будзом» або з гарячим молоком. З мамалиги також роблять коржики, нарізаючи та підсмажуючи їх на олії або смальці.

Карпатські гриби можна побачити в багатьох стравах. Найпоширеніша – грибна юшка, яку зазвичай варять з білих грибів, засмачують обсмаженим борошном і цибулею, і не додаючи більше нічого – ні картоплі, ні інших інгредієнтів. Відварені та посичені зі смаженою цибулею гриби також використовують як начинку традиційних голубців або гуцульських вареників. До речі, як начинку вареників на Гуцульщині використовують ще відварену квасолю, картоплю і мак. Ще однією цікавою стравою, яку можна скуштувати на Буковині, є «книглі» – картопляні галушки, які також подають зі сметаною або шкварками і цибулею. Геть неймовірним здається гуцульський борщ, який має незвичний колір і смак, бо готується з білим буряком, квашеною капустою, м'ясними реберцями, сметаною та запашними гірськими травами. А з червоного буряка зазвичай роблять салати з чорносливом, квасолею, горіхами, часником; «цвіклі» – суміш вареного буряка з тертим хрінном, яку подають до м'ясних страв; «шухи» – суміш нарізаного соломкою вареного буряка, лісових грибів (це зазвичай мариновані опеньки) і смаженої з борошном цибулі, та ін. Подібні страви можна зустріти не тільки в українській, а також у польській і словацькій кухнях. А ще гуцули роблять своєрідний йогурт – гуслянку, що густа як сметана, проте не жирна і дуже смачна.

Стали загальноприйнятими й улюбленими в будь-якій буковинській хаті колишні святкові (весільні) страви буковинських євреїв – фарширована риба і струдель «маїна». Для маїни використовують зазвичай листкове тісто, у яке загортають, не змішуючи між собою, дві начинки – м'ясну й відварену чи запарену локшину чи рис. У єврейській кухні використовували відварну яловичину або курятину, яку сікли зі смаженою цибулею у фарш. Після того як у тісто загорталися обидві начинки, поверхню струделя злегка надрізували, намічаючи порційні куски, після чого запікали. Сьогодні буковинці використовують для маїни також свине м'ясо і сало, різноманітні інші начинки, навіть солодкі. Із солодоців буковинці, окрім штрудлів із фруктовими начинками, зазвичай на свята готують різноманітне печиво і коржики.

У єврейській кухні використовували відварну яловичину або курятину, яку сікли зі смаженою цибулею у фарш. Після того як у тісто загорталися обидві начинки, поверхню струделя злегка надрізували, намічаючи порційні куски, після чого запікали. Сьогодні буковинці використовують для маїни також свине м'ясо і сало, різноманітні інші начинки, навіть солодкі. Із солодоців буковинці, окрім штрудлів із фруктовими начинками, зазвичай на свята готують різноманітне печиво і коржики.

У Чернівецькій області в наш час можна скуштувати страви різних культур – азербайджанський люля-кебаб, білоруські драникі, вірменські лаваш і хоровац (шашлик), грузинські хачапурі та хінкалі, італійські пасту та піцу, корейську моркву, кримськотатарські чебуреки, німецькі ковбаски та брецелі, польський бігос, татарські азу та біляші, російські пельмені, французькі багети і булочки-бріоші, японські суші тощо.

Відгадай загадки Ольги Лабаги і ти дізнаєшся назви відомих страв української кухні, що традиційно готували у нашому краї.

На городі ця родина розплелася аж до тину!
Круглі всі та із хвостами,
Вихваляються пузами.
Кожен боки вигріває, вітамінів набирає.
Бо печуть їх й варять страви,
Щоби бути завжди бравим!
В дощову осінню пору занесемо їх в комору,
Буде вся рідня здорова, як є каша ...

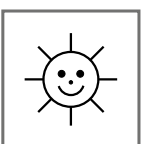
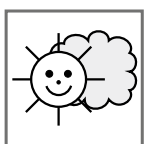
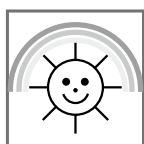
Зібрав в казан він овочі з городу:
Картоплю, біб поклав на дно у воду,
Буряк та моркву, свіжу капустину,
З сальцем підсмажив цілу цибулину.
А ще – томати, зубчик часнику,
Сметани з глека трішки до смаку...
І неважливо, сніг іде чи дощ,
Як на столі парує свіжий ...

Дозрілі фрукти у печі сушили,
А взимку мили та напій варили.
Медку до нього щедро додавали,
Кутю ним у Святвечір заправляли.
Щоби було завжди всього в достатку,
Він на столі плескався у горнятку.
Свій аромат розносив вище хмар
Смачний, корисний, стародавній пан ...

Сміливо в піч гарячу нас саджали,
Щоб ми зростали там і засмагали.
Дбайливо підрум'янювала личка
Нам славнозвісна українська пічка.
Як із борщем до столу подавали,
Нас часником для смаку заправляли.
Ми не вареники й зовсім не пиріжки –
М'які, пухнасті сестри ...

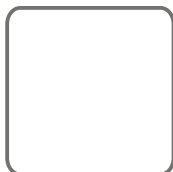

На Буковині проходять різноманітні гастрономічні фестивалі, згадаймо Садигурське фольклорно-етнографічне свято «Рогізнянська галушка», Фестиваль березового соку в с. Банилові-Підгірному Сторожинецького р-ну, театралізоване дійство «Варись, варись, мамалічко!» у с. Ломачинцях Сокирянського р-ну; чернівецький «Вареник-фест» і «Смак Чернівців», Фестиваль кулінарного мистецтва «Свято гарбуза» тощо. Дорослі можуть відвідати «ПивФест» і Свято сиру та вина, які зазвичай проходять на площі Чернівців.

СУВЕНІРИ НАШОГО РЕГІОНУ

Французьке слово «сувенір», яке означає «дарунок на пам'ять», прийшло в нашу мову понад 200 років тому. Раніше сувеніром вважався будь-який подарунок, який передусім нагадував про людину, що зробила його. Історія сувеніра своїм корінням сягає в глибоку старовину, вона пов'язана з магічними обрядами. Створені руками людини фігурки з глини, дерева, каменю відігравали в них велику роль. Із часом зображення втрачали магічний сенс, тому ідол ставав просто іграшкою, а талісман або амулет – прикрасою, наприклад молдовський і румунський оберіг «мерцішор», російський прикрашений віник – символ благополуччя в домі – або українські лялька-мотанка, чи рушник, чи глиняний посуд. Ці вироби, що зберігають місцеві художні традиції, почали дарувати як сувеніри.

ЩО ТАКЕ СУВЕНІР?

Сувенір нагадує нам про часи, які ми провели в місцях, де ми його купили. Це спосіб повернутися до прекрасного, що належало до нашого минулого. Купуючи сувеніри, ми потім даруємо їх людям, яких любимо, щоб вони час від часу згадували нас і щоб показати їм, що ми думали про них під час подорожі. Сувенір може також бути «доказом» подорожі, свідченням перебування в конкретному місті або країні. Сувенір дає змогу здійснювати віртуальну подорож людям, які не мали на це часу чи можливостей. Тому, дивлячись на дарований їм сувенір із далекої країни, ці люди можуть хоч би в думках, у своїй уяві перенестися на батьківщину цієї речі. Розповідаючи про країну, у якій його було зроблено, сувенір відіграє роль посла. Сувенір має й очевидну економічну роль, адже він годує індустрію ремісництва, яка їх створює, а крім того, сувеніри є рекламою, що запрошує до нової подорожі.

Вибір сувеніра – нелегка справа. Можна звернутися в спеціальні магазини, торговельні намети, кіоски, а можна просто пошукати їх на ринку або в майстернях народних майстрів. Сувенір стає сувеніром, коли він безпосередньо пов'язаний з тим місцем, де ми його придбали, або з дуже важливим моментом, подією в житті. Він призначений поділяти нашу подорож і відображати наші нові знання, почуття, відчуття. Сувеніром можуть правити фотографії, картини, поштові листівки з пейзажами, моделі пам'ятників, фігурки чоловіків і жінок у національних костюмах. Це можуть бути гастрономічні цікавинки країни чи регіону, рідкісні продукти, незвичайні страви, місцеві напої та солодощі й навіть просто гарно оформлений рецепт приготування вподобаної страви місцевої кухні. Можна привезти з собою який-небудь виріб, зроблений руками народних майстрів з місцевих матеріалів – дерева, глини, каменю, металу, ниток, скла, тканини, шкіри тощо. Купити сувенір – це все одно що привезти з собою шматочок країни, ще й ще раз подумки уявляти минулу подорож і знову переживати чудові моменти знайомства й спілкування з новими людьми.

(За М. Сегі)

Розкажи, які сувеніри зберігаються в тебе вдома. Звідки і як вони потрапили у твою родину? Чи доводилося тобі самому/самій купувати сувеніри? Чим ти керувався/керувалася у виборі сувеніра особисто для себе і, наприклад, сувеніра для рідних або друга/подруги?

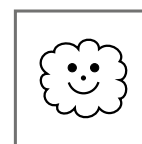
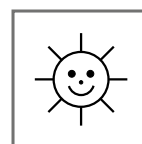
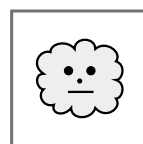
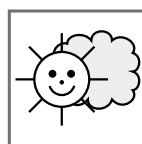
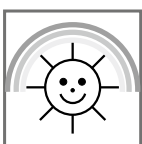
Колись Чернівецька область мала декілька сувенірних фабрик та цехів, продукція яких була візитівкою краю. Наразі більшість цих підприємств закрито, проте залишилися майстри, які виготовляють чудові місцеві вироби, що можуть презентувати буковинську природу, історію та культуру. Це, до прикладу, різноманітні вишиті рушники, скатертини, сорочки, народні строї та ін., гобелени і ткани рядна, ліжники, ляльки-мотанки, писанки, різноманітні вироби з бісеру, зокрема традиційні гerdани та інші прикраси, вироби з дерева, зокрема й прикрашені традиційним різьбленням та інкрустацією, різноманітна кераміка, дитячі забавки з глини чи дерева, народні музичні інструменти, предмети домашнього вжитку, книги і поштові листівки, художнє скло, а також місцеві смаколики – карпатські чаї, мед тощо.

Напиши, які, на твою думку, сувеніри можуть репрезентувати твій населений пункт або наш край загалом. Що може бути обличчям, візитною картою твоєї місцевості?

Намалюй на окремому аркуші, який сувенір, що репрезентує наш край, ти міг/могла би придумати або зробити своїми руками для іноземного/ іноземної гостя/гості.

ВІДКРИЄМО ДЛЯ ІНШИХ НАШ РІДНИЙ КРАЙ. РЕКЛАМА

Ось і завершуються наші захопливі подорожі Буковиною. Спробуй розповісти, що означає для тебе твій край. Яким ти його пізнав/пізнала, побачив/побачила? За що ти цінуєш свій край і свою країну? Що б ти хотів/хотіла змінити у своїй школі, своєму населеному пункті, громаді? Якою ти бачиш Чернівецьку область у майбутньому? Напиши про це невеликий твір-есе на окремому аркуші.

Чи хотів/хотіла би ти після закінчення школи навчатися і працювати у своєму краї? Яку професію ти б обрав/обрала? Що б ти хотів/хотіла зробити для свого краю і людей, які тут живуть, сьогодні й у майбутньому?

Сучасна індустрія туризму – одна з галузей господарства, що найшвидше розвивається у світі. На початку XXI ст. туризм за обсягами доходу посів третє місце у світовій економіці. На сьогоднішній день туризм став явищем, що увійшло в повсякденне життя майже третини населення планети. Люди витрачають на подорожі близько 11 % свого бюджету. У багатьох країнах і регіонах туризм є основним джерелом доходів. У Європі він дає роботу майже кожній десятій людині, що працює. Найбільше туристів подорожують Європою, тому Буковина може стати одним із лідерів туристичної індустрії України.

Як ти гадаєш, які культурні, природні, економічні дива краю та історичні події могли б спонукати представників інших регіонів приїхати до нас у гості? А що могло б привабити іноземців?

Прочитай текст про зовнішню рекламу. Спробуй самостійно або у групі з однокласниками й однокласницями придумати гасло чи слоган (стисле інформаційне повідомлення-висловлювання) для білборда або розробити рекламний постер на аркуші А4 про туристичний об'єкт чи маршрут твоєї місцевості або регіону. Для створення постера ти можеш використати фарби, олівці та фломастери, а можеш зробити його онлайн. Не забувай, що твій слоган чи постер має відповідати вимогам, що викладені нижче; бути правдивим і не ображати та не принижувати жителів інших населених пунктів і регіонів; має містити посилання на матеріали, які ти будеш використовувати. Презентуй(-те) свою творчість у класі.

Реклама – популяризація товарів, видоцищ, послуг тощо з метою привернути увагу покупців, споживачів, глядачів, замовників та ін.; поширення інформації про когось, щось для створення зацікавлення й попиту

З рекламою ми стикаємося кожного дня. Це рекламні афіші, білборди (великі рекламні щити вздовж доріг), вказівники, постери (афіші, невеликі плакати), фірмові цінники в магазинах тощо. Їх ще називають зовнішньою рекламою. Реклама передає майбутнім споживачам інформацію про товари або послуги та переконує їх у тому, що саме цей товар їм потрібен і він є найкращим (тобто найбільше відповідає потребам споживачів). Щоб бути ефективною, зовнішня реклама повинна часто впадати у вічі; вона має привертати увагу; бути лаконічною і зрозумілою; має легко читатися.

Відомий дослідник реклами А. Політц (США) стверджує, що рекламна кампанія повинна мати три ознаки:

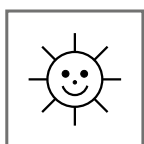
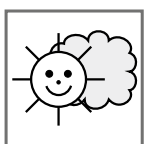
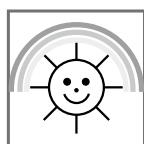
- а) бути унікальною, тобто такою, щоб ніхто інший не був здатний застосовувати такі аргументи для переконання;
- б) бути правдивою, щоб викликати довіру;
- в) бути актуальною, щоб відтворювати найновіші зміни і відповідати сучасним потребам.

Я багато про що хотіла разом з тобою дізнатися, побачити, відчути та пережити під час наших подорожей. Чи було тобі цікаво подорожувати зі мною цього року? Які теми наших подорожей тобі найбільше сподобалися? Чи виправдалися твої очікування від цього навчального року? Чого ти вже встиг/встигла навчитися і досягнути? За що ти хотів/хотіла би подякувати вчителю/вчительці, однокласникам і однокласницям, рідним? Як ти плануєш свої майбутні канікули?

Мені було дуже приємно подорожувати разом із тобою! Я сподіваюся, що ти продовжиш крокувати разом із «Культурою добросусідства» у наступному навчальному році! У п'ятій частині «Культури добросусідства» на тебе буде чекати мій помічник – Допомагайко, а я прощаюся з тобою. Намалюй мені щось приємне на згадку про наші з тобою спільні мандрівки Буковиною та нашою країною. Дякую тобі за те, що ти був/була зі мною! Активних, насичених і позитивних тобі канікул!

Відповіді – відгадки загадок, ребусів і шифрограм

Відгадка ребуса на стор. 6. Війна руйнує, мир будує.

Відгадка шифрограми на стор. 13. Людина поспішає до людини, а звір – до лісу. Відкрий двері в себе – і в інших відкритими знайдеш.

Відгадка філворда на стор. 22.

С	О	Е	Р	Ч	А	Ш	Я	М	А
Б	К	Г	Ц	Е	Т	О	Ц	И	В
І	И	К	А	Р	Е	М	И	Г	О
Л	Р	Я	Н	С	К	І	В	О	С
К	Л	А	К	Е	Г	У	К	І	В
А	Ї	Р	А	Р	Е	Т	С	У	Ч
П	Е	Г	П	А	Л	Ф	А	Р	А
Б	Р	А	У	Т	И	У	П	Я	В
А	К	М	О	Л	Н	Н	Д	О	А
Л	А	П	Я	Ц	И	П	Р	У	Т

Білка, Герца, Гуків, Ларга, Мигова, Молниця, Перкалаб, Прут, Путила, Серет, Совиця, Сокирянка, Сучава, Фундоля, Черемош.

Відгадка анаграм на стор. 23. Агроном, археолог, ботанік, ветеринар, водолаз, дресирувальник, еколог, єгер, зоотехнік, лісник, моряк, перукар, працівник зоопарку, садівник, топограф.

Відгадка ребуса на стор. 26. Ховрах європейський.

Відгадка до завдання на стор. 26. Білотка альпійська, едельвейс альпійський, *leontopodium alpinum*.

Правильне поєднання визначень на стор. 28.

Пам'ятка природи – окремі унікальні...; національний парк – велика природна територія...; дендрологічний парк – територія, на якій...; заповідні урочища – ділянка під охороною...; заказник – територія, що виділена...

Відгадка до загадки на стор. 49. Спорт.

Відгадка до загадок на стор. 51. Бобслей, біатлон, ковзани, хокей, сноуборд, футбол.

Відповідь на запитання на стор. 53. 1. Давня Греція. 2. Нокаут. 3. Вімблдонський турнір. 4. 42 км 195 м. 5. Дзюдо. 6. Ринг. 7. Старт. 8. Кінний спорт. 9. Рапіра. 10. Біатлоністу.

Правильне поєднання визначень на стор. 81.

Портрет – мальоване..., натюрморт – різновид..., пейзаж – жанр...

Відповідь на завдання до стор. 94. Графічна – у вигляді зображень, подій, предметів, графіків. Звукова – усна або відтворена записувальним пристроєм. Текстова – передається у вигляді літер. Числова – у вигляді цифр і знаків.

Правильна послідовність дій до стор. 97.

1. Відстежують... 2. Збирають... 3. Інформація... 4. Визначають... 5. Журналісти... 6. Готують... 7. Підготовлені... 8. Коректори... 9. Підготовлена...

До стор. 97. Професії, представники/представниці яких беруть участь у створенні газети: дизайнер(-ка); друкар(-ка); журналіст(-ка); коректор(-ка); редактор(-ка); фотограф(-иня); художник(-ця).

Відгадка шифрограми на стор. 103. Любиш у гостях бувати – люби й гостей приймати.

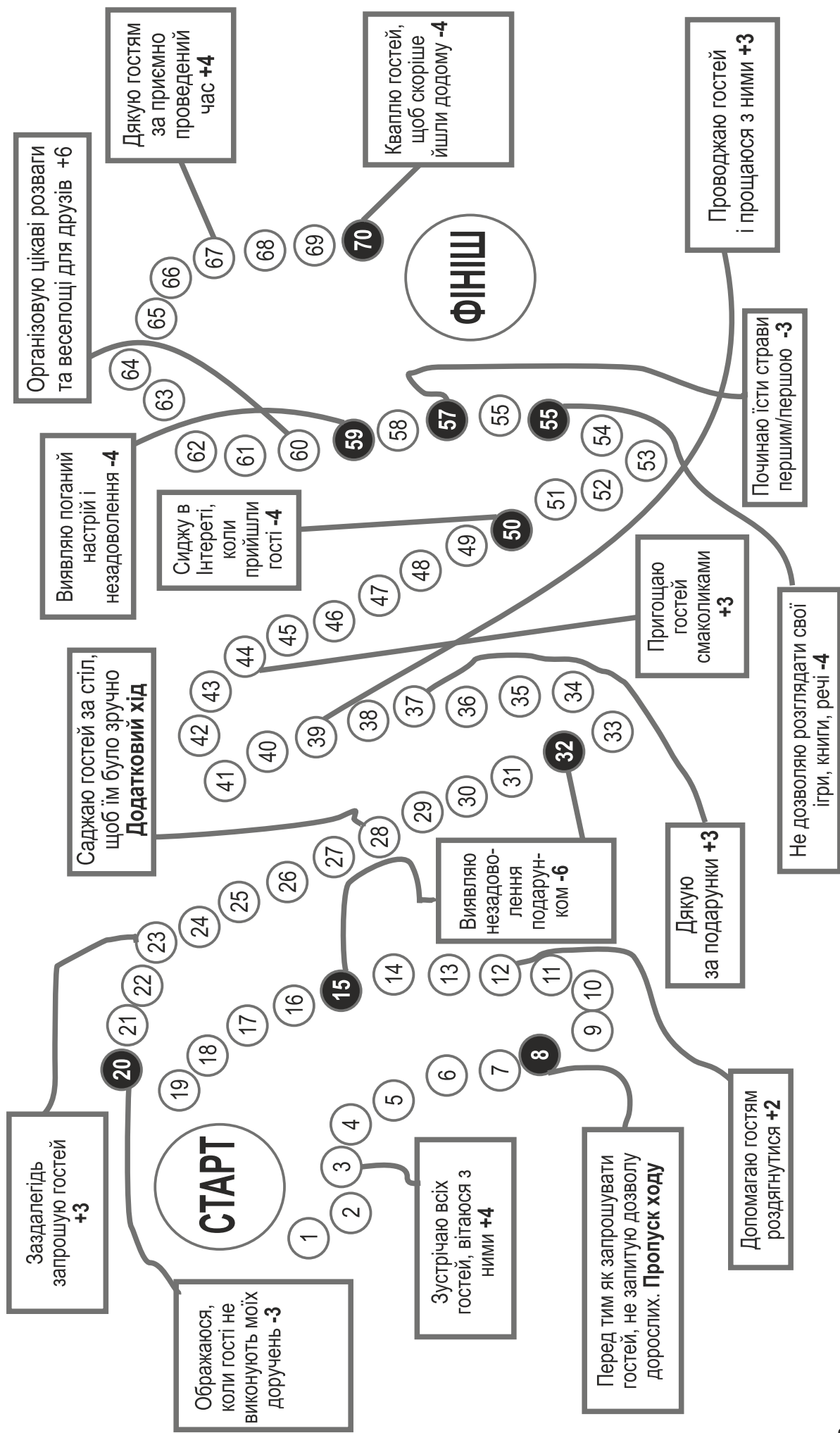
Зайві слова в тексті на стор. 104. не, не, не, пихатим(-ою), ні докорів, не, Просто попроси його/її піти, Поквап їх, зовсім не.

Відгадка до загадок на стор. 111. Гарбузова, узвар, борщ, пампушки.

Гра «Правила гостинності»

Завдання гри полягає в тому, щоб визначити, які існують правила гостинності та яка поведінка є небажаною. Для цього гравці встановлюють свою фішку в сектор «Старт» та кидком кубика визначають почерговість ходів (у кого випаде більше число – починає гру першим/першою). На шляху до фінішу учасники гри будуть зустрічатися з приємними бонусами або ж перешкодами. Якщо під час гри фішка потрапляє на затемнений кружечок – потрібно зупинитися, прочитати речення, яке стосується цього кружечка, та пояснити, чому в цій позиції потрібно перемістити фішку на декілька ходів уперед або повернутися назад.

Правила розв'язання ребусів

Правило 1. Зображені на малюнках предмети й живі істоти читаються як слова в називному відмінку однини.

Правило 2. Якщо малюнок перевернений догори ногами, то слове навпаки, тобто справа наліво. Наприклад, намальований догори ногами Кі

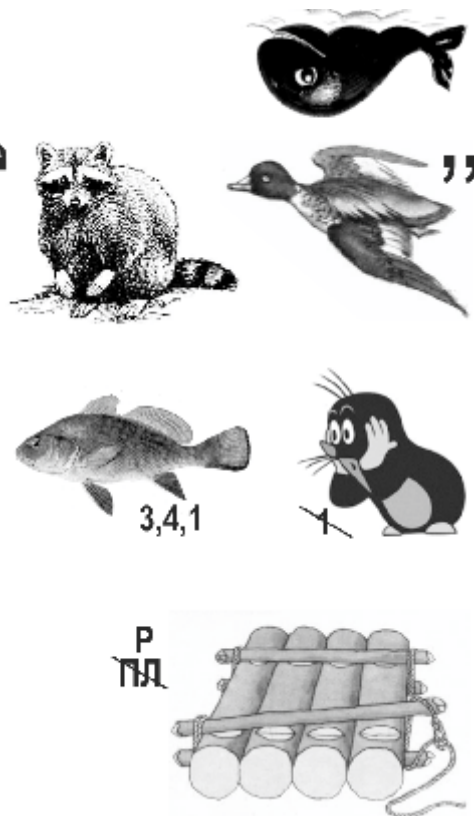
Правило 3. Коми після малюнка вказують, скільки букв потрібно відкинути з кінця слова, що позначає зображене на малюнку. Наприклад, намальована качка з двома комами після неї – відкидаємо дві останні букви і читаємо КАЧ. Перевернуті коми перед малюнком вказують, скільки букв потрібно відкинути на початку слова. Наприклад, намальований єнот з комою перед ним – відкидаємо першу букву й читаємо НОТ.

Правило 4. Над малюнком або під ним можуть з'явитися цифри. Кожна цифра – це номер букви у слові: 1 – перша буква слова, 2 – друга буква, 3 – третя тощо. Певний набір цифр під або над малюнком говорить про те, що потрібно узяти тільки ці букви та прочитати їх у вказаному порядку. Наприклад, намальована РИБА і цифри 3, 4, 1 під нею – читаємо БАР. Перекреслена цифра означає, що ця буква має бути опущена, вона не читається, «не грає», наприклад, на малюнку зображений КРІТ, під ним закреслена цифра 1 – значить, читаємо РІТ.

Правило 5. Знак рівності між буквами означає заміну букви (або спог букв) слова на іншу букву (або на сполучення букв). Знак рівності мож замінений на стрілку. Дія заміни позначається і третім способом – бу замінюються, перекреслюються, а над ними пишуться ті, що замінюють їх. І лад, намальований ПЛІТ, а поруч перекреслені букви ПЛ і зверху буква Р – мо РІТ.

Правило 6. Букви можуть бути зображені всередині інших букв, над іншими буквами, під і за ними. Наприклад, усередині букви О намальовані букви ВК – читаємо «В букві О – ВК», тобто ВОВК. Зверху написані букви ВА, знизу Л – читаємо «ПІД ВА – Л», тобто ПІДВАЛ. Попереду написані букви ДА, ззаду ЧА – читаємо «ЗА ДА – ЧА», тобто ЗАДАЧА. Букви можуть бути зображені по поверхні інших букв. Наприклад, зображена велика буква Н, а по ній розкидані маленькі І – читаємо «ПО Н – І», тобто ПОНІ.

Правило 7. Перераховані вище прийоми можуть поєднуватися один з одним.

Шифри

Ключ до шифрограм

А	Б	В	Г	Ґ	Д	Е
Є	Ж	З	И	І	Ї	Й
К	Л	М	Н	О	П	Р
С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч
Ш	Щ	Ь	Ю	Я		

Спробуй придумати свої символи для кожної букви та склади свій особистий шифр

А	Б	В	Г	Ґ	Д	Е
Є	Ж	З	И	І	Ї	Й
К	Л	М	Н	О	П	Р
С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч
Ш	Щ	Ь	Ю	Я		

ЛІТЕРАТУРА ТА ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛА

1500 загадок. Укладач Л. Вознюк. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2017. – 208 с.

Аудмайер К. Все на одного: Как защитить ребенка от травмы в шко-ле Du Er Viktigere Enn Du Tror. – М. : Альпина Паблишер, 2016. – 152 с.

Біла Криниця. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://andy-travelua.livejournal.com/108275.html>

Бондаренко А. Герцаївський район. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://andy-travel.com.ua/region/gercayivskiy-rayon>

Будна Н. Екзотичне гінго в Чернівцях, як удома, зате лавр нікому доглядати. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://molbuk.ua/vnomer/suspilstvo/5426-ekzotichne-gngko-v-chemvcjakh-jak.html>

Буковина толерантна. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buktolerance.com.ua/?p=127>

Буковина. Імена славних сучасників / Автори-упорядники: Неонела Струк, Олена Матвічук. – Київ : Світ успіху, 2004.

Буковинський край. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vbrama.com.ua/novyny/25-zemlia>

Буковинські композитори. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://thepresentation.ru/muzyka/bukovinsk%D1%96-kompozitori>

Бучко Ж. І. Етнотуристичні дослідження Буковини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/cgiirbis_64

Відроджуємо буковинський сувенір. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bukcentre.cv.ua/nasha-robota/1075-bukovinskomu-suveniru-butii.html>

Великий Шёлковый путь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.orexca.com/rus/silkroad.shtml>

Великий Шёлковый путь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.krugosvet.ru/articles/123/1012399/1012399a4.htm>

Вернісаж учнівських бізнес-ідей «Стартап юніор». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://imzo.gov.ua/2017/01/17/vernizazh-uchnivskiyh-biznes-idej-startap-yunior/>

Вознесенська церква в Лужанах – не все те золото, що блищить. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vidviday.ua/blog/voznenesenska-tserkva/>

Восьму частину Буковини складають заповідники. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pogliad.ua/news/chemivtsi/vosmu-chastinu-bukovini-skladayut-zapovidniki-231374>

Глушко М. Традиції лісосплаву в українських Карпатах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://localhistory.org.ua/tradytsiyi-lisosplavu-v-ukrayinskyh-karpatah/>

Дашкевич Я. Вірменські колонії в Україні 16–18 ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Virmenski_kolonii

Децо про кінематограф у житті старих Чернівців і чернівчан. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buknews.com.ua/page/deshcho-pro-kinematohra-f-u-gytti-starykh-chernivtsiv-i-chemivchan-buknews-na-vikend.html>

Добржанський О., Масіян Н., Никирса М. Нації та народності Буковини у фондах Державного архіву Чернівецької області (1775–1940). – Чернівці : Золоті литаври, 2003.

Домашні промисли і ремесла на Буковині. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://versii.cv.ua/news/domashni-promisli-i-remesla-na-bukovini/22845.html>

Ерканян А. Армяне Румьини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://russia-armenia.info/node/34785>

Єврейське населення та розвиток єврейського національного руху на Буковині в останній чверті XVIII – на початку ХХ ст.: Збірник документів та матеріалів / Упор. О. В. Добржанський, М. П. Кушнір, М. Д. Никирса. Чернівці : ТОВ «Видавництво «Наші книги», 2007.

Єврейські синагоги Буковини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vsemisto.info/culture/5304-evrejski-synagogy-bukovynu>

Житарюк Н. Старовіри з Білої Криниці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://incognita.day.kiev.ua/staroviri-z-biloyi-kriniczi.html>

Іван Лучинський – художник, народжений у Чернівцях. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://versii.cv.ua/kultura/ivan-luchinskij-hudozhnik-narodzenij-u-chernivtsyah/35350.html>

Історія Буковини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%91%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8

Загадки про спорт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dovidka.biz.ua/zagadki-pro-sport/>

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

Календар спортивних змагань. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://todi.run/events-pro/road/>

Карпатська фауна, або кого можна зустріти у карпатських лісах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kolomyia.today/karpatska-fauna-abo-kogo-mozhna-zustrity-u-karpatskyh-lisah-20150>

Китайські афоризми і приказки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aphorism.org.ua/subrazd.php?rid=2&sid=289>

Кожоляно О. Писанки Буковини (традиції). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://chas.cv.ua/ukrnet/38686-pisanki-bukovini-tradiciji.html>

Конституція України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA96%D0%B2%D1%80>

Король О. Регіональний аналіз розвитку туризму в Чернівецькій області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://geography.tnpu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/06/16.pdf>

Лешан В. Релігійна ситуація на Буковині: історичне підґрунтя, нинішні реалії та тенденції змін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/56099/%C2>

Література Буковини для дітей. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/232>

Люлька Н. Буковині. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://probapera.org/publication/13/25990/bukovyni.html>

Мазурашу Г. Олімпійці Буковини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sportbuk.com/2017/03/olimpijtsi-bukovyny-litopys-bukovynskoho-sportu/>

Мазурашу Г. Історія буковинського спорту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sportbuk.com/2010/05/sport-na-bukovyni-malenka-oblast-z-velykymy-tradytsiyamy/>

Маїна, навіть дві маїни: єврейська і буковинська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://panistefa.com/mayina-navit-dvi-mayiny-yevrejska-i-bukovynska/>

Маланий Н. Буковинські композитори. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ppt-online.org/28048>

Матеріали сайту «Україна Інкогніта». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrainaincognita.com/vivska-oblast/yavorivskyi-raion/ivano-frankove-pryrodnyi-zapovidnyk-roztochchya%20>

Марек Новицкий : Что такое права человека? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1070823914>

Матеріали Української Вікіпедії.

МБО «Екологія-Право-Людина». [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://djerela.com.ua/news/ukraine/smaragovamerezha-okhorona-prirodi-ukra-ni-za-vropeyskimi-standartami>

Медіазнайко. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.aup.com.ua/Game/index.html>

Мотиль Р. Я. Гончарські осередки Буковини. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : [file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/had_2010_1_36%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8C/Downloads/had_2010_1_36%20(1).pdf)

Музей гончарства у селі Коболчин створив Іван Гончар. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://bukovina.biz.ua/news/11072>

Не смійся з мене (Don't Laughatme). [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://youtu.be/s5dHRDM1cE4>

О сувенире [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.scca.kz/ru/morgan.htm>

Обирай професію правильно. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://proforientator.info>

Олещук І. Шкрібляк М. Гуцульський ліжник: дискурс через віки. – Чернівці, 2018.

Осачук С., Салагор М. Чернівецька пошта – зв'язок зі світом. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://www.bukinfo.com.ua/show/news?id=104460>

Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання) / Укладачі: докт. біол. наук, проф. Т.Л. Андриєнко, канд. біол. наук М.М. Перегрим. – Київ: Альтерпрес, 2012. – 148 с.

Події. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://chernivtsi-online.net/events/festival/>

Пономарьов А. Українська етнографія. – Київ : Либідь, 1994. – 318 с.

Природа Чернівецької області. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : https://collectedpapers.com.ua/nature_of_chernivtsi_region/zagalnij-oglyad-prirodi-cherniveckoyi-oblasti

Притчі. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://elims.org.ua/pritchi/pritcha-malchik-i-morskije-zvezdy/>

Про Батьківщину. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://www.ukrlib.com.ua/encycl/viraz/printout.php?id=0>

Про інформацію... [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.aup.com.ua/books/pa/08.html>

Про рекламу. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : https://pidruchniki.com/1238060450037/marketing/osnovni_vidi_rekla_mi_harakteristika

Роль світових релігій в утвердженні соціального захисту нужденних. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://studfiles.net/preview/6441032/page:3/>

Скаб М. В., Скаб М. С., Димашок Г. В. Українська мова. Підручник для 5 класу румуномовних шкіл. – Львів : Світ, 2018.

Смаколики буковинської кухні. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2356046-smakoliki-bukovinskoj-kuhni.html>

Современный этикет / Сост. И. А. Сокол. – Харьков : Фолио, 2004. – 477 с.

Способы остановить буллинг. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://youtu.be/TxHODhel1xY>

Суруджій Н. Писанки наших бабусь. Зібрання писанок від Юрія Дмитровича Ференчука. – Чернівці : Місто, 2016.

Театр ляльок. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://zruchno.travel/ObjectEntity/ObjectEntity?idCrm=77df6f06-91aa-21d0-8458-58a327d67843&lang=ua>

ТОП-10 палаців Буковини: історичні будівлі, що вражають туристів. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : https://molbuk.ua/chernovtsy_news/95746-top-10-palaciv-bukovyny-istorychni-budivli-scho-vrazhayut-turystiv.html

ТОП-7 видатних буковинців: засновник Apple і радник президента США [Електронний ресурс]. – Режим доступа : https://molbuk.ua/chernovtsy_news/94746-top-7-vydatnykh-bukovynciv-zasnovnyk-apple-i-radnyk-prezydenta-ssha.html

Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.

Туризм на Буковині. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://buk-visnyk.cv.ua/30-0/946/>

У Чернівцях відкриють оновлену австрійську пошту. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://buknews.com.ua/page/u-chernivtsiakh-vidkryut-onovlenu-avstriisku-poshtu.html>

Українська писанка: писанки з колекції Миколи Шкрібляка. – Київ, 2017.

Українські Карпати. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.karpaty.com.ua/?chapter=6>

Українська еміграція [Електронний ресурс]. – Режим доступа : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F

Успішні бізнес-ідеї. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://blog.statusbrew.com/10-bezumnih-idei/>

Фестивалі. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://chernivtsi-online.net/events/festival/>

Філіп Ю. Своєрідний мікросвіт літератури для дітей на Буковині. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38385/42-Filip.pdf?sequence=1>

Чернівецькі аніматори створюють розвиваючі мультфільми для дітей (ВІДЕО). [Електронний ресурс]. – Режим доступа : http://press-centr.com/ua/news/17576_Chernivetski-animatori-stvoryuyut-rozvivayuchi-multfilmi-dlya-ditey-VIDEO

Черновці. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://eleven.co.il/diaspora/communities/14675/>

Шкрібляк М. Народні майстри Буковини: мистецький довідник. – Чернівці, 2009.

Шнайдер Е. Первые цадики буковинских евреев. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://ujew.com.ua/magazine/u-jew-vyipusk-36/pervyie-czadiki-bukovinskix-evreev>

Як розвивається кіноіндустрія Буковини: частина друга. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://weche.info/blog/analitika-16/post/iak-rozvivaetsia-kinoindustriia-bukovini-chastina-druga-4047>

Як розвивається кіноіндустрія Буковини: частина перша. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://weche.info/blog/analitika-16/post/iak-rozvivaetsia-kinoindustriia-bukovini-chastina-persha-3872>

Як створити газету. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://www.theguardian.com/gmeducationcentre/2017/aug/10/news-teaching-ideas-primary-schools;>

Як створити сучасну шкільну газету. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.aup.com.ua/uploads/modul.pdf>

Якоб фон Петрович: бургомістр-реформатор і «батько» Чернівців. [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bukinfo.com.ua/show/news?id=78728>

Навчальний посібник
Культура добросусідства. Частина 4 : Цінуймо край – пишаймося Україною!
Чернівецька область : Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів

Автори-укладачі видання: М. А. Араджионі, О. В. Волошенко, М. М. Одинак, І. К. Унгурян
Художники: С. М. Землянкіна, М. П. Михалюк, В. Я. Шиллер, В. П. Чипурко.
Редактори: М. А. Араджионі, Р. І. Євтушенко, Н. М. Овчарук.
Дизайн: М. Г. Козлова. Коректор: Н. М. Овчарук.

Підписано до друку 28.06.2018 р. Формат: 60x84 $\frac{1}{8}$. Папір офсетний.
Друк офсетний. Гарнітура Arial. Ум. друк. арк. 13,95. Наклад 1000 прим.

Видавництво ТОВ «Прометей»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 5212 від 19.09.2016 р.

Надруковано у ФОП Рябокони Олександр Васильович,
04123, м. Київ, вул. Осиповського, 3-А, кв. 151, тел. 050-961-71-27

Видання адаптованого посібника здійснене в рамках виконання проекту «The culture of good neighbourhood promotion through Ukrainian educational institutions» Інформаційно-дослідного центру «Інтеграція та розвиток» за фінансової підтримки Посольства Королівства Норвегії в Україні (проект UKR-17/0024)

Norwegian Embassy